

KODIN ULKOPUOLELLE SIJOITETTUINA KASVANEIDEN
MORAALIAJATTELU

Kovia kokeneiden käsityksiä oikeasta ja väärästä.

Tytti Poikolainen
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2013

TIIVISTELMÄ

KODIN ULKOPUOLELLE SIJOITETTUINA KASVANEIDEN MORAALIAJATTELU

Kovia kokeneiden käsityksiä oikeasta ja väärästä

Tytti Poikolainen

Sosiaalityö

Pro gradu-tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Marjo Kuronen

Kevät 2013

Sivumäärä: 105

Pro gradu-tutkielmassa tarkastellaan lapsuudessaan kodin ulkopuolelle sijoitettuna kasvaneiden nuorten aikuisten moraalijattelua. Tutkimuksen teoreettinen tausta pohjaa käsitykseen, jonka mukaan moraalitieteellinen tutkimus on ihmisajattelua ja päätöksentekoa. Kognitiivisen psykologian koulukunnan edustajat Jean Piaget ja Lawrence Kohlberg uskoivat moraalien kehittyvän erityisten tasojen ja vaiheiden kautta myönteisten ihmisen älykkyyden kehitystä. Tutkimuksen haastattelu ja aineiston analysointi ovat perustuneet etenkin Lawrence Kohlbergin teoriaan moraalien kehityksestä.

Kognitiivipsykologisen teorian lisäksi teoreettinen viitekehys on perustunut sosiaalityöteolliseen tutkimukseen, joka on määritellyt kodin ulkopuolelle sijoitettujen kehityksen riskeille alttiiksi. Tutkimuksessa on pohdittu, mitä tämä erityisasema voi merkitä lastensuojeluasiakkaiden moraalijattelun kannalta. Aiempien tutkimusten mukaan kodin ulkopuolelle sijoitetut kohtaavat ainakin väkivaltaa keski-ikäisiksi tultuaan useammin. On yleistä, että väkivaltakokemus muuttaa uhriksi joutuneen suhtautumista fyysiseen voimankäyttöön.

Tutkimusta varten on haastateltu neljää aikuista, jotka ovat varttuneet synnyinkotinsa ulkopuolelle sijoitettuna. Empiirinen aineisto on case study -tyyppistä. Haastattelut on toteutettu eläytymismenetelmää käyttäen. Niiden idea on ollut esittää osallistujille kolme tarinaa, jotka ovat sisältäneet moraalisen ristiriidan tai ongelman. Haastateltavia on pyydetty kertomaan, mitä ajatuksia tarina heissä herättää ja miten he itse toimisivat sen kuvaamassa tilanteessa. Kertomuksista yksi on Lawrence Kohlbergin laatima ja loput tutkija on kehittänyt itse.

Tutkimusaineistoa on analysoitu teorialähtöisesti. Tutkimuksen tulokset vihjaavat, että osallistuneiden ”kovat kokemukset” ovat kääntyneet moraalijatteluiden voimavaroiksi, eivät häiritseviksi. Osallistujilla on ollut paljon moraalisia periaatteita ja heidän moraalijattelunsa on ollut oikeudenmukaista. Haastatellut ovat paheksuneet etenkin lapsiin ja heikompiin kohdistunutta pahaa, ja moraalijattelu on pohjannut erityisen vahvasti omakohtaisiin kokemuksiin. Tämän vuoksi tutkimukseen osallistuneet on määritellyt ”moraalieksperteiksi”, jotka hyödyntävät kokemustietoaan halusta auttaa muita. Moraalieksperteilla on arvokasta tietämystä hyvään ja pahaan ja lasten suojelun asiakaslasten haavoittuvuuteen liittyvistä asioista.

Avainsanat: Moraalijattelu, Lawrence Kohlberg, lastensuojelu, kognitiivinen psykologia, moraalieksperti

SISÄLTÖ

1. JOHDANTO.....	3
2. MORAALIAJATTELU.....	7
2.1 Moraaliajattelun kehittyminen.....	7
2.2 Moraaliajattelun tasot ja vaiheet Lawrence Kolbergin teoriassa.....	10
2.3 Kognitiivispsykologiselle teorialle vaihtoehtoiset tavat käsittää ihmismoraali.....	12
2.4 Kognitiivis-psykologinen moraalinäkemys tutkimuksen viitekehyksenä...	15
2.5 Moraalinen argumentti.....	18
3. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT.....	20
3.1 Tutkimuksen maailmankuva ja objektiivinen näkemys etiikasta.....	20
3.2 Hyvän ja pahan kysymys.....	24
4. TUTKIMUKSEN TARKOITUS.....	28
4.1 Ihmisen yhteiskunnallisen aseman näkyminen moraaliajattelussa.....	29
4.2 Kodin väkivaltaisuuden vaikutukset moraaliin.....	32
4.3 Sijoitus traumakokemuksena.....	35
4.4 Tutkimusongelma.....	36
5. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	38
5.1 Haastattelun toteuttaminen.....	39
5.2 Eläytymismenetelmä tiedonhankintakeinona.....	42
5.3 Aineiston analysointi.....	43
5.4 Tutkimuseettiset kysymykset.....	47
6. HEINZIN DILEMMAN TARKASTELU.....	51
6.1 Oonan ajattelu on universaalia.....	51
6.2 Piian subjektiivinen moraaliajattelu.....	52
6.3 Rajan ja Soilen yllättävät vastaustyyliä.....	56

7. MORAALIAJATTELU SUHTAUTUMISENA VÄKIVALTAAN.....	63
7.1 Toinen kehyskertomus: Laitisen perheen tilanne.....	63
7.2 Universaali periaate: lapsen lyöminen on aina väärin.....	63
7.3 Oma kipeä sijoitusmuisto kokemustietona.....	66
7.4 Kolmas kehyskertomus: Jaakon kosto.....	68
7.5 Tuomio: Jaakko toimii ehdottoman väärin.....	69
7.6 Ajattelumaailmojen ymmärtäväisyys ja psykologinen tapa ymmärtää ihmistä	71
7.7 Yhteenvetoa tutkimukseen osallistujien väkivaltakäsityksistä	73
8. MORAALIEKSPERTTIYS JA PAHUUDEN KOKEMUKSEN KÄÄNTÄMINEN MORAALISEKSI PÄÄOMAKSI.....	77
8.1 Tutkimukseen osallistuneiden osoittama moraalieksperttiys.....	78
8.2 Spesifioitunut moraalitieto.....	80
9. POHDINTAA.....	85
9.1 Kasvaako sijoitetusta riskitapaus vai moraaliekspertti? Moraalitiedon hyödyntämisen edellytykset.....	85
9.2 Johtopäätökset.....	90
10. LÄHTEET.....	94

1 JOHDANTO

Pyrin tässä tutkimuksessa tarkastelemaan, millaista on kodin ulkopuolelle sijoitettuina kasvaneiden moraaliajattelu. Tutkimustavoitteena on analysoida lapsuudessaan kovia kokeiden sosiaalityön asiakkaiden käsityksiä hyvästä ja pahasta. Hyvä ja paha tai oikea ja väärä ovat filosofisen etiikan käsitteitä, joiden avulla yksilö voi ilmaista normatiivisia käsityksiään maailmasta ja omaksumaansa arvomaailmaa eli moraalia. Tutkimuksessa sovellan filosofisen etiikan käsitteitä ja teoreettista lähestymistapaa lastensuojelullisiin tarkoituksiin.

Moraalissa on kyse yksilöiden suorittamista valinnoista, ja sen piiriin kuuluvia asioita kuvataan käyttämällä arvo- tai normitermejä sisältäviä ilmaisuja kuten hyvä ja paha, oikea ja väärä, pitää, olla lupa tai olla velvollisuus (Kirjavainen 1996, 13). Moraalisten ongelmien pohdinnan yhteydessä saadaan selville yksilön normatiivisia näkemyksiä oikeasta ja väärästä. Tutkimukseni taustateorian mukaan näitä objektiivisesti tarkastelemalla voidaan tehdä päätelmiä ajattelun taustalla vaikuttavasta moraalista, ajattelun rakenteesta ja oikeudenmukaisuudesta (Kohlberg 1984). Moraali voidaan kehityspsykologien Jean Piagetin (1932) ja Lawrence Kohlbergin tavoin (1984) määritellä ajattelumaailmaksi, joka kehittyy vaiheittain kognitiivista kehittyneisyyttä edellyttäen. Lawrence Kohlberg uskoi moraaliajattelun kehityksen huipentuvan kykyyn ymmärtää ja noudattaa moraaliperiaatteita, joista tärkein on oikeudenmukaisuuden idea ja sen universaali velvoittavuus.

Puhumalla ”kodin ulkopuolelle sijoitettuina olleista” viitataan sosiaalityön tiettyyn asiakasryhmään, lapsuudessaan synnyinkotinsa ulkopuolella kasvaneisiin. Tutkimustieto on osoittanut, että sijoituksen taustalla voi olla hyvin traumaattisia kokemuksia ja että sen kohteeksi joutuneet kuuluvat useammanlaisiin riskiryhmiin, joka voi vaarantaa heidän myöhempää kehittymistään kohti tasapainoista aikuisuutta ja olla haitallista myös moralille ja sen kehittymiselle. On havaittu, että lastensuojelulaitoksissa tai sijaisperheissä asuvat nuoret ovat erityisen alttiita perheen sisäiselle ja ulkopuoliselle väkivallalle ja väkivaltakokemusten kasaantumiselle (Salmi 2008, 145).

Tutkimuksen punainen lanka kietoutuu haluun selvittää, millaisia moraaliajattelijoita niin

sanotusti kovia kokeneet, sijoitusprosessin läpikäyneet, ovat. Aiheen valintaan vaikuttavat lastensuojelulliset intressit. Sosiaalityö-tieteessä lasten suojelemista ei yleensä ole lähestytty moraalien suojelemisen näkökulmasta, mutta esimerkiksi YK:n Lasten oikeuksien sopimukseen sisältyy artikla jokaisen lapsen oikeudesta paitsi ruumiillisen, henkisen, hengellisen ja sosiaalisen kehityksen, myös moraalisen kehityksensä kannalta riittävään elintasoon (YK: Yleissopimus lapsen oikeuksista, artikla 27: kohta 1). Uskon, että lastensuojeluun olisi syytä kytkeä huolenpito lasten ja nuorten moraalijattelusta. Auttamistyön tekijällä on velvollisuus huomioda myös sitä, millainen arvomaailma ”kovia kokeneille” lapsille voi kehittyä, ja mitä asioita nämä oppivat pitämään hyvinä ja pahoina, tai oikeana ja vääränä.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkija Mikko Oranen (2012) muistuttaa puheenvuorossaan Valtakunnallisten lastensuojelun perhehoidon päivillä 2012, kuinka lastensuojelun lasten avuntarpeista on syytä keskustella vakavasti ja niitä vähättelemättä. Traumatisoituminen vaikuttaa yksilöön erityisen voimakkaalla tavalla, sillä traumakokemukset muokkaavat aivorakenteita, ajatusmaailmaa ja tunne-elämää. Sijoitetuilla voi olla traumoja monenlaisista raskaista kokemuksista, jotka voivat liittyä torjutuksi tulemiseen, hylkäämiskokemuksiin, ulkopuolelle jäämiseen tai yksittäisiin järkyttäviin tilanteisiin. Tällainen trauma voi olla esimerkiksi perheväkivalta. Myös sijoitus- tai huostaanotto-tilanne voi hämmentää tuodessaan äkillisen ja suuren muutoksen lapsen elämään. (Oranen 2012.)

Oranen viittaa tutkimukseen lapsista, jotka jäävät pallopelin ulkopuolelle seuraamaan muiden pelaamista. Ulkopuolisuuden kokemus vaikuttaa lapseen muokkaamalla näiden käsitteitä omasta tärkeydestä, kyvystä vaikuttaa asioihin ja siitä, mikä on oikein ja väärin. Kun omanarvontunne on menetetty, ei moraalinen toiminta näyttäydy enää järin merkitykselliseltä. Oranen korostaa sijoitettujen nuorten kanssa työskentelyyn kuuluvaa velvollisuutta kuulla nuoria. Nuorten on saatava kokemuksensa kuuluviin, sillä näiden hädän sivuuttaminen voi vaikuttaa ulkopuoliseksi tai hylätyksi jäämisen tunnetta entisestään. (Oranen 2012.)

Tutkimukseni tehtävänä on tuoda esille, kuinka etiikan käsitteiden tunteminen voi olla hyödyllistä lastensuojelutyössä ja toisaalta rikkoa moraalista puhumisen tabua. Moraali on ajankohtainen aihe, jota sosiaalityön tutkimuskirjallisuus käsittelee harvemmin, mutta josta on käyty viime aikoina vilkkaampaa keskustelua etenkin mediassa. Tiedotusvälineissä on pohdittu, kuinka voitaisiin parhaalla mahdollisella tavalla tukea lastensuojelun lasten ja

nuorten turvallista kehittymistä tasapainoista aikuisuutta kohti. Esimerkiksi Suomea viime vuosina kohauttaneet perhesurmat ovat liittyneet usein sosiaalityön lastensuojelun asiakkuuteen ja vilkastaneet lastensuojelullista keskustelua. Suomi on kaiken kaikkiaan läntisen Euroopan väkivaltaisimpia yhteiskuntia, erityisesti henkirikollisuuden osalta (Kääriäinen 2008, 25). Nuorten lisääntynyt pahoinvointi ja väkivaltaisuus huolettavat, sillä ne ovat viime aikoina alkaneet purkautua kouluampumisten tapaisina ääritekoina. Surmat ja väkivaltaisuuDET osoittavat tekijöidensä äärimmäistä pahoinvointia ja tuottavat vastaavasti silmi-töntä pahuutta muille, mikä saa huolestumaan koko yhteiskuntamme yleisestä moraalisesta tasosta. Moraalikeskustelu on kokenut renessanssin ja on jälleen ajankohtaista ja väistä-mättömästi edessämme, vaikka kantaa ottamattomuus istui moniarvoiseen aikaamme pit-kään paremmin. Tällöin esimerkiksi hyvästä ja pahasta tuli käsitteitä, joiden käyttäminen hävisi varsinkin ”virallisemmasta” keskustelusta. (Hurtig & Laitinen 2006, 9.)

Sosiaalityö-tieteen parissa on vielä nähtävissä tiettyä varovaisuutta ihmisen moraalisuudes-ta keskustelemiseen (Hurtig & Laitinen 2006). Uskon, että syyt tämän takana ovat hyviä, asiakkaiden oikeuksista ja ihmisarvosta johdettuja. Asiakkaisiin ei haluta suhtautua pater-nalistisesti tai holhoavasti. Lastensuojeluun kuuluu jo ”valmiiksi” niin paljon kontrollointia ja pakkotoimenpiteitä, että asiakkaan moraalien tarkastelu voisi entisestään näyttää lisäävän sosiaalityöntekijän valtaa tähän. Sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön tutkijat myös tiedostavat yleensä, että heidän asiakkaansa saavat yhteiskunnassamme jo liiankin helposti nöyryyttä-viltä tuntuja leimoja taakoikseen. Lastensuojelu on kuitenkin väistämättä moraalitöitä (Laakso 2012, 25). Tarja Pösön (2012) mukaan sen työntekijöiden keskuudessa vallitsee yleinen tieto siitä, että työssä on kyse eettisestä päätöksenteosta, jossa vedotaan henkilö-kohtaisiin, ammatillisiin ja yleisiin eettisiin arvoihin, ja jossa edistetään lapsen oikeuksia sekä lapsen edun toteutumista (Pösö 2012, 90). Jo itse lastensuojelulain olemassaolo on moraalinen kannanotto samoin kuin siitä seuraava sijoituksen tai huostaanoton toimenpi-teiden mahdollistaminen.

Aiheen sensitiivisyyden vuoksi sijoitettujen moraalijattelua tutkivan täytyy punnita tark-kaan, millaisin käsittein ja lähtökohdin aihetta lähestyy. Ennakkoasenteiden omaksumiseen ei ole varaa, eikä moraalisiin liittyvien arvostelmien esittäminen ei ole koskaan kevyt toi-menpide. Siinä voidaan tulla tuominneeksi toisen ”hyvyys”, jopa inhimillisyys. Etenkin juuri sijoitettujen käytös ja moraalit ovat useinkin jatkuvan tarkkailun alaisena (esim. Pek-karinen 2010). Leimaava puhetapa on vaarallinen, sillä se voi asettaa kyseenalaiseksi las-

tensuojelun asiakkaiden moraalin “normaaliuden“, ja lapset ja nuoret muokkaavat identiteettiään jatkuvasti muiden antamien määrittelyjen pohjalta (Puolimatka 2003, 277). Mitä varhaisemmin yksilö saa jonkin leiman, sitä syvemmin se vaikuttaa käytökseen ja käsitykseen itsestä. Leima voi estää olemasta kosketuksissa aitoon sisäiseen minuuteen ja itsekunnioitukseen, jotka ovat puolestaan keskeisiä tekijöitä moraalisuudessa. (Puolimatka 2003, 278–280.) On huomionarvoista, että leimautuminen mahdollistaa myös moraalisen vastuunpakoilun, jossa vedotaan jatkuvasti vaikkapa omaan vaikeaan lapsuuteen (Puolimatka 2003, 279). Näyttäisi siltä, että moraalijattelun vaarantumisessa voi olla kyse useammanlaisista *noidankehistä*. ”Noidankehän” käsitteeseen kuitenkin nähdäkseni sisältyy myös mahdollisuus näiden ennaltaehkäisyyn tai pysäyttämiseen, ja koen tämän sosiaalityölle heitetyksi haasteeksi.

Tutkimukseni luo katsausta tieteellisiin teorioihin, jotka ovat käsittäneet moraalien useimmiten inhimillisenä piirteenä ja kykynä tehdä valintoja erityisen pulmallisen eettisen luonteen sisältämissä tilanteissa. Kehityopsykologinen taustateoria kytkee moraalien ajattelun kaltaisiin kognitiivisiin prosesseihin, mutta moraalien on tarkasteltu myös inhimillisenä toimintana, jolloin se on kenties vähemmän intentioidemme ja tietoisuutemme ohjaamaa. Raportissani tarkastellaan, millaisia moraalien arvostelmia kodin ulkopuolelle sijoitettuna kasvaneet antavat, kun tiedustellaan esimerkiksi heidän mielipiteitään väkivallan hyväksyttävyydestä. Haastateltujen moraalien maailmoista koetetaan löytää niiden ydinolemus moraalijattelun kehittymisen teoreettisen tietopohjan avulla ja antaa ”entisten lastensuojelun lasten” yksilöllisten arvomaailmojen näkyä.

2 MORAALIAJATTELU

2.1 Moraaliajattelun kehittyminen

Lawrence Kohlberg laati kuuluisan moraalin kehittymisen teoriansa 1960 - 1980 -lukujen aikana. Kehityspsykologin teoksista tunnetuimpia lienevät Stage and Sequence (1969), Moral Stages and moralization (1976), The Philosophy of Moral development (1981) sekä Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics (1983). Kohlbergin alkuperäinen teoria perustuu väitöskirjaan, jossa hän tutki 72 chicagolaista nuorta valkoihoista poikaa ja näiden moraaliajattelua. Kohlberg palasi myöhemmin haastattelemaan samoja miehiä useampaan otteeseen, aina näiden vartuttua 22 - 28-vuotiaiksi. (Kohlberg 1981, 115.) Uransa aikana Kohlberg myös laajensi tutkimusjoukkoaan sekä tutkimiaan kulttuureja vastatakseen kritiikkiin siitä, että teoria perustuisi vain lapsista ja länsimaisen kulttuurin edustajista hankittuun tietoon (Kohlberg 1981, 116).

Kohlberg havainnoi moraalin kehittymistä laittamalla tutkimuskohteensa ratkomaan erityisiä moraalisia pulmatilanteita sisältäviä kertomuksia ja pisteyttämällä näiden käyttämien perustelujen moraalisuutta. Heinzin dilemma on tunnetuin moraalikertomus, jota Kohlberg käytti. Sama dilemma on ollut käytössä myös tässä tutkimuksessa. Dilemma on tarina moraalisesta pulmatilanteesta, johon ei ole tiettyä yksittäistä ratkaisua ja joka sopii pohdittavaksi niin aikuisille kuin lapsillekin. Tarina Heinzistä on seuraavanlainen:

Euroopassa on naisen pahanlaatuisen taudin kynsissä, kuolemassa erikoistyyppiseen syöpään. Lääkärit arvioivat, että on olemassa yksi lääke, joka saattaisi pelastaa hänet. Lääkevalmistajat ovat vastikään löytäneet tiettyä lajia olevaa radiumia.

Naisen aviomies Heinz haluaa pelastaa vaimonsa. Radiumlääke on kallis valmistaa, mutta apteekkari pyytää lääkkeestä 10 kertaa suurempaa hintaa kuin mitä lääkkeen valmistaminen hänelle maksoi. Hänelle valmistus maksoi 200 puntaa, ja hän pyytää 2000 puntaa pienestä annoksesta.

Aviomies yrittää lainata rahaa tutuiltaan, mutta saa kerätyksi kokoon vain noin 1000 puntaa eli puolet tarvittavasta. Heinz selittää apteekkarille, että nainen kuolee ilman lääkettä ja pyytää voida ostaa lääkettä halvemmalla tai maksaa loput myöhemmin.

Apteekkari kieltäytyy, sillä hän haluaa tehdä löydöksellään rahaa. Epätoivoinen Heinz murtautuu apteekkarin liikkeeseen ja varastaa lääkkeen vaimolleen". (Kohlberg 1981, 12.)

Kohlbergin mukaan ihmismoraali kehittyy tiettyjen tasojen ja vaiheiden kautta. Kolmesta

kehitystasosta kukin jakautuu kahteen vaiheeseen, eli käytännössä tasoja on kuusi. Tärkeimmiksi kehitykseen vaikuttaviksi tekijöiksi Kohlberg nimeää henkilön iän, älykkyyden ja kulttuurin. Moraalin kehitys kytkeytyy ajattelun kehittymiseen eli tasoon, jolla lapsen kognitiivinen ajattelu on. Kehitys rakentuu aina edellisen vaiheen varaan eikä kehitysvaiheita voi harppoa, vaan jokainen käy ne läpi yksitellen. Kohlberg uskoi moraalikehityksen voivan jatkua vielä 20. ikävuoden puolivälin jälkeen. Kaikki eivät kuitenkaan koskaan pääse moraalikehityksen korkeimmille tasoille aikuisuudessakaan. (Kohlberg 1981, 42.) Vaiheista ”korkein”, yleispätevien moraaliperiaatteiden taso kuusi, on itse asiassa varsin harvinainen. Ainakin kehittyneiden ja hyvinvoivien yhteiskuntien yksilöistä enemmistö on vaiheessa neljä. Tätä alemmat tasot ovat ominaisia pienille lapsille ja muille älylliseltä kehitykseltään kesken oleville. Kohlberg uskoi myös, että alemmista sosiaaliluokista tulevat jäävät kehityksessään keskiluokkaisista ja ylemmästä keskiluokasta tulevista jälkeen eli sosiaaliluokan vaikuttavan yksilön moraaliin. Ghettolapset valehtelevat ja varastavat enemmän kuin keskiluokkaisten valkoisten perheiden lapset. Moraalisuus on siis tietyssä mielessä myös luokkakysymys. (Kohlberg 1984, 172.)

Ajatus kognition kehittymisestä vaiheittain on omaksuttu Kohlbergin edeltäjältä, kehityspsykologi Jean Piagetilta (1932). Piagetin esittämää mallia moraalien ja älykkyyden kehittymisestä voidaan pitää melko lailla Kohlbergin teorian kanssa yhtenevänä. Kummassakin kuvataan, millainen moraalijattelu on tyypillistä kussakin kehitysvaiheessa. Kohlberg ja Piaget sitovat moraalien kehityksen vahvasti yksilön ajattelukykyyn, mutta Kohlberg täsmentää, ettei kognitiivinen kehittyneisyys johda väistämättä siihen, että moraalit kehittyvät älykkyyden kanssa samaan tahtiin. Älykkyys ei siis suinkaan takaa yksilön eettisyyttä. Ihmistä voidaan pitää moraalisesti kehittyneenä, kun hänestä löytyy kyky aivan erityisen korkeatasoiseen eettiseen ajatteluun. (Kohlberg 1984, 171.)

Lawrence Kohlbergin moraalikehityksen teorian tasot ja vaiheet (Kohlberg 1981, 17–19):

A. Esimoraalinen, esisovinnainen tai esikonventionaalinen taso

1. Tottelevaisuuden ja rangaistuksen moraalit: Auktoriteetin rangaistuksen uhalla synnyttämä tottelevaisuus.
2. Individualismin ja vaihtokaupan moraalit: Oman edun tavoittelun ja reilun pelin säännöillä tapahtuvien, kaikkia osapuolia hyödyttävien, vaihtokauppojen suosimisen vaihe.

B. Sovinnainen moraalit tai konventionaalinen taso

3. Hyvien ihmissuhteiden moraalit: Yksilö arvostaa tottelevaisuutta, hyvää mainetta, huolenpitoa toisesta. Tärkeitä asioita ovat myös luottamus, uskollisuus, kunnioitus ja kiitollisuus.

suus. Lapsi haluaa olla "hyvä tyttö tai hyvä poika" ja toimii siksi mieluummin oikein kuin väärin.

4. Sosiaalisen järjestyksen ylläpitäminen: Moraalin näkeminen yhteiskunnan hyvinvoinnista vastuussa olemisena. Yksilön mielestä on tärkeää noudattaa sääntöjä ja lakeja yhteisen hyvän vuoksi.

C. Periaatteellinen moraalitai postkonventionaalinen taso

5. Moraali abstraktina yhteiskuntasopimuksena ja yksilönoikeuksina: Moraalissa on kyse yhteiskuntasopimuksesta sekä abstraktista yksilön oikeuksien hyväksymisestä.

6. Universaalien periaatteiden moraalit: Yleisiin oikeudenmukaisuuden periaatteisiin nojautuva moraalit, joka tunnustaa jokaisen ihmisarvon.

Jean Piagetin mallissa älylliseen kehitykseen kuuluu neljä pääkautta: sensomotorinen kausi (0-2-vuotiaat), esioperationaalinen kausi (noin 2-6-vuotiaat), konkreettisten operaatioiden kausi (noin 6-11-vuotiaat) ja formaalisten operaatioiden kausi (noin 11 - ikävuodesta eteenpäin) (Takala & Takala 1988, 117). Piagetin tutkimukset olivat case study – tutkimuksia, joissa havainnoitiin lasten pelaamia marmorikuulapelejä ja lapsen kykyä hahmottaa ja noudattaa eri sääntöjä pelien yhteydessä. Piagetin mukaan moraalit on sosiaalinen ilmiö, joka pohjaa aina jonkinlaiseen sääntöjen ja normien verkostoon. Intellektuaalisen kehityksen rinnalla tapahtuvan sosiaalisen ja moraalisen kehityksessä on neljä tasoa, jotka mukailevat ajattelun kehityksen pääkausia. Kehityksen vaiheiden ilmestymisjärjestys on vakio, mutta ikä, jona kukin ilmaantuu, voi vaihdella. Siksi merkityt ikämääritelmät ovat keskimääriä. (Piaget 1988, 99.)

Jean Piagetin esittämät sosiaalisen ja moraalisen kehityksen kaudet:

1. Motorinen kausi. Sen aikana lapsen leikit eivät ole sosiaalisia vaan esimerkiksi marmorikuulapeliä pelaava käsittelee kuulia omien intressien pohjalta ja puhtaasti oman motorikan sanelemana (Siegal 1982, 51). Käytöksestä tulee sosiaalisempaa ensimmäisen ikävuoden lopulla, kun lapsi alkaa ymmärtää kieltä (Piaget 1983, 32).

2. Egosentrinen kausi. Tämä sijoittuu suunnilleen ikävuosiin 2-7, täysin individualistisen ja sosiaalistuneen käyttäytymisen välimaastoon. Lapsi pelaa mieluiten yksin mutta ihailee ja kunnioittaa vahvasti aikuisten ja vanhempien lasten sääntöjä. (Siegal 1982, 51.)

3. Alkavan yhteistyön kausi. Lapsen moraaliset ja sosiaaliset tunteet heräävät. Myös oikeudenmukaisuus syntyy. (Piaget 1988, 23.) Aiemmin käytöstä ohjaa yksinkertaisempi halukkuus totella (Piaget 1988, 82). Oikeudenmukaisuus kehittyy lapsen ihmissuhteiden ja etenkin lapsi-vanhempisuhteen kautta. Se muokkautuu, kun lapsi joutuu kaikenlaisen, tahattomankin, epäoikeudenmukaisuuden uhriksi. (Piaget 1983, 83.) Rangaistukset ja säännöt käsitetään jumalan tai aikuisen asettamiksi ja siksi ehdottoman pyhiksi ja rikkomattomiksi (Piaget 1932, 162).

4. Yhteistyön ja sääntöjen koostamisen kausi. Ajattelu kehittyy heteronomisesta autonomiseksi lapsen ryhtyessä toimimaan entistä aktiivisemmin yhteistyössä muiden ihmisten kanssa (Piaget 1983, 60). Hän ei nojaudu ajattelussaan enää yhtä vahvasti ulkopuoliseen auktoriteettiin ja suhtautuminen sääntöihin muuttuu täysin (Piaget 1983, 38). Lapsi tiedos-

taa säännöt jossakin määrin joustaviksi ja niiden koetaan pätevän koko yhteiskuntaan eli yksilö ajattelee yhteiskunnan kokonaisetua (Piaget 1932, 23).

2.2 Moraaliajattelun tasot ja vaiheet Lawrence Kohlbergin teoriassa

Kehityksensä alussa esikonventionaalisella tasolla lapsi ajattelee omaa etuaan ja auktoriteettien tottelemista. Hän arvostaa ankaria rangaistuksia, vaikkei hahmota esimerkiksi vahingon ja tahallisen mielipahan tuottamisen eroa ainakaan muiden kuin itsensä näkökulmasta. (Kohlberg 1984, 172.) Lapsen toimintaa motivoi pyrkimys välttää rangaistusta eikä varsinainen halu tehdä hyvää (Kohlberg 1981, 121). Tason ensimmäisessä vaiheessa oleva ei vielä arvosta ihmisyyttä itsessään, vaan ainoastaan ihmistä fyysisenä oliona tai tämän sosiaalisen statuksen perusteella. Ihmisen arvo riippuu siis esimerkiksi hänen omaisuudestaan. (Kohlberg 1981, 118.) Kohlbergin mukaan ensimmäinen taso on yleisin alle yhdeksänvuotiailla, mutta myös osa aikuisista on jäänyt ajattelussaan tälle tasolle. Esimerkkeinä tällaisesta kehityksen pysähtymisestä Kohlberg mainitsee rikollisten ja lainrikkojien moraalikehityksen. (Kohlberg 1984, 172.)

Toisen esikonventionaalisen tason vaiheessa ajatellaan, että oikein on se, mikä tuo tyydytyksen omiin tarpeisiin. Lapsen näkökulma on varsin egosentrinen. Kohlberg kuvaa tason moraalialia ”itsekkään relativistiseksi”. Hetkittäin tämän vaiheen ajattelija saattaa ottaa huomioon myös muiden tarpeet ja osoittaa jonkinlaista oikeudenmukaisuuden ja vastavuoroisuuden periaatteiden käsittämistä. (Kohlberg 1981, 17.) Toimintaa ohjaa kuitenkin vahvasti halu saada palkkioita ja hyötyä, eikä lapsi esimerkiksi tunne aitoa katumusta (Kohlberg 1981, 121).

Suurin osa yhteiskuntamme nuorista ja aikuisista ovat konventionaalisen moraalin tasolla. Konventionaalisen tason ensimmäiseen vaiheeseen päästessään ihminen alkaa arvostaa läheissuhteita ja niissä oikein toimimista. Hän haluaa olla hyvä muiden silmissä. (Kohlberg 1984, 172.) Lapsi pelkää muiden tuomitsemaksi tulemista, siksi on tärkeää toimia oikein ja hyvin, olla mieluummin ”kiltti” kuin ”tuhma” (Kohlberg 1981, 121).

Neljännessä vaiheessa ajattelijoita motivoi pelko vääryyksistä saatavista tuomioista ja rangaistuksista. Syyllisyyttä tunnetaan lähinnä vain, jos on tuottanut jotakin hyvin konkreettista harmia muille. (Kohlberg 1981, 121.) Vaiheessa neljä ajattelija samaistaa ihmisen elämän pyhäksi arvoksi, koska Jumala on luonut ihmisen (Kohlberg 1981, 119). Itseisarvona sitä ei vielä osata pitää (Kohlberg 1981, 121). Tässä vaiheessa ajattelu ottaa jo huomioon ympäröivän yhteisön, mutta ei kykene antamaan moraalisia ohjeita, jotka pätsivät tietyn valtion järjestysvallan ulkopuolella. Seuraavassa vaiheessa viisi ajattelusta tulee huomattavasti yleispätevämpää, mikä tarjoaa mahdollisuuden luoda uusia lakeja ja sääntöjä. Tämä piirre erottaa sen merkittävästi pelkkään lainkuuliaisuuteen perustuvasta etiikasta. (Kohlberg 1981, 152.) Vaiheeseen kuuluu myös jonkinlainen ”metaeettinen kysymyksenasettelu”, eli muun muassa syvällistä pohdintaa siitä, miksi juuri yksilön itsensä tulisi olla moraalinen (Kohlberg 1981, 156). Itsekunnioitus on tässä vaiheessa tärkeää, eikä ihminen halua tuntea itseään pahansuovaksi tai epärationaaliseksi. Ihminen kantaa paljon huolta myös muilta saamastaan kunnioituksesta. Moraaliajattelua ohjaa vahvasti halu pitää maine puhtaana. (Kohlberg 1981, 122.) Ihmiselämää arvostetaan yhteisön hyvinvointiin liittyvänä tekijänä ja universaalina ihmisoikeutena (Kohlberg 1981, 119).

Kohlbergille korkein vaihe oli yleispätevien eettisten periaatteiden moraalit, jossa ihminen ottaa huomioon yhteisön ja yhteiskunnan parhaaksi toimimisen (Aho 1985, 18). Vaiheessa oleva ei riko moraaliprinsippijään, koska se olisi omaa etiikkaa vastaan. Motiivi tähän on halu pitää omatunto puhtaana, eivät niinkään muiden esittämät arvostelmat. (Kohlberg 1981, 122.) Ajattelu on vahvasti periaatteellista ja ihmiselämä nähdään pyhänä koska se on universaalit arvo, johon jokaisen on sitouduttava (Kohlberg 1981, 120). Laki puolestaan on validi, kun se pohjautuu moraaliperiaatteeseen, jonka suurin osa rationaalisista toimijoista tunnistaisi ja jonka kaikki voisivat hyväksyä (Kohlberg 1981, 162).

Olellaisinta vaiheen kuusi ajattelussa on moraalit perustuminen universaaleille, kaikkia kaikissa tilanteissa velvoittaville, periaatteille. Yksilön kyky tunnistaa ne ja sitoutua näihin kertoo tämän moraalit erinomaisuudesta. Erityisesti vaihetta määrittää oikeudenmukaisuuden abstraktin ihanteen oivaltaminen: moraalitesti kehittynyt pyrkii aina olemaan oikeudenmukainen ja vaatii oikeudenmukaisuutta myös muilta yksilöiltä, jopa yhteiskunnilta ja instituutioilta. Korkeimmalle moraalit ajattelun tasolle pääsee harva, joten emme voi edellyttää varsinkaan lasten ja nuorten moraalit täydellistä oikeudenmukaisuutta. (Kohlberg 1981, 42.) Kehityksen olisi kuitenkin edettävä niin, että oikeudenmukaisuuden periaate

hahmottuu jatkuvasti syvemmin ja tasapainoisemmin (Aho 1985, 22).

2.3 Kognitiivispsykologiselle teorialle vaihtoehtoiset tavat käsittää ihmismo-raali

Lawrence Kohlberg ja Jean Piaget edustavat kognitiivisen psykologian suuntausta, joka samaistaa moraalin älykkyyteen. Näissä teorioissa on kyse lapsen moraalien kehittymisen liittämistä yksilön ajattelukykyyn ja kognitiiviseen kehitykseen. Heidän esimerkinsä innoittamana voidaan päätellä moraalien olevan parhaiten tutkittavissa ajattelua tai moraalista päättelykykyä observoimalla. Metodi edellyttää uskomista siihen, että yksittäisen ihmisen vastaukset moraalista päätöksentekoa edellyttäviin kysymyksiin paljastavat olennaisen tämän moraalista.

Kohlbergin ja Piagetin teorioiden on arvosteltu korostavan liian vahvasti moraalien intellektuaalista ulottuvuutta kiinnittyessään kognitiiviseen näkökulmaan. Psykologit ovat saaneet kritiikkiä siitä, etteivät he ota monia muita merkittäviä tekijöitä riittävästi huomioon. Kohlbergin ja Piagetin on esimerkiksi väitetty sivuuttavan, kuinka yksilön moraalisuus ilmenee ajattelun lisäksi tämän teoissa tai käytöksessä. Kohlberg uskoi moraalisuuden tulevan ennen muuta esille verbaalisina perusteluina, mutta esimerkiksi niin sanottu sosiaalisen oppimisen teoria haluaa huomioida lapsen ulkoista käyttäytymistä ja siihen vaikuttavia tekijöitä. (Berkowitz 1962, 2.) Kognitiivisen koulukunnan moraaliteorian vastustajat ovat nähneet, ettei ole takuuarmaa, että tutkittavat kokevat oikean moraalisen pulmatilanteen samalla tavalla kuin haastattelussa. Haastatteluvastaus ei siis aina kerro parhaalla mahdollisella tavalla siitä, mitä kukin tuntee ja tekee aktuaalisessa tilanteessa. (Piaget 1932, 108.) Piaget vastasi lasten pelaamia marmorikuulapelejä seuranneiden tutkijoidensa saaneen vahvistettua, että lasten arvioinnit säännöistä vastaavat sitä, kuinka nämä niitä noudattavat (Piaget 1932, 110).

Tasojen ja vaiheiden moraaliteoriaa voidaan myös syyttää tunteiden ja mielikuvituksen arvon mitätöinnistä. Moraalimme on usein tilannesidonnaista ja sisältää juuri tiettyihin suhteisiin kytkeytyviä velvollisuuksia ja priorisointeja. (Berkowitz 1962, 2.) Moraalikehi-

tyksen tutkimuksen emotionaalinen näkemys korostaa moraalisten tunteiden kuten empatian, katumuksen tai syyllisyyden olennaisuutta. Ann Heberleinin (2010) mukaan moraalinen argumentointi vaatii muutakin kuin järkeä, nimittäin tunnekapasiteettia ja kuvittelukykyä, herkkyyttä kokonaisuudessaan (Heberlein 2010, 33).

Moraali ja etenkin sen emotionaaliset ominaisuudet käsitetään myös sukupuolikysymyksenä. Nimenomaan naisten moraaliin liitetään usein tunteellisuutta sekä herkkyyttä huolehtia ja kantaa vastuuta toisista ihmisistä. Miesten moraali on tyypillisemmin rationaalista ja universaalimpaa. Säännöt ja normit ohjaavat sitä vahvemmin. Kognitiivinen teoria näyttää arvostavan ainoastaan perinteisen ”miehisiä” moraalin ominaisuuksia. (Helavirta 2012, 159.) Kohlberg ja Piaget keskittivätkin alkuperäiset tutkimuksensa vain miehiin ja poikiin, ja se on herättänyt laajaa tarvetta uudelleen muotoilla teorioita. Esimerkiksi Selma Sevenhujisen (1998) on osallistunut moraalikäsitteitä koskevaan keskusteluun feministisestä näkökulmasta, käyttäen hoivaetiikan käsitettä. Hoivaava moraali edustaa rationaaliseen päättelyyn ja sääntöihin noudattamisen etiikalle lähestulkoon vastakohtaista suhtautumista moraalisiin pulmatilanteisiin. Hoivaetiikka pohjautuu etenkin äitien taipumukseen pitää jälkikasvustaan huolta, ja siksi naiset asennoituvat usein hyvin empaattisesti ja suojelevaisesti lähimmäiseen. (Sevenhujisen 1998, 8-12.)

Kognitiivisen moraaliteorian heikkoudeksi on myös nähty melko vähäisen arvon antamista lapsi-aikuinen -suhteen merkitykselle moraalin kulmakivenä. Esimerkiksi usea humanistisen psykologian edustaja uskoo perhesuhteiden ja kasvutaustan vaikuttavan kaikkein vahvimmin siihen, mitä opimme pitämään oikeana ja vääränä. Kohlberg totesi kasvatuksen voivan vaikuttaa jonkin verran lapsen moraaliin. Kotona ja koulussa annettu moraalikasvatus ja lasten kanssa käytävät keskustelut voivat edistää kehitystä. (Aho 1985, 22.)

Jean Piaget painotti vanhemmuuden merkityksiä Kohlbergia enemmän. Hänen teoriansa tarkasteli, kuinka lähiympäristö jouduttaa ja viivyyttää moraalikehityksen vaiheiden esiintymistä. Piaget uskoi, että moraali opitaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tämän teoriassa etenkin varhaislapsuuden eettinen elämä on lapsen kunnioittamien aikuisten tahdosta riippuvaista (Piaget 1988, 60). Perheen ulkopuolinen ympäristö ja toveriryhmä vaikuttavat lapseen tämän varttuessa koko ajan vahvemmin (Siegal 1982, 51). Näkökulma lähestyy sosiaalisen oppimisen teoriaa, jossa lapset oppivat epämoraalisenkin käytöksen aikuista imitoimalla, ja harjoittavat oppimaansa useimmiten vertaisiinsa (Siegal 1982, 71). Sosiaali-

sen oppimisen teorian mukaan moraalikäännot opitaan ennen muuta aikuis esimerkeistä ja sen mukaan, miten aikuiset eri mekanismeilla vahvistavat lapsen käytöstä reagoimalla hyviin ja pahoihin tekoihin (Siegal 1982, 68). Kun lasta palkitaan aggressiivisesta käytöksestä tai sen seurauksista, tämä lisää tällaista käyttäytymistä (Lefkowitz 1977, 27).

Sosiaalisen oppimisen koulukunnan kenties tunnetuin edustaja Albert Bandura näkee, että moraalit otaksutaan siten, että yksilö luo kohtaamistaan moraaliarvostelmista itselleen normeja ja sisäistää ne osaksi ajattelutapaansa. Ympäristö muovaa käyttäytymistä vahvistamalla positiivista käytöstä ja rankaisemalla ei-toivotusta käyttäytymisestä. (Vasta 1992, 53.) Lapsi alkaa arvostaa yhä enemmän niitä toimintoja, joista tulee palkituksi, ja kehittää vähitellen omia palkitsemisen ja rankaisemisen mekanismeja ohjaamaan toimintaansa (Kalliopuska 1983, 40). Bandura on erityisen tunnettu mallioppimisen teorioista, jotka liittivät imitaation ja esimerkiksi oppimisen aggressiiviseen käyttäytymiseen. Mallioppimistutkimuksissa lapset käyttivät väkivaltaa Boboksi nimettyä leluuketta kohtaan, kun olivat aiemmin nähneet aikuisen tekevän samoin. Lapsi, joka seuraa aikuisen kiusaavan, pieksävän ja hakkaavan Bobo-nukke, näyttää haluavan itsekin leikkiä rajuja ja väkivaltaisia leikkejä. Bandura päätelee aggressiivisuuden olevan sellainen käyttäytymisen osa-alue, jossa lapsi ottaa vahvasti esimerkkiä aikuisilta. Perheenjäsenten lisäksi massamedia, erityisesti televisio, tarjoaa lapselle mahdollisuuksia oppia aggressiivisuutta ja väkivallan malleja. Perhevaikutteiden osuutta todistaa, että antisosiaalisesti käyttäytyvät lapset tulevat usein kodeista, joissa on aggressiivista käytöstä. (Lefkowitz 1977, 26.)

Bandura esittelee myös mekanismeja, joita yksilöt oppivat voidakseen oikeuttaa itselleen epämoraalista käytöstä: vahingolliseen käyttäytymiseen liittyvä sisäinen kontrolli voidaan aktivoita ja kytkeä pois päältä valikoivasti. Nämä mekanismit saavat omatunnon sallimaan huonosti tai väärin toimimisen, sillä ne lievittävät syyllisyydentunnetta. (Lefkowitz 1977, 56.) Moraalisia puolustelukeinoja ovat muun muassa vastuun pakoilu ja sen siirtäminen muille tai omien tekojen merkitysten vähättely ja kaunistelu. Tekojen haitalliset vaikutukset voidaan jättää huomioimatta tai tulkita väärin. Uhrilta voidaan kieltää ihmisyyttä, mikä helpottaa kohtelemaan tätä julmasti. Oikeuttaminen voi myös olla omien tekojen vertaamista röyhkeämpiin rikoksiin. Se saa omat teot tuntumaan viattomammilta. Vastustajien syyttäminen on myös keino selittää epämoraalinen toiminta täysin oikeutettuna puolustusreaktiona. Voidaan korostaa esimerkiksi, kuinka vastapuoli on ollut provosoiva ja yllyttänyt. (Lefkowitz 1977, 56–59.) Puolustelukeinotkin opitaan yleensä kotoa. Jokainen meistä

rikkoo välillä omia ja yhteiskunnan moraalinormeja ja toimii omatuntonsa vastaisesti. Olennaista onkin, että lapsi oppii sietämään ristiriitaisuutta hänelle opetetun ja kasvattajien osoittaman moraalisen toiminnan välillä, ja kykenee silti rakentamaan jäsentyneen moraalin. (Siegal 1982, 53.)

Mallista oppimisen teoriaa on sovellettu myös moraalisesti hyväksyttävän tai ihailtavan käytöksen oppimisen tutkimiseen. Samankaltaisesti kuin aggressiivisen käytöksen jäljittelyä, on tarkkailtu aikuisesimerkin vaikutusta lapsen taipumukseen käyttäytyä altruistisesti ja anteliaasti. Tutkimuksen koetilanteessa lapset pelaavat keilapeliä. Osa lapsista saa nähdä, kuinka aikuinen antaa voittaessaan puolet voitoista hyväntekeväisyyteen orvoille. Esimerkin nähneistä lapsista merkittävän moni haluaa tehdä samoin, kun saa itse valita lahjoittaako voittamansa rahat eteenpäin. Tätä hyvää tekoa ei kuitenkaan voida välttämättä pitää minään ”aitona” altruismina. Aitoon altruismiin ei esimerkiksi sekaantuisi halua miellyttää aikuista, joka saattaa vaikuttaa lapsen käytökseen. (Siegal 1982, 34–35.) Lapsi tekee joka tapauksessa moraalisesti hienon teon ja se, onko aitoa altruismia ylipäänsä olemassa, on filosofisestikin ikuinen kiistakysymys.

2. 4 Kognitiivis-psykologinen moraalinäkemys tutkimuksen viitekehyksenä

Olen valinnut tutkimukseni teoreettiseksi perustaksi tutkia moraaliaihetta ”moraaliajattelun” näkökulmasta. Tämän vuoksi käsitän moraalin pitkälti kuten Lawrence Kohlberg. On useita syitä, miksi kognitiivinen moraalijatteluteoria ohjaa vahvasti tutkimustani huolimatta sen laajasti herättämästä ja paikoin varsin perustellusta kritiikistä. Mielestäni uskottavimmat vasta-argumentit ja vaihtoehdot moraalin näkemiselle ”ajatteluna” ovat tarjonneet käytöstä ja tunteita korostavat lähestymiset moraalisiin.

Kohlbergin ja Piagetin kritisoinnissa voi olla kyse uskomuksesta, kuinka varsinkin lapsen moraalit on tämän toimijuutta. Jo hänen nuoren ikänsä vuoksi moraalit liittyy ennen kaikkea tunteisiin ja kokemuksiin muista, ei niinkään kognitioon. (Helavirta 2012, 150.) Moraalit on aikuisillakin useammin hyvin arkipäiväistä toimintaa sen sijaan, että käytännössä usein ratkoisimme järin monimutkaisia, esimerkiksi Heinzin dilemman verrattavissa ole-

via, eettisiä ongelmia järjenkäyttöämme haastaen.

Toisaalta moraalisuus selvästi edellyttää yksilöltä valintoja, ajattelua ja päätelmiä silloinkin, kun se kytkeytyy pelkkään toimijuuteen. Tämän vuoksi näyttäisi, ettei moraalitykoja voi erottaa ajattelutoiminnoista. Ihminen voi esittää moraaliarvostelman eli olla moraalinen ilman, että toimii lainkaan eli osoittamatta mitään käytöksessään näkyvää reaktiota. Hän ei kuitenkaan pysty kohdistamaan toiseen hyvää tai pahaa toimintaa puhtaasti edes alkeellisimpia intellektuaalisia prosesseja suorittamatta (Siegal 1982, 2). Näin ollen voitaisiin väittää, että moraalit on ensisijaisesti kognitiota.

On totta, että esimerkiksi voimakas aggressio on usein muuta kuin tarkoituksenmukainen ja tietoinen valinta. Psykoanalyttinen koulukunta puhuu aggressiosta ”tuhoamis- tai kuolemaviettinä” ja eläimellisenä aggressioenergiana (Nykyri 1998, 26). Epäilen silti sitäkin, että edes aggressio olisi puhtaasti eläimellistä: osana vihanpurkaustaan yksilö havainnoi ja tekee jonkinlaisia tulkintoja eli ei toimi täysin viettiensä pohjalta. Tämän vuoksi häntä voidaan myös lähtökohtaisesti pitää omista teoistaan vastuullisena. (Puolimatka 2003, 276.) On koulukuntia, joiden näkemyksissä moraalittomuus ei ole merkki moraalisen päättelykyvyn tai järkeilyn puutteellisuuksista, vaan pelkistyy neurobiologisiin muutoksiin aivoissa. Silti on vahvasti kyseenalaista, voidaanko tekoja ilman kognitiota nimittää moraaliksi, vaikka yksilö tällaisiin kykenisikin. (Siegal 1982, 2.)

Lawrence Kohlberg korosti moraalit intellektuaalista ulottuvuutta, mutta en näe, että tällainen näkökulma mitätöisi esimerkiksi moraalit ja käyttäytymisen kytköstä. Moraalitunteita ja – reaktioita korostava kritiikki ei ehkä ole täysin aiheellista, sillä Kohlbergin ja muun muassa Immanuel Kantin näkemys on ollut, että moraalit on nimenomaan *kehittyneimmillään* tietoista ja täysin yksilön järjenkäytön ohjaamaa (Mackie 1977, 28). Kohlberg alleviivaa tiedostavansa, että ihmisistä suurimmalla osalla älykkyys ja moraalit eivät kehity kaikkein ”korkeimmille tasoille”, eli näiden moraalit ajattelu ei perustu rationaalisuuteen lainkaan niin vahvasti kuin se parhaimmillaan voisi. Vaikka kognitiivinen oppi moraalit olemuksesta korostaa pikemmin ajatusmaailmallisten aktien suorittamista kuin esimerkiksi lasten käyttäytymistä, sen voidaan nähdä silti myöntävän, etteivät lapset tai enemmistö ihmisistä suorita kovinkaan pitkälle vietyä järkiperaistä puntarointia moraalitvalintoja tehdessään. Kohlberg ajattelee, että enemmistö ihmisistä ei yksinkertaisesti edes kykene ratkaisemaan moraalit ongelmia kuten pitäisi. Oma äly ja siihen kytkeytyvä emotionaalit

nen ja sosiaalinen käytös ei ole vielä tarpeeksi kehittyntä tätä varten. (Kohlberg 1981, 42.)

Lapsenkin moraalit pohjautuu kognitioon, mutta koska tämän prosessit eivät vielä ole kehittyneet järin monimutkaisiksi, voi myös moraalit tavallaan ”pelkistyä” toimintoihin, jotka eivät näytä vaativan ajattelutaitoa: kuten vaistoihin, tottelevaisuuteen, primitiivisiin tunnekokemuksiin ja monenlaisiin emotionaalisiin reaktioihin. Nämä ovat puhtaasti intellektuaalisiin ja tiedostettuihin ”järjen” prosesseihin verrattuna alkeellisia, mutta sisältävät silti myös kognitiivisia elementtejä. Korkeimman kehitystason teot sen sijaan ovat johdonmukaisia ja harkittuja. (Siegal 1982, 2.) On mahdotonta ottaa toinen huomioon tai eläytyä tämän osaan niin, ettei tässä suoritettaisi kognitiivista prosessia. (Siegal 1982, 5.)

Myös Tuija Nykyri (1998) muistuttaa, kuinka tunteitakaan ei ole pakko nähdä passiivisiksi reaktioiksi, joissa orgaaninen ruumis reagoi koneen lailla johonkin ärsykkeeseen. Niin sanotuissa idealistisissa teorioissa tunteet eivät ole redusoitavissa *tuntemuksiin*, vaan ne sisältävät runsaasti yksilön arvioita ja uskomuksia. Nykyri kuvaa, kuinka tunteilla on ”rationaalinen yleisö” ja täsmentää vielä, että ne ilmenevät esimerkiksi kielellisinä esityksinä ja väitelauseina, joita voidaan arvioida. (Nykyri 1998, 49.) Tutkimusta toteuttaessani olen kiinnostunut inhimillisen moraalin rakenteesta, ja ajatusmaailmojen tutkiminen näyttäisi tarjoavan väylän analysoida sen erilaisia komponentteja. Jean Piagetin (1932) tutkijaryhmän ydinidea oli, että älyn kehittymistä tutkitaan etenkin marmorikuula-ryhmäpelejä observoimalla. Lapsen kehityksen spesifimmän sosiaalisen ja moraalisen osa-alueen tutkimiseen voidaan käyttää tapaustutkimusta ja Kohlbergin Heinzin dilemman kaltaisia haastattelukertomuksia. Piaget uskoo vahvasti, että moraalisamme sanat eli moraalitargumentit vastaavat tekoja (Siegal 1982, 54). Hän korostaa *The Moral Judgement of the Child* –teoksen (1932) esipuheessa, että sen näkökulmana on arvioida nimenomaan lasten moraalitvostelmia ja niiden kehitystä, ei kirjaimellisesti moraalitkehitystä (Piaget 1932,7). Itsessään moraalitajattelua voidaan siis ainakin tutkia uskottavasti yksilön haastatteluvastausten kautta, ja sitä olen pyrkinyt tutkimuksessani tekemään.

2.5 Moraalinen argumentti

Moraaliajattelu on siis Lawrence Kohlbergin mukaan kognitiivinen prosessi ja se ilmenee ihmisen verbaalisina perusteluina eettistä arviointia edellyttävissä tilanteissa. “Perusteleminen” on oman moraaliajattelun pukemista verbaaliseen muotoon, moraaliargumenttien muodostamista. Richard Hare (1981) määrittelee moraaliargumenttien rakenteen koostuvan kahdesta piirteestä, universalisoitavuudesta sekä käskevyydestä. Käskävä luonne merkitsee, että moraaliargumentti sisältää ainakin yhden imperatiivin. Argumentti siis muistuttaa pelkistetyssä muodossaan kaikkia velvoittavaa käskyä. (Hare 1981, 21.)

Ihmiset käyttävät moraaliväittämiä sekä arvottamaan että kuvaamaan näkemyksiään maailmasta (Hare 1952, 29). Arviomme toisten ja oman käytöksemme eettisyyttä jatkuvasti arkipäiväisessä toiminnassa ilmaisten argumentteja (Hare 1952, 21). Yrittäessään ratkaista oikeaa toimintavaihtoehtoa eettisesti arveluttavassa tilanteessa henkilö etsii tekoa, johon voi sitoutua sen preskriptiivisyyden mukaan. Samalla tämä on valmis hyväksymään teon esimerkkinä periaatteesta, joka sitoisi muitakin samassa tilanteessa eli olisi jossakin määrin universalisoitavissa. (Hare 1963, 232.) Ei-normatiivisen, eettisen aspektin sisältämättömän väitteen tunnistaa siitä, että se on ainoastaan deskriptiivinen eli toteaa miten asiat ovat (Hare 1952, 2). Moraaliperiaatteen tai -prinsiipin erityiseen luonteeseen kuuluu sen samanaikaisesti sisältämä preskriptiivinen eli normatiivinen ulottuvuus sekä vaatimus yleispätevyydestä (Hare 1981, 21).

Näiden ominaisuuksien avulla voidaan erotella moraalisia väittämiä muista ihmisten esittämistä ilmaisuista, sillä moraalilla on ainakin eräitä ajattelijoita (esimerkiksi Aristotelesta) seuraten jokin sellainen hyvään ja pahaan liittyvä ulottuvuus, joka tekee siitä aivan omanlaatuisensa ilmiön ja erityisen arvokkaan ominaisuuden (Forsberg 2012, 14). Philippa Foot (1978) uskoo, että moraalille väittämille pitää antaa tukea, ja että tämä on se piirre, joka erottaa ne esimerkiksi sympatian tai apatian ilmauksista (Foot 1978, 217). Moraalinen väittäminen ei siis ole puhtaasti tunnepitoinen ilmaus vaan myös kognition ja ajattelun prosessi. Emotivismi on filosofinen kanta, jonka mukaan moraaliarvostelmat ilmaisevat tunteita, asenteita tai käskyjä, jolloin niiden totuusarvoa ei ole syytä pohtia. Tämä on non-kognitiivinen näkemys moraalista. Moraalikehitystä tutkiva kognitiivinen psykologia kui-

tenkin kyseenalaistaa moraalin non-kognitiivisuuden. (Foot 1978, 220.)

Haren mukaan moraaliperiaatteen pätevyyttä voidaan koetella arvioimalla sen mahdollisen täytäntöönpanon seuraukset (Hare 1963, 234). Koska käytäntöön soveltaminen ei ole aina mahdollista, moraalialgumentointi vaatii myös moraalista mielikuvitusta, jotta universaloitavuus -periaatteen kokeileminen ja testaaminen onnistuu (Hare 1963, 238). Hannele Forsberg (2011) käyttää moraalijärkeilyn käsitettä kuvatessaan sosiaalityöntekijän tekemää asiakastyötä. Forsberg linjaa, että “moraalista järkeilyä” edellyttävät ainakin moraalisten kysymysten ja niiden sisältämien pulmien ja ristiriitojen tunnistus. (Forsberg 2011, 14.)

Forsberg määrittelee moraalijärkeilyn pitkälti kokemustiedon tai hiljaisen tiedon sukulaisena, käytännön viisautena, mutta liittää moraaliseen järkeilyyn myös kielen, logiikan, tietoisuuden ja toiminnan (Forsberg 2011, 17). Hän toteaa käsitteen juurien johtavan juurikin kognitiivispsykologiseen kiinnostukseen moraalijättelun kehityksestä sekä ikivanhaan moraalifilosofiseen etiikan keskusteluun (Forsberg 2012, 14). Tässä tutkimuksessa eettistä puntarointia tarkastellaan lastensuojelun asiakkaiden tekemänä, heidän henkilökohtaisena moraalinaan. Tämä moraalijärkeily ei ole ammatillista mutta se on tärkeää, informaatiota sisältävää ja tutkimuksenarvoista. Siinä on yhtäläillä kyse toiminnasta, jolla on eettinen aspektinsa ja seuraamuksia ja merkitystä ihmisten elämiin.

3 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

3.1 Tutkimuksen maailmankuva ja objektiivinen näkemys etiikasta

Etiikka on filosofian osa-alue, jonka alaan kuuluu vastata hyvää ja pahaa tai oikeaa ja väärää koskeviin kysymyksiin (Häyry 2002, 11). Klassinen käsitys etiikasta on erottaa normatiivinen ja ei-normatiivinen osa-alue toisistaan. Normatiivinen etiikka on kantaa ottavaa eli antaa ohjeita oikeanlaisesta moraalista, käytöksestä, tavoista, laeista jne. Käskyjä jakelevat eettiset suuntaukset kuuluvat absoluuttisiin tai realistisiin epistemologian eli tieto-opin tai ontologian lajeihin, koska niissä useimmiten uskotaan, että moraalit ovat olemassa ja niitä voidaan arvioida. Ei-normatiiviseksi tieteenä määritetty klassisen jaon mukaan metaetiikka. Se ei ota kantaa siihen, mikä on hyvää ja pahaa yms. vaan tarkastelee, mitä nämä merkitsevät käsitteinä. (Von Wright 2001, 24.) Edellisen kaltainen klassinen määritelmä etiikasta on toki varsinainen yksinkertaistus, eivätkä kysymykset hyvän ja pahan tai etiikan olemuksesta tai sen suhteesta moraalisiin ole yksiselitteisiä. Von Wrightin (2001) määritelmässä moraalikäsitteet sijoittuvat laajempaan arvokäsitteiden ja moraalisten näkemysten kenttään, jolloin etiikka ymmärretään ikään kuin arvojen ja normien yleisteorian osa-alueeksi (Von Wright 2001, 33).

Käyttäytymistieteiden piirissä tutummaksi käsitteeksi tai tutkimuskohteeksi on perinteisesti etiikan sijaan käsitetty yksilöiden moraalit käytännöllisempänä etiikan tiedon ilmenemisenä arkipäiväisessä, inhimillisessä kokemusmaailmassa. Henry Sidgwick (1913) tekee tämänkaltaisen linjauksen erottaessaan etiikan tutkimuksesta sen psykologisen käyttötarkoituksen, joka tutkii yksilöiden moraalikäsitteitä eli ihmisten subjektiivisia näkemyksiä oikeasta ja väärästä ja heidän vapaasti valitsemiaan tekoja ja valintoihin vaikuttavia tekijöitä (Sidgwick 1913, 2). Kehityspsykologiassa tarkastelun kohteena on ihmisen yksilöllisen moraalisen maailman kehittyminen. Lawrence Kohlbergille (1981) moraalit on kehitysprosessi, se on ihmisessä jo tämän elämän alkuvaiheessa mutta käy vaihe vaiheelta integroituneemmaksi ja universaalimmaksi. (Kohlberg 1981, 175.)

Uskoessaan oikeudenmukaisuuden universaalisuuteen ja kehittyneen moraalin ”paremmuuteen” vähemmän kehittyneeseen verrattuna Kohlberg on eettiseltä kannaltaan moraalirealisti. Moraalirealismi on kanta, jonka mukaan jokin asia on aina hyvä tai paha asiayhteyksistä tai olosuhteista riippumatta (esim. Heberlein 2010, 13). Kohlberg painotti, että oikeudenmukaista ajattelua, johon moraalisuus pohjimmiltaan perustuu, ilmenee kaikissa kulttuureissa ja kaikkina aikoina (esim. Kohlberg 1981, 122). Tämä objektiivinen, filosofian ja psykologian teorioille klassinen, moraalikäsitys nojaa siihen, että moraalien olemus ei ole pelkästään yksilöllinen. Ihmisillä tapaa olla siinä määrin yhteisiä tai jossain määrin yhteneviä moraaliperiaatteita, että näiden voidaan nähdä pohjaavan jopa jonkinlaiseen niin sanottuun luonnolliseen moraalitajuun. (Kirjavainen 1996, 1.)

Kohlberg vastusti voimakkaasti realismille vastakkaista oppia moraalirelativismista eli moraalitiedon suhteellisuudesta. Kulttuurista relativismia ovat hänen mukaansa edustaneet esimerkiksi sellaiset ajattelijat kuin Emile Durkheim tai Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Kohlbergin teoriaan kohdistettu relativistinen kritiikki on arvioinut, että ajatukset kehittyneemmästä moraalista ja sen universaaleista periaatteista ovat yksinkertaisesti fiktionaalisia, eivätkä voi perustua totuudelle. Kohlberg vastasi voivansa tutkimuksillaan osoittaa, kuinka lähes kaikissa kulttuureissa esiintyy pohjimmiltaan samoja arvoja ja moraalinormeja, ja yksi näistä on todistettavasti oikeudenmukaisuuden ihannointi (Kohlberg 1981, 116). Jokainen lapsi, jonka moraalijattelua hän on havainnoinut, uskoo, että on väärin tappaa. Se kuuluu lapsen luontaiseen empaattisuuteen (Kohlberg 1981, 15).

Moraalirelativismi edusti Kohlbergille turhaa mutta etenkin sosiaalitieteilijöiden keskuudessa yleistä pyrkimystä tavoitella tieteellistä uskottavuutta arvoneutraalilla kaikkien kulttuuri-ilmiöiden hyväksymisellä (Kohlberg 1981, 152). Jorma Hännisen (1990) mukaan yhteiskuntatieteissä moraalitieteen käsitetään kollektiivisen tajunnan momentiksi ja sosiaalisesti faktaksi, eli sellaisenaan tutkittavissa olevaksi. Käsitteeseen on voimistunut Émile Durkheimin vaikutusvallan jälkeen. Yhteiskuntatieteissä on alettu myöntää, että moraalitieteen voidaan tutkia empiirisesti, vaikkei sama tutkimus todistaisi sen ontologiaa. (Hänninen 1990, 152.) Esimerkiksi John Leslie Mackie (1977) profiloituu pragmaattisemmin moraalitieteen suhtautuvaksi ajattelijaksi, joka ei ole osoittanut mitään äärimmäistä relativistisuutta vaikkei kannata myöskään Kohlbergin tyyppistä moraaliobjektivismia. Mackien mielestä moraalitieteen ovat ihmisen esittämät väitteet, jotka ovat jossain määrin tapauksessa aina jossain määrin universaaleja ja objektiivisia, koska ne ohjaavat tai käskvät (Mackie 1977, 32). Niissä

esittäjä asettaa jonkinnäköisen auktoriteetin, joka pätee häneen itseensä sekä ihmisiin, joista kulloinkin puhuu. Moraali on paljon vähemmän subjektiivinen päätös kuin relativistinen analyysi siitä olettaisi. (Mackie 1977, 33.)

Filosofisen etiikan useat termit, kuten juuri hyvä tai paha, ovat niin abstrakteja, ettei ole lainkaan itsestään selvää luottaa niiden olevan itsenäisesti olemassa. Filosofinen ontologia tutkii tällaisia olemassaolon kysymyksiä ja useat sen näkemykset kyseenalaistavat moraalitiedon tai hyvän ja pahan olemassaolon mahdollisuuden kokonaan. Relativistisen käsityksen mukaan moraalia ei itse asiassa edes ole olemassa siinä mielessä että se tuottaisi minkäänlaista näkemystä hyvään ja pahaan liittyen, on vain ihmisten omaksumia käsityksiä. Lawrence Kohlberg on omaksunut realistisen ja objektiivisen suhtautumisen moraalitietoon, sokraattisen käsityksen, jonka mukaan oikeudenmukaisuus on paitsi hyvyttä puhtaimmillaan myös yhtä kuin hyvydestä tietämistä. Ehdottoman hyvän tiedostaminen siis ole ainoastaan mahdollista vaan Kohlbergille se on myös moraalisuuden ydin (Kohlberg 1981, 30.)

Kohlberg ei hyväksynyt, että etiikan ulkopuoliset tieteet voisivat tutkia moraalia epistemologisesti eli tieto-opillisesti täysin neutraalin näkökulman ottaen (Kohlberg 1981, 104). Tämä on teesi, jonka vuoksi näen Kohlbergiin kiinnittymisen tutkimuksessani erityisen mielekkääksi. Moraalialueen tutkiminen ei vielä itsessään edellytä uskomusta, että olisi olemassa vain yksi ja ainut oikea käsitys oikeasta ja väärästä, mutta koska tutkimukseni kuuluu sosiaalityön tieteenalaan, sen on sitouduttava tiettyihin eettisiin periaatteisiin. Näkemykseni moraalista ja oikeudenmukaisuudesta johtavat siitä, että moraali koetaan arvokkaana asiana. Tällöin hyvä on jotakin, jonka olemassaoloa on suotavaa edistää: sen arvostaminen puolestaan merkitsee sitä, että uskotaan sen olemassaoloon (Von Wright 2001, 29).

En kiinnity ehdottomasti Kohlbergin luomaan tai muuhunkaan tiettyyn eettiseen teoriaan, mutta tuon ilmi käsityksiäni siitä, että tiettyjä asioita voidaan pitää hyvinä ja toisia pahoina. Tutkimukseni lähtee siitä, että moraali on objektiivisesti olemassa, eli sitä voidaan tarkastella kriittisesti ja siitä voidaan saada tietoa. Tutkimukseni taustalla vaikuttava maailmankuva ei siis ole ainakaan relativistinen käsitys etiikasta, jolloin joutuisin kyseenalaistamaan koko hyvän ja pahan käsitteiden pätevyyden sekä sen, voidaanko moraalia edes tutkia.

Väitän, että sosiaalityön lastensuojelun asiakkaita koskevassa tutkimuksessa täysin arvoneutraaliin, saati oikean ja väärän kiistävään, maailmankuvaan sitoutuminen olisi enemmän haitaksi kuin hyödyksi. Tämä olisi tuskin edes mahdollista. Sosiaalityö on hyvinvointityötä, jonka tehtävä on auttaa kohteitaan ja välttää kaikin tavoin heille aiheutuvaa haittaa ja epäoikeudenmukaisuutta. Tämän vuoksi sosiaalityön keskustelukaan ei aina erota juridisia ja moraalisia oikeuksia, vaan pitää tiettyjä arvoja totuuksina. (Hämäläinen 2011, 56.) Sosiaalityön tutkimusta ohjaa yleensä samankaltainen eettinen asennoituminen kuin itse työtäkin: ainakin etnosentrismin vastustus ja objektivismiin suosiminen (Kirk & Parton 2010, 23–24). Sosiaalityön etiikka on perinteisesti universaalia ja absolutistista velvollisuus- tai seurausetiikkaa (Laitinen & Väyrynen 2011, 163). On toki filosofisesti kiintoisaa pohtia, mistä tällaisten objektivististen totuuksien nähdään juontavan tai miten niitä voitaisiin suojata relativistiselta kritiikiltä.

Esimerkiksi lasten suojelemisesta on tullut sosiaalityöhön kyseenalaistamaton eettinen periaateksi sen lukeutuessa YK:n Lasten oikeuksien tai Talentian eettisen ohjeiston kaltaisiin eettisiin julistuksiin (Hämäläinen 2011, 56). Hyvinvointivaltiossa eettisten periaatteiden on ohjattava lakeja ja viranomaistoimintaa, muu käytäntö rikkoisi väistämättä hyvinvointivaltion idean. Hyvinvointivaltion kulmakiviä ovat sellaiset arvot kuin tasa-arvo, demokratia ja oikeudenmukaisuus. Hyvinvointiyhteiskunta ei voisi olla olemassa, ellei se rakentuisi oikeudenmukaisuuden idealle. Siksi myös esimerkiksi perhepolitiikka toteuttaa lapsen edun ensisijaisuutta sitä ainakaan käytännön työssä kyseenalaistamatta. Hyvinvoinnin yhteiskunnassa lapsista ja vähäosaisista pidetään huolta, ja valtiomuodon itseisarvoisuutta voitaisiin kenties perustella monenlaisin tilastoin, jotka osoittavat, että tasa-arvoisessa ja demokraattisessa yhteiskunnassa eläminen on yksilöille parempi kuin esimerkiksi tyrannian ja sotaisuuksien keskellä kasvaminen. Periaatteellisesti lastensuojeluaate on Kantin kategorisen imperatiivin toteuttamista. Siinä lapsi on päämäärä sinänsä ja ihmisarvoinen. (Hämäläinen 2011, 56.)

Lastensuojelun pakkotoimenpiteiden oikeuttaminen voi perustua sopimusteoreettiseen yhteiskunnanäkemykseen, jota edustaa muun muassa John Rawls. Rawlsin yhteiskuntasopimuksessa kansalaiset antavat yhteiselämää rakentaessaan suostumuksensa sille, että julkinen vallankäyttö saa rajoittaa näiden vapautta yhteisen hyvän nimissä. Tästä hyvästä he saavat omaa elämäänsä turvatuksi. (Rawls 1988, 20.) Ongelma on kuitenkin, että yhteiskuntasopimuksen ajatus on kuvitteellinen, ja niinpä se on esimerkiksi eettisen

subjektivismiin näkökulmasta vaikeammin hyväksyttävissä. Se kuitenkin yhtäläillä nojaa universaaliin arvomaailmaan. (Hämäläinen 2011, 59.) Jorma Hänninen linjaa, että sosiaalityön tieteelliseen maailmankuvaan tai paradigmaan kuuluu pyrkiä pois neutraalista etäisyyttä ottavasta tarkkailijanasemasta. Tieteellinen intressi on enemmän tuottaa emansipoivaa tietoa, sellaista, jolla on julkituotuna tavoitteena puuttua asioiden kulkuun (Hänninen 1990, 49).

3.2 Hyvän ja pahan kysymys

Realistisen kannan omaksuminen johtaa tekemään jonkinlaisen määrittely-yrityksen siitä, millaiset elementit tekevät asioista hyviä tai pahoja, jos hyvän ja pahan olemassaoloon voidaan luottaa. Linjanvedon avulla voidaan ymmärtää paremmin yksilöiden moraalijattelua, mutta samalla tullaan väistämättäkin ottaneeksi kantaa siihen, millainen ajattelu on toivottavaa tai ei-toivottavaa. Richard Hare (1981) uskoo, että korkeamman tasoista moraalijattelua edeltää kieltojen ja sääntöjen syvempi analysointi, jonka johdosta yksilö voi oppia tunnistamaan päteviä moraaliperiaatteita ja antaa näiden ohjata ajatteluaan. Pohtija voi itse valita, noudattaako esim. kantilaisia velvollisuuseettisiä periaatteita tai jotakin muuta moraaliprinsiippiä. Useimmiten on tilannekohtaista, mikä periaate on milloinkin paras ohjenuora moraalisen päätöksen tekoon. Kehittynyt moraalijattelija osoittaa joka tapauksessa omaavansa intuitiivisen kyvyn tehdä päätöksiä erilaisten prima facie -velvollisuuksien välillä. (Hare 1981, 50.)

Kohlberg painotti, että moraalisuuden kannalta paras ja kehittyneintä moraalijattelua ilmaiseva prima facie -periaate on oikeudenmukaisuus. Oikeudenmukaisuus on nimenomaan periaatteellisuutta, se ei palaudu mihinkään yksittäiseen konkreettiseen sääntöön eikä ole yksilössä ilmenevä piirre, jota voitaisiin mitata millään käyttäytymistesteillä kuten vaikkapa itsehillintää tai rehellisyyttä. (Kohlberg 1981, 39–40.) Oikeudenmukaista on moraalilla, joka toteuttaa kahta periaatetta ihmisten kunnioittamisen vuoksi: tasa-arvoisuutta ja vastavuoroisuutta eli roolinottokykyä (Kohlberg 1981, 201). Kiinnostavasti Kohlberg myös esitti, että Heinzin dilemman tutkimuskysymyksiin vastaaminen ilmentää erityisen hyvin, onko yksilö oikeudenmukainen tai roolinottokykyinen, sillä siihen ”oikein” vastaava tarkaste-

lee dilemmaa jokaisen kertomuksen osapuolen näkökulmasta (Kohlberg 1981, 198).

Kohlbergin mukaan sellaiset suuret moraaliset periaatteet kuin Raamatun kultainen sääntö, Kantin kategorinen imperatiivi tai John Rawlsin tietämättömyyden verhon periaate nojaavat vastavuoroisuusperiaatteeseen (Kohlberg 1981, 199). ”Tietämättömyyden verho” on teoreettinen hahmotelma mahdollisimman oikeudenmukaisen yhteiskunnan muodostamisen alkupisteestä, jossa joukko vapaita ja tiedostavia kansalaisia laatii pelisäännöt yhteiselämälleen tietämättä, millaiseen asemaan itse siinä sijoittuvat eli ”tietämättömyyden verhon takaa”. Tietämättömyys omasta asemasta lopullisessa yhteiskunnassa pakottaa jokaisen ottamaan yhtä lailla huomioon kaikkien osapuolten tarpeet. Oikeudenmukaisuus on rationaalinen valinta. On loogisinta ja selvää, ettei kukaan kannattaisi yhteiskuntaan noudattaviksi esimerkiksi sääntöjä, jotka syrjisivät ihmisiä etnisen taustan tai sukupuolen mukaan: he tiedostaisivat, että saattaisivat itse joutua huono-osaisten rooliin eikä yksikään näe tällaista roolia toivottavana. (Rawls 1988, 20.)

Jean Piaget (1932) painottaa ”reiluutta” antaen tälle varsin samanlaisen merkityksen kuin Kohlberg oikeudenmukaisuudelle. Lapselle kehittyy käsitys reilusta vaiheittain: aluksi epäreiluksi koetaan mikä tahansa ”tuhma” toiminta, joka on aikuisen käskyä vastaan ja myöhemmin yhteisesti sovittujen sääntöjen rikkominen. Näiden kehitysvaiheiden jälkeen epäreilu käsitetään jo rikkomuksena tasa-arvoisuutta vastaan. Epäreilu on esimerkiksi opettaja, joka suosii yhtä oppilasta. Kehittyneempi ajattelija liittää epäreilun yhteiskunnan ekonomiin tai poliittisiin tekijöihin ja vaatii, ettei yhteiskunta saa esimerkiksi suosia rikkaita. (Piaget 1932, 302.)

Oikeudenmukaisuus on näyttänyt olevan aina Platonista, Sokrateesta ja Aristoteleesta lähtien etiikan filosofien kiinnostuksen kohde. Hyvin useissa teorioissa juuri se on nostettu käsittämään jotakin sellaista, josta hyvässä ja pahassa ja moraalissa on olennaisesti kyse. Tämä on vaikuttanut siihen, että Lawrence Kohlberg on omaksunut käsitteen niin tärkeäksi moraalille. Tuula Virkki (2004) kirjoittaa filosofisen etiikan kietoutuneen jo pitkään niin individuaalien kuin yhteiskunnankin tasolla ilmenevän oikeudenmukaisuuden ihannointiin. Moraalisesti jalo yksilö on oikeudenmukainen ja ihmisten välisenä solidaarisuutena ilmetessään piirre pitää yhteisöjämme koossa. (Virkki 2004, 69.) Eräs yleinen käsitys oikeudenmukaisuudesta perustuu luonnonoikeusajatteluun. Luonnonoikeusnäkemyksessä luotetaan, että on olemassa inhimillisestä katsantokannasta riippumattomia universaaleja ja vel-

voittavia oikeusperiaatteita. Niiden olisi ohjattava esimerkiksi lakeja. (Lagerspetz, Saari & Yeung 2007, 9.)

Voitaisiinko oikeudenmukaisuus sitten todella samaistaa myös ihmisen ajattelun hyvyyteen? Inhimillisen osa-alueelle sijoituessaan hyvä on usein nimitetty hyveeksi (Von Wright 2001, 219). Aristoteles jakoi hyveet intellektuaalisiin ja moraalisiin. Moraaliset ovat hankittavia, ajan myötä kehittyviä, ja kasvatuksen avulla muokattavissa olevia ihmisen luonteenpiirteitä (Von Wright 2001, 232). Intellektuaalinen hyve on ihmiselle ominaisen käytännöllisen järjen avulla saatavissa oleva tieto ja kyky nähdä, mikä on hyvää ja paha (Von Wright 2001, 231). Georg Henrik Von Wright (2001) pohtii, että hyve käsitteenä merkitsee meille minkä tahansa asian erinomaisuutta, ja että näistä hyveistä moraalista erinomaisuutta osoittaa oikeudenmukaisuus (Von Wright 2001, 219). Jos hyveet ovat luonteenpiirteitä ja kykyä oivaltaa hyvä sen kohdatessaan kuten Aristoteles uskoo, lienee mahdollista, että oikeudenmukaisuus on sellainen pohja, mestarihyve, johon kaikki muut inhimilliset hyveet pohjimmiltaan perustuvat (Von Wright 2001, 238). Voimme mitä todennäköisimmin määritellä hyvän ja pahan käsitteillä myös oikean ja väärän. Oikein on silloin se, mikä johtaa maailmassa olemassa olevan pahuuden vähenemiseen tai hyvän lisääntymiseen (Von Wright 2001, 29).

Kun hyvän olemus samaistuu useassa teoriassa oikeudenmukaisuudeksi, on vastapainoksi tarpeen tarkastella, mitä pahuus sitten voisi olla. Pahuus tuntuu olevan vielä hyvääkin vaikeammin määriteltävä ja kiistanalainen käsite. Kuitenkin pyrkimys määritellä ja tunnistaa pahuus on tärkeä: se kiistatta koskettaa monia ihmisiä maailmassa, kenties vieläpä erityisellä tapaa lastensuojelun entisiä tai nykyisiä asiakkaita. Tästä kieli se, kun esimerkiksi Jaana Haapasalon & Terhi Aaltosen (1999) tutkimuksessa 25:stä lastensuojelun asiakasperheen äideistä kaikki raportoivat kokeneensa väkivaltaa lapsuudenperheissään. Melko rankkaa väkivaltaisuutta, ”hakkaamista ja selkään antamista”, raportoi 75 prosenttia asiakasperheiden äideistä. Vertailujoukon äideillä vain 40 prosentilla oli kokemuksia tällaisesta väkivallasta. Ensimmäisen ryhmän äideistä merkittävän usea oli pahoinpidellyt omia lapsiaan. (Haapasalo & Aaltonen 1999, 22.) Sosiaalityön arvoperustan tunnustaneena on vaikea kuvitella, ettei tällainen ilmiö olisi paha ja äärimmäisen epäoikeudenmukainen kohteilleen. Pahan kokemus on perustaltaan samankaltainen eli ilmenee kärsimyksenä, suruna, kokemuksellisenä tuskana riippumatta ajankohdasta, ympäristöstä, kansallisuudesta tai rodusta (Hurtig & Laitinen 2006, 10): siksi sen ehdoton kiistäminenkin voi olla pahuutta.

Pahuus on myös kokemuksellinen ilmiö, jossa toiselle on tuotettu tunne pahan läsnäolosta (Hurtig & Laitinen 2006, 9). Ann Heberlein (2010) kirjoittaa uskovansa kantilaiseen näkemykseen pahasta. Pahaa on paha tahto, se että pahaa tehdään sen itsensä vuoksi ja tietoisesti (Heberlein 2010, 59). Moraaliajattelu on epäoikeudenmukaista, kun se sallii toiminnan, josta koituu toiselle pahaa tai pyrkii tätä kohti. Myös Heberlein myöntää pahuuden määrittämisen kysymyksen ongelmalliseksi mutta uskoo, että on järkevää olettaa, että pahuutta on. On osoitettavissa asioita, joista koituu ihmisille pahoja seurauksia. Pahuus on nöyryyttämistä, väkivaltaa, raiskauksia, murhia ja kiduttamista: tekoja, jotka koskettavat ihmistä, tämän ruumista ja elämää. (Heberlein 2010, 9.)

Päädyn määrittelemään pahuuden olemuksen hyvin konkreettiseksi. Pahuus ei ilmene ajattelussamme helposti tunnistettavassa muodossa: se on pikemminkin *tekoja* tai *ilmiöitä*.

Tilastollisesti näyttää siltä, että väkivalta on lastensuojelun lasten yleisesti kokema pahuuden muoto. Väkivalta ei ole käsitteenä suoranainen oikeudenmukaisuuden vastakohta, mutta se on sellainen konkreettinen ilmiö, joka saattaa liittyä tutkimuksen kohderyhmän, eli sijoituksen läpikäyneiden, elämään erityisellä tavalla. ”Kovia kokeneet” altistuvat mahdollisesti myös moraalille riskille, sillä epäoikeudenmukaisuuden kohteeksi joutuminen synnyttää pahaa, vihaa ja kostamista ainakin Platonin, Aristoteleen, Tuomas Akvinolaisen ja René Descartesin käsityksissä moraalitunteiden synnystä (Virkki 2004, 57). Pidän tietoisista ja konkreettista toiselle tuotettua kärsimystä, esimerkiksi väkivaltaa, pahuutena ja epäoikeudenmukaisuutena. Näin ollen lähtökohtinani on, että väkivalta on käypä esimerkki pahasta teosta ja että teot ovat pahoja, eivät ihmiset. En tahdo olettaa, että ihminen voidaan nimetä pahaksi, enhän ole pätevä ottamaan tämänkaltaisiin näkemyksiin kantaa. Pidän kuitenkin pahaa tosiasiana.

4 TUTKIMUKSEN TARKOITUS

Lastensuojelun sijoituksen kokeneet lapset ja nuoret esiintyvät mediassa, yhteiskunnallisissa keskusteluissa, viranomaispuheessa ja tutkimustuloksissa riskiryhmänä ja huolen kohteena. Huoli kohdistuu myös näiden lasten ja nuorten moraaliseen hyveellisyyteen (ks. luku 5.4). Mielestäni tämä tekee kodin ulkopuolelle sijoitettujen moraaliajattelusta tärkeän aiheen tutkia. Tutkimukseni on lastensuojelullinen. Tutkimuksen tarkoitus on selvittää, onko sijoitettujen moraaliajattelussa nähtävissä huolestuttavia piirteitä, vai onko huolipuheessa kyse pikemmin stereotypioihin nojautumisesta, kuten esimerkiksi sosiaalityön lasten leimautumisesta kirjoittanut Elina Pekkarinen arvelee (Pekkarinen 2010, 164).

Viittaa tekstissäni ”kovia kokeneisiin” ja väkivaltariskille alttiisiin lastensuojelun asiakkaisiin, joiden moraalinen kehittyminen vaatii suojelua ja erityishuomiointia. Tutkimukseni tarkoitus on kohdistaa ”erityishuomiota” sijoitettujen moraaliajatteluun juuri aiemmissa tutkimuksissa esitetyn huolen ja sen tarpeellisuuden selvittämisen vuoksi. Tarkoitukseni on selvittää tarkempaa perustelemista. Sitä teen tässä luvussa erityisesti esittelemällä kodin ulkopuolelle sijoitettujen ”haavoittuvuudesta” hankittua tutkimustietoa, joka sivuaa myös näiden moraalisuutta.

Tutkimusta tehdessäni pohdin tutkimustarkoituksen arkaluonteisuutta: millä perusteella voitaisiin koskaan väittää, että väestöryhmän moraaliajattelu vaatisi ”erityishuomiointia”. Nykypäivän ihmistutkimuksen kentällä jo tällaisen tarpeen mahdollisuuden ääneen sanominen voi nostaa arvoneutraaliin diskurssiin tottuneen akateemikon ”karvat pystyyn”. Moraali on usein jopa ihmistyössä asia, josta ”ei saa puhua”, ainakaan sitä ei saa liittää kenenkään inhimilliseksi ominaisuudeksi (Hurtig & Laitinen 2006, 12). Tabun rikkominen on tutkimukseni tarkoitus lastensuojelulasten moraalien suojelun edistämisen lisäksi. On silti ehdottomasti tärkeää vaatia perusteluja arvoneutraalille lähestymistavalle vastakkaiselle huolinäkökulmalle.

Lawrence Kohlbergin teoria (1985) toi ilmi sosiaaliluokan ja humanistinen psykologia (esim. Vasta 1992) yksilön ympäristön ja kasvatusolosuhteiden merkitykset ihmisen moraalisen ajattelun kehittymiselle ja vaarantumiselle (ks. luku. 2.3). Moni teoria korostaa

moraalin pohjaavan lämpimään lapsi-vanhempi-suhteeseen. Lastensuojelun asiakaslasten hyvinvoinnin ja kasvuolojen katsotaan yleisesti poikkeavan monella tapaa väestön lasten keskimääräisistä olosuhteista. Yleensä heidän elämässään olevat poikkeamat käsitetään negatiivisina. (Heino 2009, 61.) Sosiaalityön lastensuojeluun kuuluu tarjota erilaisia palveluja niiden tarpeessa oleville. Huostaan otto ja sijoitus ovat viimesijaisia auttamiskeinoja tai toimenpiteitä, joihin ryhdytään vain kaikkein huolestuttavimmissa tapauksissa, kun lapsi on ehdottomassa vaarassa. Voitaisiin päätellä, että kaikista lastensuojelun asiakkaista juuri näiden toimenpiteiden kohteiksi joutuneet saattaisivat olla alttiimpina kehityksensä vaarantumiseen ja heitä voitaisiin pitää ”kovia kokeneina”. (Kivistö 2006, 86.) Sijoitetun erityisasema saattaa merkitä, että tämän elämä on riskin alainen liittyen kaikkiin moraalijattelun tasapainoisuuden kannalta olennaisiin tekijöihin. Tämän vuoksi tutkimukseeni osallistuneita yhdistää heidän sijoitustaustansa.

Sosiaalityö ja sen lähitieteet ovat tuottaneet tutkimusta kodin ulkopuolelle sijoitetuina kasvaneiden ”riskialttiudesta”. Esittelen tässä luvussa myös teoriaa, jonka mukaan tällaisten ”kovien kokemusten” merkitys ihmisen moraalijattelulle ei ole lainkaan mitätön. Tutkimuksissa sijoitetun moraalin riskialttiuteen vaikuttaa etenkin kolme tekijää, joita ovat tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuuluminen, väkivallalle altistuminen ja sijoitustoimenpiteen mahdollisesti aiheuttamat traumat. Tarkastelen kutakin riskitekijää erikseen ja tämän jälkeen luvun lopuksi rajaan tutkimusongelmani.

4.1 Ihmisen yhteiskunnallisen aseman näkyminen moraalijattelussa

On nähty, että ihmisen yhteiskunnallinen asema voi hankaloittaa tämän mahdollisuuksia toimia moraalisesti tai lannistaa tämän halukkuutta siihen. Lastensuojeluasiakkuus ei väistämättä merkitse, että yksilö olisi millään lailla syrjäytynyt, mutta se näyttäytyy usein epätoivottavana marginaaliasemana. Tällöin elämään voi kytkeytyä monia, kehämäisiä riskejä ja ongelmia, jotka vaarantavat koko hyvinvoinnin ja kehityksen mahdollisuuden. (Esim. Heino 2006, 61–66.) Näen nämä ongelma-asetat noidankehinä, koska niiden alkuperiä, ylläpitäviä tahoja ja kaikkia vaikuttavia syy- seuraussuhteita on usein mahdoton paikantaa. Noidankehämäisessä pahoinvoinnissa paha olo säteilee ympäristöön ja se näkyy ihmisen

ajattelussa ja käytöksessä (esim. Puolimatka 1999, 44–45). Se vaikuttaa mahdollisuuksiin edetä elämässä, jonka vuoksi siitä on entistä vaikeampaa päästä irti.

Joidenkin tutkimusten mukaan marginaali- tai ongelma- asemassa oleminen voi näkyä myös moraalissa. Suomalainen opettaja Sirkku Aho tutki 1980-luvulla kahdensadan suomalaisen peruskoululaisen moraalisen ajattelun kehittymistä testaten Kohlbergin ja Piagetin kysymyspatteristojen validiutta. Hän selvitti, millainen yhteys moraaliajattelulla on oppilaiden kotitaustaan, sukupuoleen, älykkyyteen, minäkuvaan ja sosiaaliseen asemaan koululuokassa (Aho 1985, 44). Aho havaitsi moraaliselta ajattelultaan hieman keskivertoa kehittyneempien lasten ryhmän. Siihen kuuluneet tulivat ylemmistä sosiaaliluokista ja perheistä, joissa on sekä isä että äiti (Aho 1985, 74). Selvimmin ero muihin näkyi motiivien ja seurausten arvioimista edellyttävissä testeissä (Aho 1985, 76). Jean Piagetin teorian mukaisessa arvioinnissa moraalinen kehitystaso korreloi perheen sosiaaliseen asemaan vielä selvemmin kuin Lawrence Kohlbergin teoriaa noudattavassa (Aho 1985, 75). Karkeassa kuvauksessa moraalisesti älykkäästä peruskoululaisesta tämä on vauraan perheen lapsi, jonka vanhemmat eivät ole eronneet tai menehtyneet ja jolla on vähintään yksi sisarus. Perhe on ”ehea” eli lapsi asuu kummankin vanhempansa kanssa. (Aho 1985, 76.)

Lawrence Kohlbergin (ks. luku 2.1.) ja Ahon väitteitä moraalin luokkasidonnaisuudesta voidaan pitää sosiaalityön kannalta merkittävänä. Lastensuojeluasiakkaita tulee niin vauraista kuin köyhistä perheistä, mutta enemmistön asiakasperheistä voi luokitella taloudellisesti heikosti toimeen tuleviksi, jos heitä vertaa väestön keskimäärään (Heino 2009, 63). Vähävaraisten perheiden ongelmat tulevat mahdollisesti helpommin sosiaalityöntekijöiden tietoisuuden piiriin, ja vauraissa oloissa on helpompi pitää kodin ongelmia piilossa (Kivistö 2006, 6). Ahon tutkimustuloksia tulkitessa pitää muistaa, että 1980-luvulla käsitykset ”eheistä” perheistä olivat erilaisia kuin nykypäivänä, esimerkiksi avioerojen sittemmin yleistyttyä. Lastensuojelulasten vanhempien keskuudessa avioerot ovat kuitenkin erityisen yleisiä. Lisäksi sijoitettu lapsi poikkeaa Ahon kuvailemasta moraaliltaan kehittyneen lapsen prototyypistä ainakin siksi, ettei hänen perheensä ole ”ehjä” siinä mielessä, että tämä kasvaa ainakin osan lapsuudestaan biologisesta perheestään erillään. (Heino 2009, 63.)

Lawrence Kohlberg piti mahdollisena, että tietyissä yhteiskunnallisissa asemissa olevien moraaliajattelu voi heikentyä tai kehittyä hitaammin. Moraali ei itsessään ole millään lailla luokkasidonnaista vaan jokaisen moraalikehityksessä on pohjimmiltaan kyse samanlaisesta

prosessista. Kukaan ei ole epämoraaliton tai muita vähemmän älykäs lähtökohdiltaan, vauvaiässä, mutta ihmisestä voi tulla ”olosuhteiden uhri”, ja kehitys pysähtyä. Kohlbergin mukaan huono-osaisuus heikentää myös yksilön älyn kehittymistä, ja sen jäädessä puolitiehen moraalinen ajattelu köyhtyy (Kohlberg 1981, 111). Kognitiivis-psykologisessa teoriassa koulumenestys ja perheen ”eheys” ennakoivat yhdessä moraalialia, mutta toisaalta erot hyviä ja heikompia arvosanoja saaneiden välillä eivät ole järjestyttävien suuria. Aho luokitteli ne kuitenkin tilastollisesti jonkin verran merkittäviksi. (Aho 1985, 76.) Sijoituskokemuksen on todettu näkyvän myös paitsi sosioekonomisena, myös älyllisenä eriarvoisuutena (Heino & Oranen 2012, 226). Manu Kitinojan (2004) raportissa tilastojen valossa tyypillisimmistä koulukotisijoitetuista kaksi kolmesta on ollut erityisopetuksessa ennen sijoitustaan (Kitinoja 2004, 101). Heillä esiintyy paljon keskittymis- ja oppimisvaikeuksia (Heino & Oranen 2012, 226).

Myös Platonin oikeudenmukaisuusmääritelmässä moraalista tulee luokka- ja toisaalta koulutuspoliittinen kysymys. Platonille oikeudenmukaisuuden mahdollistaa ainoastaan oikeudenmukainen valtio, joka järjestyy niin, että kukin sen jäsen elää omien kykyjensä ja taipumustensa mukaista elämää. Työläiset ja maanviljelijät elävät halujensa pohjalta, tunteen ohjaamista tulee sotilaita ja valtion järkevimmät hallitsevat sitä. Ihmisen oikeudenmukaisuus on kolmen sielun osan kykyä olla keskenään vuorovaikutuksessa. Vain viisaalla väestöosalla on kyky itsensä hallintaan, työväenluokkainen toimii liki eläimen tavoin. (Häyry 2002, 41.) Ihmisen asema määrää, mitä hänen moraaliltaan voidaan odottaa. Oikeudenmukaisuus yhdistää periaatteessa kaikkea inhimillistä, mutta sen saavuttaminen on työväenluokkaiselle selvästi epätodennäköisempää ja edellyttäisi, että tämän luonteenpäämäärätietoinen muokkaus aloitettaisiin hyvin varhaisessa lapsuudessa. (Häyry 2002, 44.) Platonin hahmotelmassa moraalit ja yksilön yhteiskunnallinen asema, järki, tämän saama kasvatus ja koulutus kytkeytyvät toisiinsa erityisen vahvasti ja noidankehämäisesti. Ajatus menee niin pitkälle, että Jumala paljastaa hallitsevalle filosofi-kuningas-luokalle hyvän täysin absoluuttisen idean, kunhan nämä saavat käytyä järjenkäytön huippuunsa valjastavan monivuotisen koulutuksen (Mackie 1977, 24).

Lastensuojelun asiakasperheillä ei ole välttämättä mahdollisuuksia ”edistää” lasten ajattelun kehitystä, ainakaan omin voimin. Lapsen oma jaksaminen ei ehkä riitä panostamaan kouluun, jos muut asiat elämässä vievät liikaa energiaa. Hanna-Maija Sinkkonen (2004) luokitteli tutkimuksensa tarkastelemista koulukoti-oppilaista suurimman osan olevan kou-

lusta piittaamattomia oppilaita. Välinpitämättömyys koulua kohtaan alkaa useimmiten jo ala-asteella ja näkyy koulun arvojen kieltämisenä (Sinkkonen 2004, 127). Perhesuhteiden merkitystä moraalille korostavat psykologiset teoriat linjaavat, että lapsen moraaliseen kehittymiselle olisi erityisen hyödyllistä, jos tämän vanhemmat ovat saaneet korkean koulutuksen (Wolf & De-Shalit 2007, 131). Lastensuojelun asiakasperheiden vanhempien koulutusurast ovat keskimääräistä useammin keskeytyneet (Sauli & Salmi 2003, 23). Akateemisesti koulutettujen vanhemmat antavat lapsilleen moraalikasvatusta ja kodeissa käydään enemmän keskusteluja moraalista, sillä perheenjäsenten välinen kommunikointi on muutenkin rikkaampaa. Suppeamman sanaston omaavat ihmiset kokevat useammin turhautumista kommunikoidessaan, ja puutteellinen kyvykkyys ilmaista itseään voi synnyttää helposti vihaisuutta, jopa väkivaltaisuutta. (Wolf & De-Shalit 2007, 131.)

Kodin moraalikasvatukselliset keskustelut ohjaavat moraalista kehitystä, mutta ne myös vaikuttavat lapsen muihin mahdollisuuksiin selvitä elämässään, esimerkiksi saada tulevaisuudessa töitä, päästä yliopistoihin ja hyviin kouluihin (Wolf & De-Shalit 2007, 131). Vaikka luokkatekijät näkyisivätkin moraalijattelussa, näin ei tarvitse väistämättä olla: Kohlbergin mielestä moniongelmaisten alempien sosiaaliluokkien perheiden lapset arvostavat samoja periaatteita kuten ”rehellisyyttä” yhtä paljon kuin ylempiin luokkiin kuuluvat. Toisten yhteiskuntamme jäsenten on kuitenkin käytännössä helpompi elää elämäänsä näitä kunnioittaen. (Kohlberg 1981, 144.) Yhteiskunta on epäreilu ja sortaa, jos se ei puutu epäkohtiin ja tarjoa moraalijattelulle parhaita mahdollisia puitteita kehittyä (Barry 2005, 46). Lawrence Kohlberg totesi moraalisiin kasvamiseksi ehdottomaksi, että yksilöä ympäröivät instituutiot organisoidaan oikeudenmukaisuuden periaatteiden ohjaamina. Vain tällöin lapselle voi kehittyä normaali tunne sosiaalisesta yhteenkuuluvuudesta ja roolinottokyky. (Kohlberg 1981, 236.) Myös sosiaalityön instituutiot vaikuttavat asiakkaitensa moraalijatteluihin, ja siksi riskitekijöiden tunteminen on tärkeää, vaikkei lastensuojeluasiakkuus suoranaisesti liity yhteiskuntaluokkaan.

4.2 Kodin väkivaltaisuuden vaikutukset moraalisiin

Tutkimukset ovat todenneet, että sosiaalityön asiakkaiden ongelmalliset elämäntilanteet

kuten köyhyys, työttömyys tai päihde- ja itsetunto-ongelmat tuottavat stressiä. Stressi lisää riskiä koko kodin pahoinvointiin ja siihen, että perheissä on sukupolvesta toiseen jatkuvaa kasvatuksen laiminlyömistä ja väkivaltaisuutta. (Haapasalo & Aaltonen 1999, 12–13.)

Lähestulkoon kaikki vanhemmuuden merkityksiä lapsen moraalille painottavat moraaliteorian koulukunnat muistuttavat, kuinka puutteet kodin antamassa kasvatuksessa ja kiintymyssuhteen lämmössä vaikuttavat lapsen moraalisuuden mahdollisuuksiin kaikkein eniten – ei esimerkiksi se, onko koti taloudellisesti vauras.

Epämoraalisesti oirehtivalle ja aggressiiviselle lapselle on tunnusomaista, että vanhemmat ovat kotona kohdelleet kaltoin ja laiminlyöneet moraalikasvatuksen. He eivät välitä ohjata tätä ja kasvattavat uhkaillen, rangaisten ja/tai väkivaltaisesti. (Viemerö 2006, 21.) Jos perheessä suositaan väkivaltaisuutta ja vahvistetaan lapsen aggressiivisuutta, lapsi lisää tällaista käytöstä (Lefkowitz 1977, 27). Lapsen väkivaltaisuus korreloi tutkimusten mukaan myös älykkyystason kanssa. (Viemerö 2006, 21).

Jollakin yksittäisellä ja voimakkaalla pahan kokemuksella eli traumalla voi kenties olla erityisen haitallinen vaikutus moraaliin. Monella sijoitetulla sijoitukseen johtanut syy tuottaa traumaoireita. Lastensuojelun asiakkuuden yleisimmät syyt ovat kodin väkivalta, päihdeongelmat ja laiminlyövä kasvatus. Pelastakaa Lapset ry:n (toim. Huovinen & Immonen 2012) kartoituksen mukaan suomalaisten perhekoteihin sijoitetuista yli kolmasosa on joutunut kokemaan väkivaltaa ennen sijoitukseksi tulemistaan ja noin 75 prosenttia oli ollut fyysisesti ja/tai emotionaalisesti laiminlyötyjä. (Husu 2012, 40.)

Sijoituksen taustalla olevaa väkivaltaa on määritelty erittelemällä kaltoin kohtelu, pahoinpitely sekä laiminlyönti (Husu 2012, 40). Sijoitetut altistuvat merkittävän usein kaltoin kohtelun ilmiöille, ja lisäksi heidän kokemuksensa pahuudesta saa erityisen voimakkaita muotoja: esimerkiksi väkivalta voi olla hyvin rajua (Haapasalo & Aaltonen 2006, 29). Pelastakaa Lapset ry:n raportissa perheväkivallan vuoksi sijoitetut muistelevat väkivallan olleen ollut fyysistä ja pelottavan voimakasta. Kuvailuissa vilisee seksuaalista hyväksikäyttöä, humalaista retuutusta ja aseiden käyttöä. Rajuksi on äitynyt myös vanhempien keskeisissä riitelyissään käyttämä väkivalta. Sitä sijoitetut ovat joutuneet usein seuraamaan sivusta. (Immonen & Hämäläinen 2012, 110.)

Väkivaltatrauman vaikutus on noidankehämäinen ja vaarantaa laaja-alaisesti yksilön tasa-

painoa. Sillä on oireita, joita voi kuvailla niin emotionaaliseksi, fyysisiksi kuin psyykkisiksi. Käyttäytymisoireita ovat esimerkiksi vaikeus tulkita toisten käytöstä oikein, heikko itsetunto ja väkivaltaisuuden siirtyminen omaan toimintaan (Immonen & Jokisalo 2012, 113). Väkivallasta voi tulla perheen sisäinen opittu tapa ratkoa ongelmia, ja kukin sen uhri omaksuu sen käyttäytymismallikseen (Huhtalo, Kuhanen & Pyykkö 2003, 11). Erja Keräsen ja Mikko Orasen (2006) mukaan väkivallan kohteeksi joutumisesta seuraa väkivalta-myönteisyyttä, johon kuuluu eläinten julmaa kohtelua etenkin leikki-iässä ja koulukiusaamista alakoulutasolla. Nuoret väkivallan uhrit syyllistyvät usein seurusteluväkivaltaan ja ovat vihamielisiä naisia kohtaan (Oranen & Keränen 2006, 66–67). Tyypillinen tunne-elämän oire on tunteiden turtuminen. Tunteiden turruttamiseen oppiminen on selviytymiskeino pahuuden keskellä mutta voi mahdollistaa sen, että kykenee satuttamaan toista. (Haapasalo 2006, 49.)

Pelastakaa Lasten raportissa sijais- ja tukiperheiden vanhemmat kuvailevat väkivallan vuoksi sijoitettujen lasten erityistä haurautta. Vanhemmat kertovat, kuinka näiden lasten taustat näkyvät jokapäiväisessä käytöksessä arjen keskellä. Monet tavallisetkin asiat, esimerkiksi nukkuminen ja syöminen, tuottavat väkivaltaa kokeneille erittäin suuria vaikeuksia. Vanhemmista tuntuu pahalta katsoa, kun lapsi oireilee esimerkiksi syömisellään: milloin varastelee ruokaa, ahmii tai varmistelee muilla tavoin sen riittävyttä. (Huovinen 2012, 37.)

Pelastakaa Lapset ry:n tutkimuksessa väkivaltaisista perheistä sijoitettujen lasten sijaisvanhemmat kuvaavat lapsiaan moniongelmaisiksi. Selviytymisongelmia saattaa olla samanlaisesti monilla arjen osa-alueilla ja tilanteet ovat usein nimenomaan sellaisia, joihin lapsi, joka ei ole koskaan kokenut väkivaltaa, ei reagoisi millään tavalla (Husu 2012, 46). Lapsilla on tyypillisesti myös ongelmia kaverisuhteisissa, ja oma tunne-elämä vaikeuttaa sosiaalisia suhteita (Huovinen 2012, 37). Moni sijaisvanhempi totesi, että väkivaltataustojen vuoksi sijoitetuilta puuttuu monia tunteita. Esimerkiksi tilanteet, joissa tarvittaisiin empatiaa, voivat olla hankalia. Lapsi ei välttämättä myöskään osaa kuvata tunteitaan, hän ei tavallaan löydä sanoja niille. (Husu 2012, 47.) Väkivaltakokemus on tullut näkyviin arjessa, puheissa ja leikeissä, sillä lapsi suosii väkivaltaisia ongelmanratkaisukeinoja ja tämän asenne väkivaltaa kohtaan on hyväksyvä (Huovinen & Lindgren 2012, 71).

4.3 Sijoitus traumakokemuksena

Esimerkiksi väkivallan uhreiksi joutuneista vangeista (ks. esim. Paavilainen 1999, 101–126) kertovat tutkimustulokset näyttävät, että voimakkaita traumoja kokeneen moraali voi järkkyyä. Trauma voi vaikuttaa moraaliseen ajatteluun ja käytökseen monella tapaa. Sijoitetun lapsen asemassa traumoja voi tuottaa monikin tilannetekijä, eikä oireiden alkuperän paikantaminen ei ole välttämättä mahdollista. Sijoituksen syy voi liittyä kaltoin kohteluun ja järkyttää, mutta myös itse sijoitus on lapsen elämässä merkittävä ja muutoksia tuova tapahtuma. Se voi merkitä käännettä myös lapsen moraaliajattelussa.

Huostaanotto tai sijoitus voi edustaa sijoitetulle traumakokemusta, jos prosessia ei hoideta inhimillisesti. Siinä myös katkeaa tärkeä vuorovaikutussuhde. Leena Valkonen (1995) muistuttaa, että laitokseen päätyminen voi olla uhka lapsen kehitykselle. Lapsen tunne-elämän, identiteetin ja kiintymyssuhteiden kehitykselle on tärkeää kokemus pysyvyydestä ja jatkuvuudesta. Lastensuojelutoimien puuttumisesta elämään voi olla sopivaa käyttää ”vähiten vahingoittavan vaihtoehdon” -käsitettä. Se kuvaa lapsen näkökulmaa paremmin kuin lapsen edusta puhuminen: lapsen etu on jo menetetty siinä vaiheessa, kun suhde alkuperäisiin vanhempiin menetetään. (Valkonen 1995, 7.) Lapsen moraalille ja muulle myöhemmälle kehitykselle on siis uhka paitsi tilanne, joka on vallinnut ennen huostaanottoa myös se, että lapsen ensimmäinen vuorovaikutussuhde katkeaa (Valkonen 1995, 10).

Vanhemman menetyksestä johtuva suru voi vaarantaa lapsen terveen psyykeen (Valkonen 1995, 20). Kiintymyssuhdeteoriaa luonut psykologi John Bowlby ja muut äiti-lapsi - kiintymyssuhteen korostajat vaikuttivat vahvasti yhteiskunnalliseen laitoksista käytyyn keskusteluun 1900-luvun alussa. He vaativat lastensuojeluinstituutioiden purkamisia. Tässä retoriikassa biologisen äidin kanssa kasvaminen on lapselle aina korvikeäitiä parempi vaihtoehto. (Pösö 1993, 64.) Etenkin psykoanalyttinen koulukunta on korostanut, että äidin läheisyyden riistäminen on turmiollista lapselle. Psykoanalyttikot havainnoivat instituutiolapsilla antisosiaalisia taipumuksia, tasapainottomuutta ja sopeutumattomuutta. (Pearce, Thom & Sales 2007, 30.)

Menneinä vuosikymmeninä laitosten olosuhteet kuitenkin poikkesivat laajasti niistä, joihin

sosiaalityö sijoittaa lapsia esimerkiksi tämän päivän Suomessa. Äidistä ja biologisesta perheestä eroon joutumisen tuottaman surukokemuksen voidaan ajatella olevan välttämätön seuraus siitä, että lastensuojelu on arvioinut, ettei lapsi voi jäädä kotiinsa ja näin ollen vaihe, jonka lapsi joutuu väistämättä käymään läpi. Se ei toisin sanoen ole ainakaan sosiaalityön näkökulmasta se ensisijainen seikka, jolta lasta suojellaan. Sijoituspäätöksen kohteena olevan lapsen tilanteen tekee erityiseksi juuri se, että sekä perheeseen jääminen että perheestä lähteminen vaarantavat hänen kehitystään. On myös vaikea selvittää, kumpi vaikuttaisi tämän tulevaisuuteen enemmän, synnyinperheestä eroon joutuminen vai perheessä vallitseva epätasapainoinen tilanne ja sen keskellä eläminen. Tämä on huomattu muun muassa tutkimusyrityksissä hahmottaa biologisesta perheestä eroon joutumisen yhteyttä myöhempään epäsosiaaliseen käyttäytymiseen. Valkonen epäilee kiintymyssuhteiden laadun olevan lapselle merkityksellisempää kuin sen, joutuuko hän kokemaan eron läheissuhteeseen. (Valkonen 1995, 21–22.)

4.4 Tutkimusongelma

Lastensuojelulasten melkoisen huolestuttavasta riskialttiudesta kertovista tutkimustuloksista huolimatta sosiaalityö-tieteen parissa on nähtävissä tiettyä varovaisuutta moraali-aiheesta keskusteluun. Lastensuojelun tutkimuskirjallisuudessa ei myöskään ole liiemmin tehty lastensuojelun asiakkaiden moraaliajatteluun keskittyvää tutkimusta. Johanna Hurtigin ja Merja Laitisen (2006) mukaan auttamistyössä ja auttamistyön tutkimuksessa on vältelty pahuuden ja hyvyyden kysymyksiä ja oltu haluttomia liittämään käsitteitä inhimilliseen toimintaan eli moraaliin. Puhumista inhimillisestä pahuudesta vältellään etenkin, jos se voisi ilmaista että sosiaalityön asiakasperheissä on tapahtunut pahaa, sivuasi syyllisyyden kysymystä, tai koskisi lapsilleen pahaa aiheuttavia vanhempia. (Hurtig & Laitinen 2006, 12.)

Tutkimusongelmani on, millaista moraaliajattelua lapsena kodin ulkopuolelle sijoitetut osoittavat. Osallistun tutkimuksella hyvyyden ja pahuuden tarkastelua ”uudelleen herättelevään” aikalaisdiskurssiin (Hurtig & Laitinen 2006, 9). En usko, että lastensuojeluasiakkaiden kokemasta pahasta puhuminen väistämättä leimaisi kenenkään moraalia. Tapio

Puolimatkan (2003) mukaan se voisi jopa estää moralismia (Puolimatka 2003, 276), ja korostan, että moraaliajattelun riskit koskettavat ilmiselvästi sijaishuollossa varttuneiden lisäksi myös muita ihmisten ryhmiä.

Moraaliin keskittyvä tutkimus, joka kohdistuu nimenomaan sijoituksen kokeneisiin, syventää tuntemustamme tästä asiakasryhmästä. Sirpa Kannasoja & Anu Svenlin (2011) luottavat ajatukseen, että osallistuminen on parasta lastensuojelua, sillä sen avulla voidaan tuottaa suojelu, joka perustuu asiakkaiden omaan aktiiviseen tiedontuottajan rooliin ja aitoon kokemusmaailmaan. Lastensuojelun asiakkaat tulevat parhaiten kuulluiksi ja nähdyiksi kun pääsevät tuomaan ajatuksiaan julki ja itseään koskevan tutkimuksen ”parrasvaloisiin”. (Kannasoja & Svenlin 2011, 276.) Tutkimuksen tavoitteena on ollut olla rakentava siihen osallistuville siinä mielessä, että se mahdollistaa ongelmia ennaltaehkäisemään pyrkivän tarkastelunäkökulman. Se voi johtaa etenkin seuraavien sukupolvien kohdalla siihen, että lapsen tai nuoren ongelmiin osataan puuttua varhaisessa vaiheessa tämän asemasta ja elämäntilanteesta entistä monipuolisemmin tietäen.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkimusta varten haastateltiin neljää sijoituksen kokenutta sosiaalityön lastensuojelun entistä tai nykyistä asiakasta. Pidin kohtuullisen pientä otosta riittävänä yksilönajattelun laadullisia seikkoja tarkastelemaan tutkimukseen. Haastateltavat olivat tulleet sijoitetuiksi hyvin eri-ikäisinä. Haastatteluhetkinä heidän ikänsä vaihteli 18- 26-ikävuoden välillä. Kaikki olivat naisia, vaikka toiveenani oli saada mukaan myös miehiä. Olen myöhemmässä raportissani pyrkinyt arvioimaan myös sukupuoliedustavuuden merkitystä aineiston ja tulosten kannalta.

Täysi-ikäisyyden ikärajaukseen vaikuttivat eettiset tekijät, toisaalta tutkimuslupien saamisen helpottuminen. Pienempiä lapsia haastatellessa pitäisi olla erityisen tarkkana siitä, mitä heiltä kysyy. He ovat mahdollisesti aikuisempia ”herkempiä” ja siksi on syytä varmistaa erityisesti, että nämä ymmärtävät kysymystenasettelun täysin. ”Herkkyydellä” viitataan siihen, että esimerkiksi väkivalta voi olla aihe, josta puhumisesta tulee hankalampaa. (Vuorinen 1998, 337.) Moraaliin liittyy myös paljon sellaisia käsitteitä, joita voi olla vaikea selittää esimerkiksi kun pitäisi kertoa tutkimuksen tarkoituksista. Jaana Kivistö (2006) kirjoittaa, miksi päätyy haastattelemaan jälkihuollon asiakkaita halutessaan saada selville lastensuojeluasiakkaiden kokemuksia sosiaalipalveluista. Hän epäili, että varsinkin hyvin nuorille ja kovia kokeneille voi olla vaikeaa ilmaista itseään kielellisesti ja nämä voivat olla varautuneita kysymyksiin vastatessaan. (Kivistö 2006, 56.) Kun tutkimus haluaa tarkastella moraalisia kannanottoja, ei tällainen varovaisuus ole luonnollisestikaan toivottavaa.

Varhaisen aikuisuuden vaihe on moraalien kannalta olennainen ja kiinnostava, sillä juuri aikuistumisen kynnyksellä olevien tulisi ainakin Lawrence Kohlbergin teorian mukaan kyetä huomioimaan jo muut ihmiset ja elinympäristönsä hyvinvoinnin. Tämän mukaan moraalijattelun siis ”pitäisi” olla jo autonomisempaa ja epäitsekäämpää kuin lapsen individuaalisen näkökulman. Nuoruuden tai varhaisen aikuisuuden ikävaihetta on kuvattu erityisen tärkeäksi ajanjaksoksi moraalisen identiteetin syntymisen ja eheytyksen kannalta. Klassiset psykologiset teoriat määrittelevät ikäjakson tärkeimmän tehtävän olevan yksilöllisen eettisen ja moraalisen uskomusjärjestelmän kehittymisen parisuhteeseen sitoutumisen ja uranvalinnan ohella. (Kuusinen 1995, 314.) Jean Piagetin mukaan nuoren aikuisen

moraali on jo kehittynyt lopulliseen muotoon, kuten tämän älykkyysskin (Piaget 1988, 91).

Tutkimukseen osallistuneet antoivat lupansa heistä kerätylle tiedolle ja sallivat sen käyttämisen tutkimusaineistona. Täysi-ikäisinä heidän oma suostumuksensa riitti tutkimuksen toteutumiseksi, eikä tutkimuslupia ole tarvinnut kierrättää useamman portinvartijan kautta (esim. Kannasoja & Svenlin 2011, 275–292). Etsiessäni sopivia haastateltavia kerroin tutkimuksestani lastensuojelun sijaishuollon parissa työskenteleville ammattilaisille, joiden työnkuvat liittyvät kodin ulkopuolelle sijoitettujen kanssa tehtävään nuorisotyöhön tai laitoshuoltoon. Tunsin heidät sosiaalityön harjoittelutyöpaikkojeni tai henkilökohtaisten tuttavieni kautta. Lähestyin ammattilaisia nimenomaan kysyäkseni, olisiko heillä tiedossa kriteerini täyttäviä sijoituksen kokeneita, jotka voisivat sopia tutkimukseeni. Arvelin, että he saattaisivat työnsä puolesta tietää tällaisia, ja olin oikeassa, sillä kyseiset lastensuojelun työntekijät tiesivät asiakkaita, jotka lähtisivät todennäköisesti mielellään mukaan tutkimukseen. Erittäin avuliaina ihmisinä he olivat tiedottaneet tuntemilleen nuorille aikuisille muutamalla lauseella minusta ja tutkimuksestani jo ennen kuin otin näihin ensi kertaa yhteyttä, eli osallistujat olivat osanneet odottaa yhteydenottoani.

Tavoitin haastatteluun osallistujat saatuani heidän yhteystietonsa yhteistyökumppaneiltani. Ensimmäisen yhteydenoton vaiheessa minulla oli tiedossa vain joko haastatteluun pyydetävän puhelinnumero tai sähköpostiosoite. Näin ollen pystyin saamaan tarkempia taustatietoja vain, jos he itse antoivat näitä. Mikäli jo ensimmäisen yhteydenoton aikana kävi ilmi, että kontakti oli halukas osallistumaan haastatteluun, lähetin tälle vielä sähköpostitse ehdotuksen haastatteluajankohdasta ja – paikasta. Viestiin liittyi kirjallinen tekstinpätkä, joka kuvaili tutkimukseni sisältöä ja tavoitteita ja sisälsi vahvistuspyynnön sille, että osallistuja suostuu tutkimukseen ja toisaalta tietää oikeuksistaan salassapidon ja tutkimuksen keskeyttämisen suhteen. Haastattelujen sopiminen sujui ongelmitta, ja sain käyttää haastattelutiloina huoneita tutkimukseen osallistuneiden yhteystietojen antaneiden työpaikoilla.

5.1 Haastattelun toteuttaminen

Aineisto kerättiin tekemällä avoimia yksilöhaastatteluja loka- ja marraskuussa 2012. Yksi

haastatteluista tehtiin puhelimitse. Haastattelupaikat olivat haastateltaville tuttuja tiloja, jotka arvioin heille luonteviksi paikoiksi olla. Heillä oli tapana vieraillla näissä tiloissa muutenkin ja vapaaehtoisesti, esimerkiksi käydä kahvittelemassa lastensuojelun työntekijöiden kanssa. Haastatteluista osa nauhoitettiin ja osasta tein muistiinpanot käsin. Kirjasin keskustelun kulkua mahdollisimman tarkkaan seuraten, ettei yksityiskohtia jäänyt puuttumaan. Näissä tapauksissa haastattelu eteni aavistuksen hitaammin, mutta sen ansiosta tutkimukseen osallistujat saivat mahdollisesti myös miettiä vastauksiaan erityisen tarkasti. Tutkimustulosteni analyysin ei ollut tarkoitus olla ensisijaisesti aineistolähtöistä, siksi olin valmis joustamaan haastattelujen nauhoittamisesta muutamaa niitä toteuttaessani.

Kaikissa tilanteissa haastattelu eteni keskustellen. Osallistujille esiteltiin kolme niin sanottua eläytymistarinaa, joiden teemat oli valikoitu tutkimuksen taustateorian vuoksi. Yksi eläytymistarinoista oli Heinzin dilemma, Lawrence Kohlbergin kehittänyt kysymyspatteristo oikeudenmukaisuuden kehittymisen mittaamista varten (ks. sivu 7). Loput kaksi tarinaa (ks. sivut 63 & 68) olivat itse kehittämiäni ja kirjoittamiani ja liittyivät väkivaltaan. Toinen näistä kuvaa tilannetta, jossa nuori mies kostaa tyttöystävänsä pahoinpitelyn käyttäen raakaa väkivaltaa, toinen perheväkivaltaa. Siinä isä lyö poikaansa kyllästyttyään tämän pitkään jatkuneeseen huonoon käytökseen. Väkivaltaa kuvaavien eläytymistarinoiden on tarkoitus selvittää tutkittavien suhtautumista ilmiöön.

Haastateltavat lukivat aluksi kunkin tarinan paperilta tai tietokoneruudulta. Pyysin myös puhelinhaastattelun yhteydessä, että haastateltu pysyisi koko ajan tietokoneen ruudun edessä, joten jokainen saattoi tarvittaessa palata lukemaan tarinat uudelleen ja tarkistaa niistä yksityiskohtia, jotka voisivat vaikuttaa vastauksiinsa ja mielipiteisiinsä olennaisesti. Kunkin kertomuksen lukemisen jälkeen kävimme keskustelun sen pohjalta. Tyypillisesti kehoitin haastateltavaa eläytymään esittämäni tarinaan ja antamaan toimintaohjeita niissä oleville. Kysyin kunkin tilanteen kohdalla, mitä vastaaja tekisi, jos olisi itse toimijana niissä. Kannustin perustelemaan väittämänsä ja kertomaan, millaiset tekijät vaikuttavat siihen, pitävätkö he tarinoissa esiintyvien henkilöiden käytöstä hyvänä vai pahana. Heinzin dilemman kuuluivat kolme standardikysymystä, jotka esitin jokaisen haastattelun yhteydessä. Muuten haastattelut etenivät keskustellen kaavaa noudattamatta, avointen lisäkysymysteni varassa, joita syntyi sen mukaan, millaisiin seikkoihin vastaaja kiinnitti huomiota ja mistä tämä vaikutti innokkaalta puhumaan. Lisäkysymykseni saattoivat johdatella vastaajaa arvioimaan tilannetta joltakin tietyltä kannalta tai antamaan lisäperusteluja. Haastatel-

tavien omat näkökulmat ohjasivat keskusteluja heidän intressiensä mukaisiin teemoihin, jolloin erilaiset asiat painottuivat kussakin haastattelussa. Haastattelujen kesto vaihteli 1-3-tunnin välillä. Haastateltavat pohtivat kutakin tarinaa niin pitkään, kunnes kokivat ilmaiseensa mielipiteensä siitä.

Vastaajilta kysyttiin heidän tämänhetkistä ikäänsä ja minkä ikäisinä heidät oli sijoitettu uuteen kotiin, mutta ei muita taustatietoja. Päätin olla kysymättä enempiä henkilökohtaisia tietoja vaikka osallistujien perhetaustojen tunteminen olisi kiinnostanut. Korostin, että nämä voivat itse kertoa niistä, jos haluavat, mutta se ei ole pakollista. Arkailin hieman henkilökohtaisuuksien kyselemistä, koska ajattelin, että se voisi mahdollisesti vaikuttaa vastaajan rehellisyyteen tai siihen, miten sensuroimattomasti tämä rohkenee tuoda ajatuksiaan ilmi. Ilmaisin haastateltaville, kuinka pyrin tutkimuksessani analysoimaan kunkin yksilön moraalijattelun rakennetta, enkä halua asettaa sille minkäänlaisia ennakkoasenteita. Sen vuoksi myöskään omasta sijoituksesta tai menneisyydestä ei tarvitse puhua: olen ensisijaisesti kiinnostunut haastateltavista yksilöllisinä ajattelijoina. Halusin varmistaa, ettei tutkimukseen osallistuva joudu pelkäämään, että moraalialähtöistä tutkimusta oletetaan sijoitettujen moraalin olevan erilaista kuin muiden ihmisten. Selvitin, että kyseessä on toki lastensuojelullinen tutkimus, joka tähtää sijoitettujen auttamiseen, mutta jossa moraalialähtöistä ei tarkastella leimaten ihmisiä hyväksi tai pahoiksi. Enemmänkin moraalialähtöistä tutkitaan lastensuojeluasiakkaisiin kohdistuvien stereotyyppien purkamiseksi.

Enemmistö halusi kertoa taustastaan. Eräs haastateltu jopa ilmaisi omatoimisesti, että häneltä *kannattaa* kysyä kysymyksiä tämän menneisyydestä, sillä sen tunteminen tekee helpommaksi ymmärtää hänen moraaliaan. Henkilökohtaiset taustat nousivat kaikissa paitsi yhdessä haastattelussa osaksi keskustelua, mistä olen tyytyväinen. Se on mahdollistanut haastatteluaineiston analyysivaiheessa pohdinnan siitä, mitkä moraalijattelun piirteet voisivat olla ymmärrettävissä vastaajan taustaa vasten. Osallistujat arvioivat omien kokemustensa vaikutusta vastauksiinsa myös itse.

Keskustellessamme tutkimukseni olemuksesta olimme useammankin haastateltavani kanssa yhtä mieltä siitä, että yksilön moraalialähtöisyyteen ei välttämättä vaikuta tämän tausta tai perhesuhteet, ainakaan kaikkein olennaisimmin. Ei voida etukäteen nimetä tai tehdä oletusta siitä, mikä juuri kunkin yksilön moraalialähtöisyyteen vaikuttaa: siihen voivat vaikuttaa ikä, sijoitustausta tai traumaattiset kokemukset, mutta myös moni muu tekijä, kuten geenit, ympäristö, tove-

risuhteet, koulu, käsityskyky ja muut kognitiiviset ominaisuudet sekä mikä tahansa yksittäinen elämäkokemus, joka tällä on. Sen vuoksi tutkimukseen osallistuneiden menneisyydestä udeltu sen enempää, kuin mitä nämä itse olivat halukkaita tuomaan siitä ilmi. Myöskään vastausten analyysissä ei korostu yksilöiden tarkastelu *sijoitustaustan omaavina* vaan ennen kaikkea *moraaliajattelijoina*, moraalisten kommenttien antajana. Joka tapauksessa ajattelen, että sijoituksen syistä tietäminen on hyödyllistä. Välttämättömänä sitä en kuitenkaan pidä. Moraaliajattelua voidaan tutkia, kuten Lawrence Kohlberg sitä havainnoi, perusteluja tarkastellen.

5.2 Eläytymismenetelmä tiedonhankintakeinona

Eläytymismenetelmästä puhutaan useimmiten kirjallisessa muodossa olevan tiedon hankkimisena, jolloin tutkittavat kirjoittavat vastauksiaan tai pienen jatkokertomuksen tekstistä, johon heidän halutaan eläytyvän. Kyse on tyypillisesti tutkijan antamien ohjeiden mukaan kirjoitettavasta esseestä. (Eskola 2001, 69.) Eläytymismenetelmän perusidea on pyytää haastateltavaa eläytymään tiettyyn tilanteeseen, ja kertomaan mikä siinä olisi sallittua, todennäköistä, oikein tai väärin tai muista syistä mahdollista tapahtua (Eskola 2001, 72). Eläytymismenetelmässä on ollut tapana varioida kehyskertomusta eli tarinaa, johon eläydytään, hiukan kunkin vastaajan kohdalla, jotta nähdään, mikä vastauksissa muuttuu, kun jotakin kertomuksen keskeistä elementtiä muutetaan. (Eskola 2001, 70.)

Käytän tutkimukseni aineiston hankinnan tavasta nimitystä eläytymismenetelmä, vaikka menetelmällä perinteisimmin viitataan hieman erityyppiseen tapaan kerätä tietoa. Useimmiten tutkimusmenetelmä kohdistuu isompaan otantaan ja kerää kirjallista infoa. Tässä tutkimuksessa kukin haastateltu antoi vastauksensa suullisesti. Tarinat eivät myöskään varioineet, vaan pysyivät kaikkine yksityiskohtineen jokaisen haastateltavan kohdalla samoina. Haastattelukeskustelussa käytin kuitenkin eläytymismenetelmän tarinoiden varioinnin ideaa eräässä mielessä hyväkseni. Pyysin haastateltavia arvioimaan, kuinka paljon heidän näkemyksiinsä vaikuttaisi, jos tarinasta muutettaisiin jokin tietty tekijä. Kysyin, uskoivatko he, että jos esimerkiksi väkivallan uhrin ikä olisi nuorempi, he tuomitsisivat tilanteen eri tavalla ja kuinka olennainen tämä vaikutus mahdollisesti olisi.

Jari Eskolan (2001) mukaan eläytymismenetelmä on käyttökelpoisimmillaan, kun halutaan selvittää ihmisten ajattelun logiikkaa jostakin tietystä asiasta. Se mahdollistaa vastaajien oman mielikuvituksen ja ajattelutyön aktiivisen käytön. (Eskola 2001, 72.) Eläytymisen metodin etu on mahdollisuus saada tietoa kulttuurista, jonka taustaltaan joltakin osin samanlaiset jakavat, samalla kun se kertoo ajattelujen yksilöllisistä eroista (Eskola & Suoranta 1999, 117). Faktoja tuottavana menetelmänä eläytymismenetelmään ei ole järkevää suhtautua. Se pikemmin tarjoaa tutkijalle sellaisia vihjeitä ja merkkejä selvitettävänä olevasta tekijästä, jotka yleensä johtavat lisäkysymyksiin ja jatkotutkimusaiheiden heräämiseen. (Eskola & Suoranta 1999, 118.) Tutkija voi tehdä eläytymiskertomusten pohjalta johtopäätöksensä, mutta samalla muistaa, että kyse on hänen subjektiivisista tulkinnoistaan ja merkitysten hakemisesta, joita ei periaatteessa voi osoittaa paikkaansa pitäviksi. Hermeneuttisella tavalla ymmärrettynä ainakin laadullinen tutkimusanalyysi perustuu aina tutkijan omaan merkityskenttään (Kakkuri-Knuutila & Ylikoski 1998, 30). Koska tämä on pikemmin välttämättömyys kuin poikkeus, riittää, että tutkija on tietoinen omasta roolistaan ja perustelee väittämänsä ja linjanvetonsa tavalla, josta hänen lopputuloksiinsa johtaneet päätelyketjut ilmenevät.

5.3 Aineiston analysointi

Analysoin aineistoa tarkastellen haastatteluun vastanneiden moraaliajattelun rakennetta. Tässä sisällönanalyysin tavassa kartoitan, mistä elementeistä moraaliajattelu koostuu. Tutkailen sen ominaispiirteitä ja koetan havaita sen olennaisen ytimen. Kiinnitän huomiota vastaajien käyttämiin perusteluihin, joiden merkitystä moraaliajattelun ilmentäjinä Lawrence Kohlberg korostaa. Rakenteen tarkasteleminen on kuitenkin eri asia kuin varsinainen pyrkimys mitata moraaliajattelun kehittymistä.

Kaiken kaikkiaan tavoitteena on analysoida tutkimukseen haastateltujen moraaliajattelun sisältöä. Tutkimustyylini on varsin lähellä teorialähtöistä tai -ohjaavaa sisällönanalyysia, ja kenties vahvimmin hyödynnettävä taustateoria on Lawrence Kohlbergin näkemys moraali-suuden kehittämisestä. Sisällönanalyysissa on kyse pyrkimyksestä kuvata kerättyjen dokumenttien sisältöä sanallisesti (Tuomi & Sarajärvi 2009, 107). Tämä on laadullisen tutki-

muksen menetelmä, jossa etsitään merkityssuhteita ja – kokonaisuuksia (Vilkkä 2006, 140). Sisällönanalyysin teko etenee vaiheittain (Metsämuuronen 2006, 244). Aloitin analyysini litteroimalla haastatteluaineiston kaikkine sen tarkkoine yksityiskohtineen.

Sisällönanalyysissa runsasta materiaalia redusoidaan selkeämmäksi. Jatkossa tiivistetty aineisto luokitellaan karkeasti (Granfors 1982, 145). Olennaisista asioista voidaan luoda teoreettisia käsitteitä eli abstrahoida ne. Abstrahointi on käsitteellistämistä, jota ohjaa tutkimuksen alkuperäinen taustainformaatio. Sisällönanalyysiin kuuluu erityinen ”teoriaohjaavan analyysin tekniikka”. Teoriaohjautuvassa sisällönanalyysissa käsitteitä muodostetaan suoraan taustateoriasta tai ne ovat hyvin samanlaisia kuin sen sisältämät. Teoriasidonnaisempi sisällönanalyysi on deduktiivinen menetelmä, eli analyysi johdetaan yleisestä teoriasta yksittäisiä tapauksia koskemaan. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 116.) Deduktiivisessa päättelyssä ei välttämättä aina ole kyse varsinaisesta teorian testaamisesta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 100). Induktiivisessa päättelyssä on pohjimmiltaan ideana pyrkiä saamaan uutta teoreettista tietoa kerätystä aineistosta, ja siksi sen käyttäminen vaatii suuren otannan. Deduktiivista päättelyä on mahdollista tehdä jo yksittäisistä havainnoista. Uskon, että aineistoni määrä (neljä kappaletta haastatteluhaustauksia) on riittävä, sillä voin käyttää yksittäisvastauksia ikään kuin keinoina havainnollistaa, mistä moraalijattelussa on tuntemani taustateorian mukaan kyse. Kun tiedonmuodostus lähtee teoriasta ja päättyy empiriaan, ei sen tavoitteena ole niinkään muodostaa hypoteeseja tulevasta vaan selittää aiemmin todettua ja tehdä siinä havaittuja tekijöitä ymmärrettäviksi. (Tuomi & Sarajärvi 2004, 26–28.)

Käytin sisällönanalyysin tyypittelyn ja teemoittelun tekniikoita ryhmitelläkseni litteroitua aineistoa osiin. Teemoittelussa ja tyypittelyssä havainnoidaan, montako kertaa ja mitä kuskakin asiasta haastatteluissa puhutaan. Aineisto ryhmitellään niiden aihepiirien mukaan, jotka siinä näyttävät toistuvan. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92.) Sijoitettujen moraalijattelua koskevasta teoreettisesta viitetaustasta oli valikoitu haastattelu-teemoiksi Lawrence Kohlbergin määrittelemä oikeudenmukaisuuden kehittymisen tarkastelu Heinzin dilemman avulla. Väkivalta oli kahden muun kehyskertomuksen ydinteema, koska se on esimerkki epäoikeudenmukaisuudesta. Analyysin teemoiksi nousi myös muita usein toistuvia asioita. Nämä ovat ennen kaikkea tutkimukseen osallistuneiden itse tuottamia. Esimerkiksi tutkittavien kiinnostus selittää epäeettisyyttä psykologisesti yllätti.

Teemoittelu on helppo aloittaa pelkistettyjen tyyppien luomisella, joka auttaa jäsentämään,

mitä aineistossa käsitellään. Tyypit nimetään materiaalista löytyneistä yksittäisistä samankaltaisuuksista ja erilaisuuksista, jolloin aineisto voidaan esitellä ikään kuin malliesimerkeinä olennaisista asioista. (Eskola & Suoranta 1999, 182.) Jari Eskolan ja Juha Suorannan (1999) mukaan muodostettavat tyypit voivat olla kolmen tapaisia: autenttinen tyyppi pitää sisällään vain yhden vastauksen. Yhdistettyyn tyyppiin on otettu mukaan vain se, mitä löytyy kaikista tai suurimmasta osasta vastauksista. Mahdollisimman laaja tyyppi on mahdollinen ja sisäisesti looginen, mutta tyyppi voi nousta myös vain yksittäisessä vastauksessa esiintyvä asia. (Eskola & Suoranta 1999, 183.) Ennen laajempien teemojen kokoamista loin aineistosta sellaisia tyyppejä kuin esimerkiksi ”universaalit periaatteet”, johon niputin kaikki haastatteluvastausten lauseet, jotka ilmaisivat että jokin on ”aina” väärin tai oikein.

Teemat ovat tyyppejä laajempia käsittekokonaisuuksia, jotka muodostetaan samantapaisesti usein esille nousevista, tutkimusongelman kannalta olennaisista, tekijöistä. Ne ovat selviä ryhmiä samankaltaisia tarinoita. Esimerkki teemasta voisi olla vastaajien suhtautuminen perheväkivaltaan. Teemoittelu on näiden tyyppien ja teemojen kytkemistä taustateoriaan. (Eskola & Suoranta 1999, 175.) Granforsin (1982) määritelmän mukaan kvalitatiivisen aineiston analysoinnissa on aina kyse analyysin ja synteesin yhdistelystä, siitä, että aineisto hajotetaan käsitteellisiksi osiksi ja saadut osat kootaan uudelleen tieteellisiksi johtopäätöksiksi. Johtopäätöksiä tehdessä analyysin tulokset sijoitetaan laajempaan tarkastelukehiköön. (Granfors 1982, 145.)

Olen analysoinut hankkimaani aineistoa teoriaohjautuvasti päätarkoitukseni tarkastella moraaliajattelun rakennetta. Tähänastisen moraaliajattelua käsittelevän taustateorian ydinkäsitteet ovat ohjanneet moraaliajattelusta tekemiäni huomioiteja. Moraaliajattelun on määritelty olevan verbaalista toimintaa, monenmuotoista perustelua, käskemistä tai ohjeistusta. Sitä ilmentää usein oikean ja väärän erottelu tai sellaisten käsitteiden kuin ”hyvä” ja ”paha” käyttäminen. Moraalisesti ajatteleva ei ainoastaan kuvaile: hän ottaa ilmaisuillaan jollakin tapaa kantaa, yleensä käskien, että jonkun pitäisi tehdä jotakin. (Mackie 1977, 73.) Kohlbergin mukaan moraaliarvostelmia esittäessään tasolla kuusi olevat tyypillisesti käytävät sellaisia termejä kuten ”olla moraalisesti oikein” tai ”olla velvollisuus” sekä ilmaisevat, että itse toimisivat tietyssä tilanteessa tiettyyn tapaan, seuraisipa siitä millainen rangaistus tahansa (Kohlberg 1981, 212). Taustateorian mukaan moraaliajattelu on parhaimmillaan ainakin universaalialia, oikeudenmukaista tai roolinottokykyistä. Yritin analyysissäni tunnistaa näitä teorioita vahvistavia tai niiden määritelmistä poikkeavia moraaliajattelun ilmauk-

sia. Toisaalta varsinkin yhteiskuntatieteellinen taustateoria on todennut yksilön moraaliajattelun monesta tekijästä riippuvaiseksi. Siksi analysoin aineistoa etsien vihjeitä siitä, mikä yksilölliseen moraaliajatteluun on voinut vaikuttaa.

Teoriaohjautuva sisällönanalyysi etenee periaatteessa samoin ehdoin kuin aineistolähtöinen analyysi, mutta selvin ero on siinä, miten empiirinen aineisto liitetään teoreettisiin käsitteisiin. Teorian ohjaamassa analyysissä teoreettiset käsitteet ovat ikään kuin ”valmiina”, ”jo tiedettyinä”: omassa tutkimuksessani ”tiedetyt” teemat ovat olleet oikeudenmukaisuus ja väkivalta. Koska lopullisia teemoja on useampia, on analyysini teoriaorientoitunutta, mutta ei tietyn yksittäisen teorian ohjaamaa. Myös aineistosta on muotoiltu teemoja, tyyppisiä ja johtopäätöksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2004, 116.) Teoriaohjautuvien osa analyysistani kytkeytyy kuitenkin Lawrence Kohlbergin laatiman Heinzin dilemman vastausten analyysiin. Olen paitsi ottanut tutkimukseeni Heinzin dilemman haastattelukysymykseksi, myös tunnustanut sitoutuvani Kohlbergin tyypiseen objektivistiseen käsitykseen etiikasta ja jopa määrittellyt hyvän kuten Kohlberg, samaistamalla sen oikeudenmukaisuuteen. En ole sijoittanut haastateltavien moraaliajattelua kehitystasoille, eli näin teoriaorientoitunut sisällönanalyysini ei ole.

Heinzin dilemman mukaan ottaminen mahdollistaisi siitä esitettyjen yksittäisten moraaliargumenttien analysoinnin sijoittamalla niitä moraalikehityksen teorian mukaisille tasoille 1-6. Tutkijan tekemä moraalien ”pisteyttäminen” ei tällöin keskity koko yksilöajatteluun vaan yksittäisiin lausahduksiin, mutta tätäkään en varsinaisesti analyysissäni tehnyt. Huomasin, että Heinzin dilemmaa on käytetty useassa suomalaisessakin moraalikehitystä tarkastelevassa tutkimuksessa, joista suurin osa on 1980-luvun läheisyydessä laadittuja (Esim. Aho 1985, Kinnunen & Löppönen 1983). Sijoituskokeneiden dilemmavastauksia olisi näin ollen periaatteessa voinut verrata niin sanottujen keskivertovastaajien eli rakenteeltaan muunlaisissa kodeissa varttuneiden keskuudesta saatuihin vastauksiin, mutta en koe tätäkään varsinaisesti hedelmälliseksi. Pohdin analyysia tehdessäni, että vastaukset voivat antaa viitteitä esimerkiksi aivan uudelta tavasta käsittää moraalisuus tai oikeudenmukaisuus. Silloin minun on pysyttävä herkkänä kunnioittamaan osallistujien moraalialueita ja kyettä antamaan näiden näkemyksille enemmän painoarvoa kuin sille, mitä yksikään teoreetikko sanoo hyvän ja pahan olevan, tai moraaliajattelun sisältävän. Tutkimukseen osallistuvien omat näkemykset kuvaavat parhaiten, millaista heidän moraaliajattelunsa on: ei esimerkiksi Lawrence Kohlberg.

Tutkimustuloksissa esittelen kunkin osallistujan Heinzin dilemmavastaukset erikseen. Väkivaltaa koskeviin kehyskertomuksiin kerätyt vastaukset ryhmittyvät laajempien teemojen mukaan. Analysoin myös niiden avulla esiin houkuttamiani moraaliargumentteja paikoitellen teorialähtöisesti selvittääkseni, millainen moraaliajattelu saattaisi ilmentää huolestuttavaa suhtautumista väkivaltaan, esimerkiksi sen hyväksymistä sille altistuttua. Nämä ovat taustateoriassani olleet sellaisia riskejä, joita on liitetty sijoitetuina olleisiin, ”kovia kokeneisiin” (esim. Oranen & Keränen 2006, 66–67). Aina minulla ei ole kuitenkaan suinkaan ollut tiedossani, ovatko omaan tutkimukseeni osallistuneet kokeneet väkivaltaa tai miksi he ovat tulleet sijoitetuiksi. Puolet vastaajista raportoi omista väkivaltakokemuksistaan. Enemmistö paljasti taustoistaan myös muita seikkoja, mutten voi väittää, että he itse kokisivat olleensa ”kovia kokeneita” väkivallan tai kaltoin kohtelun uhreja. Lastensuojelullisten intressien vuoksi tutkimuksessani on kuitenkin omaksuttu eräs ”ontologinen fakta”, joka liittyy analyysiin väkivallasta: että toisen satuttaminen on väärin, ja ettei oikeudenmukainen ajattelu missään nimessä hyväksy tai tue väkivaltaa.

5.4 Tutkimuseettiset kysymykset

Tutkimuseettiset kysymykset korostuvat etenkin haastateltavien suostumuksen ja informoinnin sekä tulosten raportoinnin vaiheissa. Osallistujan antama suostumus on aina tutkimukseen osallistumisen perusedellytys. (Rauhala & Virokannas 2011, 237.) Tutkittavilta on saatava eettisesti ja teknisesti oikein pyydettyt luvat haastatteluihin ja heiltä saatujen tietojen käsittelyyn. Heille on tiedotettava tutkimuksen tavoitteista, mahdollisista hyödyistä ja haitoista, tarkoituksista ja tutkimuskysymyksistä. On tärkeää, että he voivat muodostaa osallistumispäätöksensä riittävästi informoituina. (Kannasoja & Svenlin 2011, 279.) Haastatelluille on paitsi selitetty tutkimukseni keskeiset tavoitteet, myös muistutettu, että heidän osallistumisensa perustuu vapaaehtoisuuteen. Toin haastatteluissa ilmi, kuinka osallistujalla on oikeus kieltäytyä vastaamasta mihin tahansa yksittäiseen kysymykseen sekä keskeyttää haastattelu missä vaiheessa tahansa (Kannasoja & Svenlin 2011, 283). Pysin myös korostamaan vaitiolovelvollisuuttani ja aikomustani käsitellä informantteihin liittyviä tietoja luottamuksellisesti ja pyrkien häivyttämään valmiista raportistani yksityiskohtia, joista lukijalle voisi paljastua heidän henkilötietojaan.

Kun tutkimusaihe on luonteeltaan kovin sensitiivinen, voi olla syytä miettiä tutkimuseettisiä ja tietosuojaan liittyviä kysymyksiä tavallista tarkemmin. Merja Laitinen (2004) antoi inestikokemuksia käsittelevällä tutkimuksellaan esimerkin, kuinka vaikeuttaa tutkimukseen osallistuvien henkilöllisyyden tunnistamista heidän sitaateistaan. Yksityisyyden suojaamiseksi sitaateista ei esimerkiksi käy ilmi niiden antajien ikiä. Sukupuolen olen suonut jäävän näkyviin, koska kaikki haastatellut ovat naisia. Myös muita yksityiskohtia on muuttettu, esimerkiksi sellaisia, jotka saattaisivat paljastaa osallistujien asuinpaikoista. Laitinen vaihtoi tutkimuksensa ihmisten nimet joka pääluvussa, ja päätin toteuttaa samaa käytäntöä. Näin lukija ei voi jäljittää kenenkään kokonaiskertomusta keräämällä yhteen tietoja kaikista tämän kommentteista. (Laitinen 2004, 92.)

Minulle on ollut tärkeää huomioida, ettei tutkimukseen osallistuneille aiheudu haastattelutilanteessa mielipahaa ja ettei raportoinnissa vahingoiteta näiden yksityisyyttä tai kunniaa. En missään nimessä halunnut välittää kuvaa, että epäilisin yksittäisten osallistujien tai heidän edustamansa sijoituksen kokeneiden väestönsosan moraalisuutta jollakin lailla riittämättömäksi. Tutkimuksessa käsitellään moraali-aihetta ilmaisten huolta yhtäältä koko yhteiskuntamme mahdollisesta moraalinflaatiosta, ja traumaattisten kokemusten yhteyksistä moraalijatteluun. Ketään ei oleteta moraalittomaksi. Näistä seikoista on käyty keskustelua ja tutkimukseen suostuneiden kanssa.

Raportoinnin osalta pyrkimys välttää kaikenlaista leimaavuutta merkitsee, ettei moraalijatteluun saatuja tuloksia yritetä yleistää koskemaan laajempaa joukkoa tai kaikkia sijoitettuja. Tämän tutkimuksen tulosten yleistettävyyteen ei olekaan tarkoituksenmukaista pyrkiä. Olen tietoinen siitä, että hankittu aineisto on case study – tyyppistä. Laadullisen tutkimuksen tuoman tiedon voidaan arvioida olevan aina luonteeltaan jossain määrin huonosti yleistettävää, tuottaessaan tietoa enemmänkin laadullisista kuin määrällisistä ominaisuuksista. Pienen otokseni suurentaminen ei olisi tässä tapauksessa johtanut siihen, että tuloksista olisi tullut yleistettävämpiä, eikä kvalitatiivisessa tutkimuksessa yleisesti uskota otoskoon korreloivan tutkimuksen luotettavuuteen. Kaikki ihmistä koskevat väitelauseet täytyy tehdä hyvin varovaisesti. (Dattalo 2010, 8.) Ihmistieteissä niihin voi olla varaa vastata, kun yksilöjä on tarkasteltu vuosia, kuten Lawrence Kohlberg muinoin teki. Tulokset eivät silloinkaan välttämättä kuvaa muuta kuin henkilön sen hetkistä elämäntilannetta tai yksittäistä ajatusta.

Tutkimusta kirjoittaessa on eettisistä syistä huomioitava, mitä osallistuvalla merkitsee, että tutkimuksen käsitteet liittävät hänet osaksi jotakin tiettyä ryhmää (Kuusisto-Niemi, Rissanen, Saranto 2012, 241). Tämä velvoittaa käytettyjen käsitteiden huolelliseen avaamiseen ja myös niiden tarpeellisuuden puntarointiin. Mikään kategoria ei ole ongelmaton, mutta näiden mahdollisesta leimaavuudesta on syytä olla tietoinen. Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suominen (2012) selvittävät tutkimusten sijoittavan tutkittavansa kulttuurisiin kategorioihin ja kuvailevan näitä niiden avulla. Tutkimusten kaikki osat sisältävät yllättävän paljon kategorisoiteja. Myös tutkimustulokset tullaan esittäneiksi kategorioittain, eli ihmisten ominaisuuksia ja toimintaa selitetään näihin nojautuen. (Jokinen, Juhila, Suominen 2012, 24.) Etnometodologinen tieteellinen perinne muistuttaa, ettei mitään kategorioita tule ottaa itsestään selvinä (Jokinen, Juhila, Suominen 2012, 26). Arkielämän tasolla kategoriat tavataan ottaa faktoina, annettuina objektiivisina rakenteina (Jokinen, Juhila, Suominen 2012, 24).

”Sijoitettujen” kategoriaan liitetään paljon kielteisiäkin mielikuvia. Päivi Honkatukia, Leo Nyqvist ja Tarja Pösö (2006) kirjoittavat ”moraalisesta paniikista”, joka liittyy usein kohderyhmän tarkasteluun (Honkatukia, Nyqvist, Pösö 2006, 329). Tutkimukseeni osallistujat saattavat joutua moraalisuuteen liittyvien epä- tai ennakkoluulojen kohteeksi myös ainoastaan, koska edustavat nuorta sukupolvea. Marko Raitanen (2001) toteaa nuorten tutkimisen erityispiirteinä olevan, että edeltävien sukupolvien on vaikea ymmärtää nuoria ja siksi heitä helposti paheksutaan, leimataan tai syyllistetään moralistiseen sävyyn. Tosiasiassa nuoret vain luovat omaa kulttuuriaan, jossa on paljon sellaista uutta, jota aiemmin syntyneet eivät ole kokeneet ja nähneet. Etenkin nuorten kulttuurissa ilmeneviin kapinoinnin ja vastarinnan muotoihin tavataan suhtautua jopa korostetun kielteisesti. Tällöin unohtuu nuoren ikäpolven ”oikeus” haluta uudistaa yhteiskuntaa ja asettua vastarinnaksi sellaisille valmiille, edellisten sukupolvien asettamille normeille ja moraalivaatimuksille, jotka eivät ehkä tunnu omilta. Sen, että meidän on vaikea ymmärtää nuorisokulttuuria, ei pitäisi johtaa siihen, että näemme sen tuomat ilmiöt ja arvomaailman yksinomaan negatiivisina. (Raitanen 2001, 200.) Nuorten aikuisten parissa työskennellessä haluan ensisijaisesti painottaa ymmärtämään pyrkivää analyysin ja raportoinnin tapaa.

Elina Pekkarinen (2011) harmittelee lasten oman kokemusaänen kuulemisen vähyyttä lastensuojelututkimuksessa (Pekkarinen 2011, 51). Se, ettei sosiaalityön tutkimuksen parissa vielä juurikaan käsitellä lastensuojeluasiakkaiden moraalialia ja sen kehittymisen uhkia, vah-

vistaa moraalijattelun tutkimisen tärkeyttä. Lastensuojelun asiakkaat tulevat parhaiten kuulluiksi ja nähdyiksi kun pääsevät tuomaan ajatuksiaan julki ja itseään koskevan tutkimuksen ”parrasvaloihin” (Kannasoja & Svenlin 2011, 276). Kun sijoitettuja itseään ei aina ole kuultu edes näiden omaa elämää koskevassa tutkimuksessa, korostuu mielihalu tutkia näiden moraalisuutta nimenomaan haastatellen. Vain näin voin saada suoraa tietoa siitä, miten nämä kokevat oikean ja väärän tai sen, miten toisia tulee kohdella. Tutkittavien mahdollisuus saada oma äänensä kuuluviin edellyttää, ettei sijoitettujen kuuleminen rajoitu koskemaan haastatteluvaihetta vaan myös raportoidessa tutkija miettii ja puntaroi kriittisesti omaa rooliaan vastausten analysoimisessa, heijastuuhan tutkijan persoonallisuus aina valmiiseen tutkimukseen.

6 HEINZIN DILEMMAN TARKASTELU

Aloitan tutkimustulosteni tarkastelun Heinzin dilemmaan saatuja ratkaisuehdotuksia purkamalla (löytyy sivulta 7). Lawrence Kohlberg ohjeistaa kysymään Heinzin dilemman lukeneilta seuraavat kysymykset: Tekeekö Heinz oikein? Mitä itse tekisit, jos olisit Heinz? Jos olisit tuomari, ja sinun pitäisi määrätä Heinzille rangaistus tämän teosta, millaisen rangaistuksen määräisit? Nämä ovat niin sanotut standardikysymykset, jotka olen esittänyt dilemman luettavikseen saaneille. (Kohlberg 1981, 12.)

6.1 Oonan ajattelu on universaalia

Oona vastaa epäröimättä, että Heinzin nimenomaan pitäisi varastaa lääke vaimonsa hengen pelastamiseksi. Oona perustelee tämän vetoamalla ytimekkäästi kahteen mielestään tilanteessa olennaiseen seikkaan: ensinnäkin kyseessä on tilanne, jossa ihminen on kuolemassa ja toiseksi siinä toinen pyytää liikaa rahaa lääkkeestä, joka voisi pelastaa kuolevan. Koska Oona suhtautuu ihmiselämään itseisarvona, uskon, että Lawrence Kohlberg pitäisi häntä moraalikehityksen ylimpään vaiheeseen kuusi kehittyneenä. Kohlberg määritteli tällaisen ajattelijan päättelevän, että Heinz tekee *oikein* vaikka varastaa, koska yksilöllä on velvollisuus pelastaa ihmishenki aina ollessaan tilanteessa, jossa voi näin tehdä. Ihmiselämän arvo on pyhä ja universaali periaate, johon jokaisen on sitouduttava. (Kohlberg 1981, 160.) Kohlbergin mukaan tasolla kuusi oleva tunnistaa velvollisuuden ihmisen pelastamiseen intuitiivisesti, ikään kuin luonnostaan ja välittömästi (Kohlberg 1981, 198).

Oona varastaisi itsekkin ehdottomasti lääkkeen kuolemaa tekevää varten, mutta pitää loogisena, että teosta rangaistaan jollain tapaa. Jos Oonan pitäisi päättää sopiva rangaistus teosta, hän määräisi Heinzin maksamaan ”korvausta tai jotain, joutuu ehkä istumaan pari viikkoa tai jotakin.” Tuomio saisi olla lievä, mutta jokin rangaistus varastamisesta on seurattava. ”Jokin rangaistus pitää aina tulla koska varastaminen on aina väärin, mutta ei mitään hirveitä.” (Oona.)

Todetessaan, että ”varastaminen on aina väärin” Oona osoittaa vannovansa universaalien moraaliperiaatteen nimiin. Oona ilmaisee myös selkeästi, että ajattelee apteekkarin toimivan väärin, että tämän toiminta ja motiivit eivät ole hyviä. Tämän toteaminen osoittaa Kohlbergin mukaan tason kuusi ajattelua, sillä psykologi kirjoittaa, kuinka ylimmän moraalikehityksen vaiheeseen päässeet tuomitsevat apteekkarin toiminnan arvioinneissaan. Erityisen moraalista olisi arvostella apteekkaria vetoamalla Kantin kategoriseen imperatiiviin, joka kieltää kohtelemasta ketään ihmistä välineenä omiin tavoitteisiinsa, sillä ihmistä on pidettävä aina päämääränä sinänsä. Imperatiiviin sisältyy velvollisuus, joka ylittää kaikki lakeihin pohjautuvat velvollisuudet, ja siksi moraalinen henkilö pitää varsin vähämerkityksellisenä sitä, että Heinz tulee rikkoneeksi lakia. (Kohlberg 1981, 162.)

6.2 Piian subjektiivinen moraalijattelu

Piia uskoo, ettei Heinzin kohtaamaan tilanteeseen ole oikeaa eikä väärää vastausta. Näyttäisi siltä, että hän on ymmärtänyt tapauksen dilemmaluonteen, eihän moraalisiin dilemmoihin ole yksiselitteisesti oikeaa ratkaisua. Lawrence Kohlbergin metodina oli kuitenkin sijoittaa haastateltaviensa vastaukset aina jollekin moraalisen kehityksen tasolle. Piialle vastauksen antaminen ei ole miellyttävä tehtävä, sillä hän ei koe olevansa pätevä neuvomaan muita, antamaan toimintaohjeita saati tuomitsemaan ketään. Piia pitäytyy koko haastattelunsa aikana arvostelemasta toisia ihmisiä. Jokaisella on oikeus tehdä omat ratkaisunsa ja punnita päätöksensä vapaasti. Tämän vuoksi jopa apteekkarin näkökulmaa on kunnioitettava. Myöskään Heinzille kukaan ulkopuolinen ei voi antaa oikeaa toimintaohjetta.

Voitaisiin ajatella, että Piia näkee Heinzin dilemman subjektivistisesta näkökulmasta. On yksilöstä itsestään kiinni, mitä milloinkin on tehtävä. Tilanteessa on ennen kaikkea kyse Heinzin vaimon elämästä ja kuolemasta. Siksi vaimon tahdon kuuleminen olisi ensisijaisen tärkeää. Se, että päätös lääkkeen varastamisesta on lopulta tehtävä naista itseään kuulematta, vaikuttanee olennaisimmin siihen, että Piia pitää tilannetta mahdottomana ratkaista. Kukaan muu ei voi määrittää toisen puolesta mikä on oikein, väärin tai hyvää tai pahaa, ja ainut keino ratkaista eettinen ongelma on selvittää kunkin sen osapuolen näkemykset. Subjektivismi on relativismin kanta, jossa moraalisten väittämien uskotaan pätevän vain tiet-

tyyn ihmiseen ja tämän käsityksiin ja tuntemuksiin (Mackie 1977, 17).

”Mitä vaimo haluaisi tekevän, se olisi oikein, mutta se ei käy ilmi. Heinzin pitäisi arvioida siis, mitä nainen tässä tilanteessa haluaisi tehtävän.” (Piia.)

Vaimo on luultavasti liian sairas ilmaistakseen tahtonsa. Se sulkee pois tämän mielipiteen selvittämisen mahdollisuuden. Näin ollessa tärkeintä on, että varastamista harkitsemaan joutuva tietää itse mitä tekee ja on valmis kohtaamaan tekonsa seuraukset. ”Tärkeintä tilanteessa on, että teki mitä teki, voiko elää tämän ratkaisunsa kanssa.” (Piia.) Piia pitää hyvin todennäköisenä, että Heinz jää teostaan kiinni ja joutuu vankilaan. Olennaisinta ei kuitenkaan ole miettiä rangaistuksen suuruutta vaan tärkeämpiä ovat tekojen vaikutukset omatunnolle. Piia muistuttaa, että voidaan epäillä, kuinka todennäköistä todella on, että radiumlääke edes toimii. Lääkettä ei siis välttämättä kannata varastaa, vaan se on suuri riski. Yksilön on tämän vuoksi kenties mietittävä entistä tarkemmin miten voisi elää tekonsa kanssa, jos valitsee varastavansa. Jokainen on selkeästi Piian mielestä päätöksistään vastuussa, mutta vastuussa ennen muuta itselleen, sillä ratkaisu siihen, mikä on oikein tai väärin ei voi tulla yksilön ulkopuolelta. Piia kuitenkin tietää epäröimättä ja varmaksi, miten itse toimisi. Hän ei voisi elää tekonsa ja epäpuhtaan omatunnon kanssa, jollei yrittäisi pelastaa kuolevaa. Piia varastaisi lääkkeen, mutta tämän olisi ”pakko tunnustaa heti”, niin räikeästi varastaminen sotii Piian moraalitajua vastaan. Piia ei myöskään varastaisi lääkettä kaikissa mahdollisissa tilanteissa.

”Tässä elämäntilanteessa, täytyy sanoa, kyllä varastaisin, mutta voisi olla eri tilanteessa, jonakin toisena päivänä toinen ratkaisu jonka tekisin.” (Piia.)

Varastaminen ei siis missään nimessä ole oikein vaan aina moraalisesti arveluttava teko.

Piian Heinzin dilemmaan antaman vastauksen ilmentämä moraalitieteellinen on subjektiivista ja muistuttaa seurausetiikkaa. Tilannekohtaisuutensa vuoksi sen voi nähdä sisältävän relativistisia elementtejä, mutta täysin kantaa ottamatonta se ei ole. Universalisoitavuuden periaatteen puuttuminen Piian perusteluista saattaisi kuitenkin johtaa Kohlbergin arvostelemaan moraalijattelua sen subjektiivisuudesta. Kohlberg määritteli, että on vaiheen viisi mukaista ajattelua olla relativistinen ja korostaa kunkin yksilön olevan keskipiste omille päätöksilleen ja elämälleen. Tyypillisesti vaiheessa viisi oleva ilmaisee tällaista näkökulmaa ja samaan aikaan jo arvostaa ihmiselämän kunnioittamisen periaatetta. Tekojen seurauksia tämä punnitsee ihmisten hyvinvoinnin kannalta, mutta vaiheen kuusi ajattelija näkee moraalisuuden vielä tätäkin laajemmin kaikkien ihmisten yleismaailmallisesta näkökulmasta, jol-

loin hyvä ja paha eivät koskaan riipu niitä tarkastelevasta. (Kohlberg 1981, 22.) Vaiheessa kuusi on myös itsestään selvää varastaa Heinzin dilemmassa vallitsevissa olosuhteissa, eli Kohlberg näki moraalisesti kehittyneen valitsevan aina tämän toimintavaihtoehdon (Kohlberg 1981, 162).

Piia uskoo, että toiset ihmiset voivat elää varastamatta jättämisen kanssa, toiset eivät – mukaan lukien hän itse. Kohlbergin kuvaama tason kuusi ajattelija pitää selvänä, ettei omatunto voi säilyä ehjänä vaimon kuoleman ”sallimisesta”, sillä varastamatta jättäminen olisi niin ehdottomasti väärin, että se väistämättä vahingoittaa jollakin tapaa myös Heinzia itseään. (Kohlberg 1981, 122.) Tämä moraliobjektivistinen kanta on samantyyppinen kuin aristoteelinen ajatus siitä, kuinka väärin toimiminen on vastoin lajityypillistä kykyämme käyttää järkeä eli tuhoaa ihmisyyttä. Näinpä pahoista teoista seuraa eniten pahaa itsellemme. Sokrateen ja Platonin perusteena on, ettei väärin tekevä ihminen voi olla onnellinen tai tyytyväinen vaan joutuu eräänlaiseen noidankehään. Haitallisen käytöksen toistaminen muokkaa ihmissielua koko ajan huonompaan suuntaan ja alkaa vaikuttaa koko elämään kielteisesti. Antiikin ajattelijoiden mukaan pahuus muun muassa heikentää kykyä ihmis-suhteisiin ja mitätöi mahdollisuutta elää muiden lähellä. Sama teesi perustelee myös sitä, miksi pyrkimys moraalikehityksen riskien eliminoimiseen ja moraalikasvatuksen antamiseen ovat tärkeitä tavoitteita kasvatusta ja sosiaalialalla. (Puolimatka 1999, 44–45.)

Lawrence Kohlbergille moraalit eivät kaikkein ihanteellisimmillaan ole subjektiivista vaan erityisen universaalia, kaikkia velvoittavien ehdottomien velvollisuuksien havaitsemista kussakin tilanteessa toimiessa. Oikeudenmukaisuuden hyvettä ei siis luonnehdi kovinkaan individualistinen eettinen asennoituminen. Vaikka Piia ei halua tuomita ketään dilemman osapuolta vaan korostaa pikemmin hyvän ja pahan riippuvan tarkastelevasta subjektista, ei hän toisaalta ole myöskään valmis hyväksymään varastamista kuin ääritilanteissa. Vaikuttaa siltä, että moraalin subjektiivisuus ei merkitse samaa kuin subjektiivinen moraalirelativismi.

”Tässähän vaikuttaa se, että korostetaan rahaa, siis apteekkariin vaikuttaa, sen vuoksi ehkä hyväksyisin näinkin äärimmäisen teon.” (Piia.)

Piia paheksuu varastamista, mutta olisi valmis hyväksymään sen tässä nimenomaan siksi, että ei pidä apteekkarin motiivina olla antamatta lääkettä moraalisenä: rahanhimo ei ole hyvä syy kieltäytyä antamasta lääkettä sitä tarvitsevalle, eli hän vastaa tähän samalla tapaa

kuin universaalien tason ajattelijaksi arvioitu Oona. (Kohlberg 1981, 162.)

Lisäksi Piian vastaukset osoittavat erinomaista roolinottokykyä, josta oikeudenmukaisuudessa Kohlbergin mukaan universaaliuden lisäksi olennaisesti kyse. Vaiheessa kuusi oleva pystyy asettumaan sekä kuolemassa olevan asemaan että hengenpelastajan rooliin (Kohlberg 1981, 198). Piia tarkastelee dilemman tilannetta niin vaimon, Heinzin kuin apteekkarinkin näkökulmasta ja lisäksi tietää varmaksi, miten itse siinä toimisi. Lisäksi Kohlbergin määritelmässä vaiheessa kuusi huolehditaan erityisesti omatunnon puhtaana pysymisestä ja uskotaan, että omien periaatteiden rikkomisesta seuraa kärsimystä ennen kaikkea yksilölle itselleen. Omatunnon merkityksen korostaminen ei tietystikään tarkoita, että omatunnon kysymys olisi tärkeämpi syy varastaa lääke kuin velvollisuus pelastaa ihmishenki, mutta Kohlbergin mukaan vaiheen kuusi ajattelijat huomioivat Heinz-vastauksessaan molempia tekijöitä. Piialle omatunnon ja itsekunnioituksen arvot ovat selkeästi tärkeitä ja yksilö, joka menettää nämä, ei voi elää loppuelämäänsä ristiriidattomasti tai mielekkäästi.

On syytä muistaa kaikki se kritiikki, jota on esitetty Kohlbergin oletukselle moraalisuuden tasoista ja Heinzin dilemman pätevyydelle mitata moraalialia. Kritiikki sai myös Kohlbergin itsensä muuttamaan teoriaansa monella tapaa uransa aikana. (Kohlberg 1981, 122.) Piiankaan Heinz-vastauksista ei näin ollen kannata tehdä päätelmiä tämän moraalijattelun varsinaisesta kehittyneisyydestä, vaikka niistä selviääkin esimerkiksi millaista moraalista päätöksentekoa nainen itse arvostaa.

Pohdin, että Piian moraalijattelun ominaispiirteet voitaisiin liittää myös niin sanottuun hoiva-eettiseen moraalisiin. Hoivaetiikkaa on pidetty naisille ominaisena tapana suhtautua moraalisiin toimijoihin. Hoivaava etiikka on relativistista ja se näkee usein, että kenen tahansa näkökulma on yhtä arvokas ja eettisesti hyväksyttävissä. Hoivaavaan eettisyyteen kuuluu kantaa syvää huolta lähimmäisistä, mutta on yleistä, että tällaista etiikkaa arvostetaan vähemmän kuin miehistä oikeudenmukaisuusperiaatteisiin nojaavaa moraalijattelua. (Petrelius 2004,67.) Kohlbergia kritisoinut kehityspsykologi Carol Gilligan käytti alun perin termiä 1980-luvulla ikään kuin feministisenä vaihtoehtona Kohlbergin universaalien periaatteiden tasolle. (Sevenhujisen 1998, 38.)

6.3 Raijan ja Soilen yllättävät vastaustyyli

Lawrence Kohlberg voisi kehua myös Soilen vastausta erityisen hyvästä roolinottokyvystä, sillä tämän arvio Heinzin dilemmasta lähtee välittömästi eläytymisestä kuolemassa olevan naisen tilanteeseen. Nainen toteaaakin, kuinka ominaista hänelle on olla empaattinen ja kuvitella itsensä toisen asemaan.

”Mulla on se tämmönen empatiakyky, tulee ilmi mulla aina kun mä luen, asetun heti toisen asemaan. Tässä heti mä ajattelen, miten tällä naisella on syöpä, miten kamalan pelottava asia, hyi että. Jos saisin joskus tietää että mulla ois syöpä, oon miettinytkin, kamalaa... Tuntuu niin kamalalta...” (Soile.)

Soile pohtii vahvimmin vaimon näkökulmaa ja näkee selvästi itsensä tämän roolissa jo alusta alkaen. Kuten Piiakin, Soile kokee harmittavana, ettei vaimon mielipide tule tarinasta ilmi. Piia ja Soile eivät myöskään kumpikaan osaa vastata kysymykseen siitä, toimiiko Heinz oikein. ”Toisaalta arvostaisin että varastaa naisen vuoksi.” (Soile.) Oikein varastaminen ei silti ole. Soile käyttää mielikuvitustaan ja pohtii, kuinka uskoo, että Heinz varastettuaan tunnustaa tekonsa ja kärsii siitä saamansa rangaistuksen. Heinziä ovat ohjanneet tämän tunteet järkeä enemmän, minkä Soile ymmärtää täysin. Soile ei epäile, etteikö Heinz katuisi tekoaan voimakkaasti jälkikäteen. ”Mäkin olisin ihan takuulla kärsinyt.” (Soile.)

Koska Soilen on erityisen vaikea ratkaista, pitäisikö Heinzin varastaa lääke, hän puntaroi pitkään kahden vaihtoehdon välillä. Aluksi Soile arvioi, että monimutkaisuudestaan huolimatta tilanteessa on ”loppupeleissä kaikki oikein”. Se, että Heinz varastaa lääkkeen, on kylläkin moraalisesti arveluttavaa, mutta kokonaistilanteen kannalta kuitenkin ”ihan hyvä, järkeenkäypä vaihtoehto.” Soile pohtii tilannetta harkiten ja kaikkien osapuolien näkökulmat huomioon ottaen, ja tekee lopulta johtopäätöksen, että olisi itsekin toiminut kuten Heinz toimi.

Lopulta Soile päätyy kuitenkin epäröimään vastaustaan. Eniten epävarmuuteen näyttäisi vaikuttavan, ettei hän itse voisi varastaa missään tilanteessa.

”Kyllä... Tai en tiedä... En mä vois varastaa. Mä en kuitenkaan varastais, en mä niin kuitenkaan kykenis. En varastais, olisin sit tietysti vieressä viime hetkellä.” (Soile.)

Tässä kohtaa Soile palaa arvioimaan tilannetta, ja hänelle tulee mieleen armomurhan ilmiö. Hän tarjoaa Heinzin ratkaisumahdollisuudeksi myös eräänlaisen armomurhan. Vaimolla on erityisen raju sairaus. Tämän vuoksi hänen aviomiehensä on viisasta miettiä, jospa ei varastaisikaan lääkettä vaan ”antaisi naisen mennä”. Toinen vaihtoehto tilanteeseen onkin antaa vaimon kuolla pois. ”Jos oikeasti kuolemaisillaan, antaa mennä vaan.” (Soile.) Soile ei kykenisi varastamaan, ja siksi armomurhan salliminenkin tuntuisi helpommalta. Lisäksi syövän taudinkuva ja sen hoitomenetelmät ovat niin raskaat, ettei hän ainakaan itse kestäisi niitä.

”Voi olla jopa että aviomies jo lääkkeen kanssa menee poliisiasemalle, kun on pakko tunnustaa. olisin varmasti heti, tunnustaisin, en pystyis pitää sisälläni. Menisin heti poliisille. Niin tää mieskin varmaan tekee ja pyytää, että saa olla vaimon kanssa sen viimeiset hetket, että viekää mut sitten vaikka vankilaan, koska niin hirveä syyllisyys. Tää ois ehkä kuitenkin kaikkia kohtaan olis hyvä, vaimokin olisi sitten onnellinen taivaassa.” (Soile.) ”Todennäköisesti oisin, päästä mut vaan pois, ota noi piuhat pois...” (Soile.)

Syöpäsairaalle kuten Heinzin vaimolle saattaa siis hyvinkin olla parempi menehtyä tautiin, jolloin kenenkään ei tarvitse varastaa lääkettä. Armomurhan ratkaisutavassa vältetään varastamiseen liittyvä moraalinen ongelma. Niin sanotun passiivisen armomurhan kannattajat perustelevat usein vaatimustaan menetelmän laillistamisesta sillä, että elämän päättäminen voi olla eettisesti oikein, jos se on tapa välttää yksilölle koituva vielä suurempi kärsimys. Etiikan termein ilmaistuna väittämälauseen takaa on löydettävissä utilitaristinen perustelu-kaava, arvo siitä, että on pyrittävä tuottamaan mahdollisimman suurta hyvää tai mahdollisimman paljon hyötyä mahdollisimman suurelle joukolle (Mackie 1977, 125). Soilen lopullinen johtopäätös on uskoa, että Heinzin tilanteessa kaikki hyötyvät armomurhasta. Apteekkari säästyy ansionmenetykseltä, Heinz siltä omantunnon riivaukselta, joka varastamisesta seuraa, ja vaimo kamalilta sairauteen liittyviltä kärsimyksiltä.

Soilen tapauksessa armomurhan puolustamisessa voi siis olla kyse utilitarismiperiaatteesta, jossa pidetään merkittävänä sitä, että kuolema on vähemmän kivuliasta kuin syöpätauti. Kaikkien hyödyn ajaminen on ehdottomasti hyötyutilitaristinen näkökulma siinä mielessä, että varastamisen vaihtoehto merkitsisi jonkinlaista hyötyä vain Heinzille ja vaimolle, mutta ei kolmannelle henkilölle eli apteekkarille. Hyötyjiä on siis määrällisesti vähemmän. (Mackie 1977, 125.) Vastauksesta, johon Soile päätyy, tulee selvästi ilmi, kuinka vahvasti Soile vastustaa varastamista. Siitä seuraisi mielettömät omantunnon tuskat, pahemmat kuin kuoleman sallimisesta.

Kohlberg antaa ohjeita tarkastella Heinzin dilemmaan annettuja ratkaisuehdotuksia oikeudenmukaisuudentajun näkökulmasta. Ratkaisijan pitäisi kyetä tarkastelemaan tilannetta jonkin moraaliprinsiipin ohjaamana, esimerkiksi "tietämättömyyden verhon takaa" osoittaakseen moraalista kehittyneisyyttä. Silloin tämä käsittää, että voisi itse olla kenen tahansa osapuolen asemassa ja miettii, miten itse haluaisi silloin tulla kohdelluksi. (Kohlberg 1981, 200.) Vaimon rooliin eläytyessään Soile tekee juuri näin, ja osaa ajatella tilannetta yllättävästäkin näkökulmasta tuodessaan pohdintoihinsa armomurhan elementin. Vilkas mielikuvituksen käyttö ja voimakas eläytymiskyky ohjaavat vahvasti naisen moraalijattelua, ja tällaiset tekijät osoittavat sen olevan varsin syvällistä. Kohlbergin painottaman vastavuoroisuusperiaatteen lisäksi myös utilitarismin periaatteet ovat universaaleja (Mackie 1977), eli Soilenkin ajattelusta löytyy merkkejä vaiheesta kuusi.

Toisin kuin Soile, Raija vastaa, että Heinzin pitäisi varastaa lääke. Niin hänkin tekisi, jos olisi Heinz. Päätöksensä varastaa Raija perustelee "psykologisesti", vetoamalla läheisriippuvuuteensa.

"Mua ei pelota oma kuolema, mutta teen kaikkeni että mun läheiset ei kuole mikä on myös itsekstä. Katuisin kuitenkin loppuelämäni jos en pelastaisi." (Raija.)

Raija ottaisi kaikki keinot käyttöön tilanteessa, jossa oma läheinen olisi hengenvaarassa. Haastattelun aikana hän osoittaa olevansa erittäin perhekeskeinen nuori nainen, joka tekisi mitä tahansa hänelle rakkaiden ihmisten eteen. Perhe, aviomies ja tämän lapset, ovat kaikki kaikessa, sen Raija tuo toistamiseen esiin. Raija tiedostaa myös, kuinka vahvasti oma tausta vaikuttaa tähän. Hänellä on nyt perhe ensimmäistä kertaa elämässään, mikä tuntuu tärkeältä ja sitä hän arvostaa yli kaiken. Jostain syystä Raija kuitenkin arvostelee haastattelunsa aikana toistuvasti omaa moraaliaan "itsekkääksi" ja jopa "kieroutuneeksi". Hän toteaa, että päätöksensä varastaa lääke on osin itsekäs, kun se johtuu läheisriippuvuudesta. Raija myös korostaa, ettei näe varastamisen olevan väärin. Tämän painottaminen tuntuu erikoiselta, sillä Raijan oma omatunto ei sallisi hänen itsensä varastavan pahassakaan tilanteessa, mikä kertoo nimenomaan moraalijattelun vahvuudesta, ei moraalittomuudesta.

"Mulla ehkä semmonen kieroutunut ajattelumaailma. En tuomitse muuta varastamista, jos joku haluaa varastaa, muuta kun kotirosvouden." (Raija.) "En voisi varastaa... Omatunnon kysymys, mä en ole varastaja, varastin kaverin sytkäriin ja mun oli pakko palauttaa se seuraavana päivänä, että se varmaan kertoo oleellisen. Mun periaate on, jos haluan jotain, hankin sen, teen sen rahan minkä se vaatii. Silti en tuomitse tässä varastamista, enkä tuomitse muiden varastamista." (Raija.)

Voi olla, että oman moraali-identiteetin rakentaminen on ollut Raijalle jokseenkin hämmentävä prosessi. Hänen elämäntarinaansa kuunnellessa pohdin, että naisen kasvu- ja elinympäristö on saattanut useinkin sisältää tilanteita, joissa omat moraaliperiaatteet asettuvat ristiriitaan valtavirran käsitysten kanssa. Oman moraalin kanssa on voinut jäädä yksin, tai se on tullut tuomituksi. Käytettyään nuoruudessaan huumeita hän on saanut tähän päivään asti kantaa ”narkkarin” leimaa. Sama leima hankaloitti jopa Raijan sijoitusprosessia. Sen aikana Raija koki tullessa syyllistetyksi ja arvostelluksi etenkin vanhempinsa ja sosiaalityöntekijöiden taholta, vaikka tyttö sijoitettiin äidin pahoinpitelyn päätteeksi. Raija toteaa myös haastattelun yhteydessä kuinka mielellään tahtois rikkoo sijoitettuihin ja heidän moraaliinsa kohdistuvia stereotypioita, sillä kokee törmänneensä tällaisiin usein.

Vielä huumeiden käytön lopetettuaankin Raija piti entisen ystäväpiirinsä, jossa enemmistö on sekaantunut huumeiden ja rikollisuuden maailmaan. Huume- tai rikollisporukoissa Raija on saattanut toisaalta huomata, ettei vahvan omatuntonsa ja moraalijattelunsa vuoksi aina sovi tähänkään porukkaan. Hänestä kun ei ole esimerkiksi varastamaan eikä Raija muutenkaan itse harrasta laittomuuksia. Tämän kaltaiset kokemukset ovat voineet saada Raijan uskomaan, että hän on moraaliltaan näkemyksiltään jotenkin poikkeava. Raija on myös perheväkivallan uhri. Perheväkivaltakokemus voi aiheuttaa hämmennystä, ja vaikuttaa uhrin omanarvontunteeseen ja itsetuntoon. Perheväkivallan määritellään aiheuttavan niin sanottuja kakkostyyppin traumaoireita. (Oranen & Keränen 2006, 64.) Traumaperäiset oireet näkyvät monella tapaa uhrin käsityksissä itsestä, tunne-elämässä, käytöksessä, ihmissuhteissa, persoonallisuuden piirteissä, sosiaalisessa elämässä ja terveydentilassa (Ojuri 2006, 18). Raija sanookin, että hänellä on äidin kohtelun vuoksi aina ollut huono itsetunto. Se on asia, jonka kanssa hän joutuu taistelemaan ”luultavasti koko loppuelämänsä”.

Raija arvioi, että ”elää ehkä vähän toisessa maailmassa” kuin suurin osa ystävistään. Osa näistä on niin sanotusta ”normaalimaailmasta” mutta vielä useampi ”muualta”, rikollis- ja huumausaineporukoista. Jälkimmäisiin ryhmiin kuuluvat ystävät ovat rakkaita ja tärkeitä, mutta heidän harrastamistaan laittomuuksista Raija ei halua tietää. Heinzin tilanteessa Raija kuitenkin käyttäisi huumemaailmasta tuntemiaan ”koodeja” eli kontakteja hyväkseen auttaakseen aviopuolisoaan.

”Mun arvomaailmassa varkaus ei ole juuri mitään, itse en kuitenkaan ehkä *varastaisi* lääkkeen hankkiakseni. Tekisin rahaa hankkiakseni sen.” (Raija.)

Raija tuntee huumeiden maailman ja myös sen rikosoikeudellisten tuomioiden vakavuuden. Raija ei siltikään varastaisi, vaan toteaa, että ”toiselta ei viedä, on mun periaate, vaikka sitten kärsin mielummin sen isomman tuomion.” Se, että toimisi moraalisesti arveluttavassa tilanteessa rangaistuksesta välittämättä, on merkki konventionaalisen moraalin vaiheen neljä ylittämisestä, sillä siinä valintoja ohjaa rangaistuksenpelko (Kohlberg 1981, 121).

Raijan päätökset perustuvat sille, että Heinzin tarinan osapuolet ovat nimenomaan vaimo ja tämän mies. Oma aviomies on Raijan elämän tärkein ihminen. Aluksi Raija toteaa, että jos syöpään kuoleva ”olisi ihan kuka vaan muu en tekis samaa”. Äiti ja isä kuuluvat niihin henkilöihin, joiden vuoksi Raija ei varastaisi, vaikka nämä luultavasti varastaisivat mikäli Raija olisi kuolemassa syöpään.

”Ihan sama... (...) Mulle ois silti ihan sama... No ei ihan sama, totta kai itkettäis, surettais jne., mut ei voi mitään. Niin metsä vastaa kun sinne huudetaan.” (Raija.)

Raija ilmaisee kertomuksissaan katkeruutta väkivaltaisia alkoholistivanhempiaan kohtaan. Oma lapsuus oli niin traumaattinen, ettei Raija edelleenkään halua olla tekemisissä biologisten vanhempiansa kanssa. Hän uskoo vakaasti, etteivät lapset opi kunnioittamaan ketään, joka ei vastavuoroisesti kunnioita myös heitä. Raija sanoo tuntevansa itsensä lisäksi muitakin huostaan otettuja, jotka eivät voi kunnioittaa vanhempiaan, koska ”niin metsä vastaa kun sinne huudetaan”. Lapsen kunnioitus vanhempiensa kohtaan on Raijalle jotakin, jota ”ei tarvitse ansaita, mutta jonka voi menettää”, kun kohtelee tätä epäarvostavasti. Silloin aikuisen ei auta kuin etsiä syytä omasta toiminnastaan, ymmärtää lapsen käytös peilautumana siitä. Myös Jean Piagetin mukaan ihmisen oikeudenmukaisuus syntyy lapsen ja vanhemman suhteen molemminpuolisesta kunnioituksesta (Piaget 1983, 83).

Tässä kohtaa käytetty perustelu on mielestäni kiinnostava, sillä TuijaVirkin (2004) naisten voimakkaita vihantuntemuksia tarkastelevasta teoksesta löytyy sille lähes identtinen näkemys ”Leenalta”, joka kärsi lapsuudessaan vanhempiansa laiminlyömisestä ja eheytyi aikuisiässä, kun liittyi itsehoitoryhmiin ja tuli uskoon. Leena löysi itsensä ja uuden arvomaailman, jonka jälkeen korostaa lähimmäisenrakkautta ja vanhempien vastuuta nuorista. Hän ymmärtää nuorten pahan olon vihaisuutena, jota vanhemmat voivat ymmärtää vain kääntymällä katsomaan itseään, sillä ”niin metsä vastaa kuin siihen huudetaan.” Raijan ja Lee-

nan lapsuudenkokemuksissa ja moraalinäkemyksissä on paljon samankaltaisuutta. (Virkki 2004, 186.)

Kohlberg linjaa, kuinka vaiheessa kuusi oleva ymmärtää dilemmaan vastatessaan, että teon hyveellisyyteen ei vaikuta mitenkään, kuinka kiintynyt Heinz on vaimoonsa (Kohlberg 1981, 163). Vaiheen viisi vastaaja saattaisi hänen mukaansa sanoa, että Heinz tekee erittäin hyvän teon, jos lääkkeen saaja olisi joku hänelle vähemmän läheinen henkilö kuin oma vaimo. Silloin ei ole velvollisuutta lääkkeen varastamiseen. (Kohlberg 1981, 160.) On kuitenkin todettava, ettei Raija yritä arvioida, kuinka kiintynyt Heinz on vaimoonsa ja ratkaise dilemmaa sen pohjalta, vaikka toteaa, että varastaisi itse lääkkeen vain aviomiehelleen. Myöhemmin Raija on valmis lieventämään kantaansa niin, että saattaisi pelastaa myös osan ystävistään ja miehensä lapset.

”Jos tässä tilanteessa olisi kysymys hyvästä ystävästä, ja hyviä ystäviä lasken että mulla on yhden käden sormilla, noin viisi... Niiden puolesta tekisin saman. Puolituttun ollessa kyseessä en lotkauttais eväänikään.” (Raija.)

Haastattelemistani Raija ja Soile näkivät Heinzin dilemmaan Kohlbergin tasovastauskuvauksista poikkeavat omat harvinaisemmat ratkaisutavat ehdottaessaan huumeiden kauppamisen tai armomurhan mahdollisuuksia. Kohlbergin aikakaudella olisi luultavasti ollut hyvin vaikea ymmärtää tällaisten näkökulmien tarjoamista, mutta ne voivatkin olla luomassa kuvaa juuri näiden sijoitettuna varttuneiden nuorten aikuisten yhteisestä kulttuurista (Eskola & Suoranta 1999,117). Esimerkiksi armomurha on todellinen moraalidilemma, ikuinen ratkaisematon eettinen ongelma. Armomurhaa kannattava tuo ihmiselämän itseisarvon rinnalle arvot oikeudesta arvokkaaseen kuolemaan ja autonomisuudesta eli yksilön oikeudesta päättää itseä koskevista asioista. Heinzin vaimon tilanteessa tosin kyse ei ole enää pelkästä passiivisesta armomurhasta: kuten Soile havaitsee, vaimon oma tahto ei tule siinä ilmi. Soilen vastaus ei silti ole väistämättä tulkittavissa epämoraaliseksi, se voi olla myös Kantin hypoteettista imperatiivia muistuttavaan universaaliin periaatteeseen vetoamista siinä mielessä, että Soile saattaisi olla valmis myös siihen, että hänen elämästään päätettäisiin hänen puolestaan eli yleistämään argumenttinsa yleiseksi laiksi (esim. Mackie 1977, 29). J.L. Mackie (1977) näkee, että niidenkin moraaliväittämien, jotka sisältävät yksittäisempiä ja konkreettisia ilmaisuja, takaa voidaan aina löytää laajempi väittämä tai periaate. Moraalinen väite maalailee aina jonkinlaisen erotuksen hyvän ja pahan välille, mutta aina ei ole selvää, tunnistaako sen ilmaiseva yksilö itse tietoisesti, mihin universaaliväittä-

mään viittaa. (Mackie 1977,9.)

7 MORAALIAJATTELU SUHTAUTUMISENA VÄKIVAL- TAAN

7.1 Toinen kehyskertomus: Laitisen perheen tilanne

50-vuotias perheenisä ja tämän 16-vuotias murrosikäinen poika ajautuvat riitaan eräänä aamuna ennen pojan koulupäivän alkamista. Poika, Mikael, on viimeisen vuoden aikana aiheuttanut vanhemmilleen kovasti päänvaivaa ja murhetta. Hän lintsaa jatkuvasti koulusta, ei tee kotitöitä eikä läksyjään, ei noudata kotiintuloaikojaan eikä muutenkaan ota totellakseen perheen yhteisiä sääntöjä tai vanhempiensa käskyjä. Äiti on järjestänyt pojan keskustelemaan ongelmistaan niin koulukuraattorin kuin sosiaalityöntekijänkin kanssa.

Vanhemmat tuntevat itsensä voimattomiksi poikansa edessä, ja pitkään jatkunut pulmallinen tilanne kärjistyy nyt aamupalapöydässä, kun Mikael ei suostu syömään eikä lähtemään kouluun ja suhtautuu jälleen ylimielisesti isänsä käskyihin. Isä sanoo olevansa lopen kyllästynyt poikansa käytökseen, siihen että sama kuvio toistuu päivästä toiseen. Mikaelin on opittava, ettei voi käyttäytyä miten sattuu. Tämän sanottuaan isä lyö Mikaelia kasvoihin.

Perheen äiti Liisa saa kuulla tilanteesta, ja isä perustelee tälle, että on lyönyt poikaansa kasvatuksellisista syistä ja koska kokee, että kaikki muut keinot on jo kokeiltu, eikä poika edelleenkään tottele ketään. Pojan käytökseen on tultava muutos, ja poika pitää saada käymään koulua. Äiti kuitenkin kokee velvollisuudekseen tehdä lastensuojeluilmoituksen sattuneesta, koska on sitä mieltä, että on aina ehdottoman väärin lyödä alle 18-vuotiasta eli lasta. Poika ei ole saanut lyönnistä ruhjeita tai vammoja.

7.2 Universaali periaate: lapsen lyöminen on aina väärin

”Laitisen perheen tilanne”- nimeä kantava kehystarina on jäänyt kohtaan, jossa äiti haluaa tehdä lastensuojeluilmoituksen moraaliaan vastaan sotivassa tilanteessa. Hänen aviomiehensä on lyönyt näiden yhteistä 16-vuotiasta lasta. Maaria tuomitsee perheen isän väkivaltaisuuden tyystin. Kysyn, osaako tämä arvioida, mikä tekee isän teosta moraalisesti väärän, ja hänen mukaansa ”vanhempi on aina vanhempi, lapsi on aina lapsi, se on tärkein. Eniten painaa vanhemman moraalinen vastuu.”

Maarian kaikissa eläytymisvastauksissa toistuu vahvana halu mieluummin ymmärtää ih-

mistä kuin tuomita tämä. Hän uskoo, että perheen isän väkivaltaankin voisi löytyä sitä ymmärrettävämmäksi tekeviä selityksiä, mutta tässä tilanteessa niitä enemmän painaa vastuu, joka kytkeytyy vanhemmuuteen. Isän pitäisi tajuta, millaista ahdistusta on pojalleen aiheuttanut. Tiedustelen Laitisten tarinan yhteydessä, kuinka ehdottomana tämä pitää, ettei aikuinen saa missään olosuhteissa lyödä lastaan, ja Maaria kertoo voivansa kuvitella lapsen lyömisen olevan oikeutettua ainoastaan itsesuojelun tapauksissa. Tätä poikkeusta lukuun ottamatta se on rikkomaton periaate, sillä Maarian mukaan ” vanhemmalla kuitenkin, edes lain mukaan, aina vastuu olla vanhempi, opettaa tätä elämään, hyväksyä lapsi kuten tämä on.” On siis Maarian mukaan onni, että laki suojelee lapsen oikeutta saada vanhemmilta tukea ja huolenpitoa.

Eveliinan kanta Mikaelin tapaukseen on varsin yksiselitteinen. Hän tuomitsee isän teot eikä pidä niitä perusteltuina, sillä väkivalta on aina väärin. Haastatteluun vastanneet osoittavat perheväkivaltaa kohtaan niin ehdotonta kielteisyyttä, että heidän moraaliajattelujaan näyttäisi yhdistävän samaan universaaliin periaatteeseen sitoutuminen. Se voitaisiin tässä tapauksessa lukea muotoon ”lapsen kohdistuva väkivalta on aina väärin” tai ”vanhemmalla on aina vastuu ja velvollisuus kohdella lasta hyvin”. Merikin perustelee näkemyksiään painottamalla vanhempien vastuuta. Vanhempien olisi ensisijaisesti keskityttävä kuuntelemaan poikaansa ja pyrkiä saamaan yhtenäinen linja kasvatukseen ja Mikaelin tukemiseen. Meri arvelee, että vanhemmilla on erilainen käsitys kurista ja näiden on siksi vaikea ymmärtää toisiaan. Niin hakoteillä lastenkasvatuksensa suhteen ei Merin mielestä ole perheen isäkään, että äidin tarvitsisi tehdä tästä lastensuojeluilmoitusta. Jos vanhemmilla onkin erilaiset näkemykset kurinpidosta ja oikeista tavoista kasvattaa lapsi, on äidin toimintatyyli kuitenkin ”enemmän oikea”. ”Missään tapauksessa lasta ei lyödä, vaan asia selvitetään.” (Meri.)

Eläytymismenetelmässä eläytymistarinat tapaavat varioida, ja itse pyydän vastaajia arvioimaan Mikaelin tilannetta uudelleen yhden sen olennaisen yksityiskohdan muuttaen. Haastateltavaa pyydetään miettimään muuttuisiko oma suhtautuminen tarinaan, jos perheen lapsi Mikael olisikin yhdeksänvuotias. Vaikuttaisiko tämä ehkä siihen, ohjeistaako vastaaja äitiä tekemään lastensuojeluilmoituksen. Eveliina arvelee, että suhtautuisi tapaukseen ”vielä varmaan äkäsemmin jos olisi paljon nuorempi“. Jatkotoimenpide olisi kuitenkin sama eli jonkinlainen virkavallan puuttuminen tilanteeseen. Maarian mielipide muuttuu ja hän uskoo ehdottomasti, että tässä tapauksessa lastensuojeluilmoitus pitäisi

tehdä. Maaria ajatteli alun perin, että lastensuojeluilmoituksen tekeminen lähinnä pahentaisi tilannetta, mutta perustelee vastauksensa muuttumista seuraavasti:

”Tähän vaikuttaa, että on ihan eri tausta tapahtumille silloin... nuorempi ehkä, hyvässä tapauksessa, ehkä, pystyy käsittelemään tämän tapahtuneen, ehkä (painottaen) ymmärtää että se että isä lyö johtunut omasta käytöksestä, tosin syy ei silloinkaan oma käytös.” (Maaria.)

Lastensuojelullinen velvollisuus siis korostuu yhdeksänvuotiaan tapauksessa, sillä näin nuoren kyky käsitellä tapahtunut on todennäköisesti paljon rajatumpi. Edelleen Maaria painottaa, että vaikka 16-vuotias voi paremmin hahmottaa oman käytöksensä yhteyden siihen, että tulee lyödyksi, ei silloinkaan lyönnin syy ole lapsessa. Syyllinen itse tekoon on ehdottomasti isä. Lyönti on ”johtunut Mikaelin käytöksestä” mutta jokin perheen sisäinen tekijä saa pojan oireilemaan ja selittää Mikaelin käytöksen. Mikael ei siis ole syyllinen tai pahantekijä tässä tarinassa, vaan tarvitsee Maarian mukaan suojelua, tukea ja tilanteensa selvittämistä. Maaria oivaltaa, että isän teko on moraalisesti ”molemmissa tapauksissa ihan yhtä väärin”, eli lapsen ikä ei sinänsä ratkaise, onko perheväkivalta oikein.

Katja ilmaisee päättäväisesti, että äidin pitäisi ”ehdottomasti” tehdä lastensuojeluilmoitus, näin hän tekisi myös itse. Perustelu tälle kannalle on, että jokaisella ihmisellä, niin yli kuin alle 18-vuotiaalla, on oikeus koskemattomuuteen. Katjan tarinaan eläytymiseen ei vaikuta Mikaelin iän kuvittelemisen nuoremmaksi, koska ”itse saanut turpaan kaiken ikäisenä, luultavasti myös vauvana ja niin kauan kuin muistan.” Katja kuitenkin toteaa, että on entistä huolestuttavampaa, jos Mikaelin tilanne on jo näin paha vain yhdeksänvuotiaana.

”Tässä sentään vielä menee murrosiän piikkiin: aikuisen on ehkä helpompi lyödä itseään samankokoista mutta muuten ihan sama, onko aikuinen, lapsi, nainen, mies”. (Katja.)

Näkökulma on samankaltainen kuin Maarian tarjoama.

Myös Meri korostaa varhaisen puuttumisen näkökulmaa, kun esitän hänelle, että Mikaelin ikä muutetaan yhdeksänvuotiaaksi. Mitä nuorempana lapsen kehitys alkaa laiminlyöntien johdosta mennä vikaan, sitä tuhoavammaksi ovat seuraukset. Väkivalta on ehdottoman väärin, sillä vanhemmat toimivat esimerkkinä lapselle ja väkivaltaisen esimerkin näyttäminen on vaarallista etenkin, kun lapsi on pieni ja altis hyvin vakavillekin kehityksen vaarantumisille. Meri toteaa, että perheväkivalta ”murtaa aina jotakin lapsessa”.

”Vanhemmathan toimivat esimerkkinä. Lapsi on niin nuori, niin vähän tietoa tule-

vasta... jotain menee välittömästi rikki. Murtuu välittömästi jotain lapsessa, jotain menee heti rikki.” (Meri.)

7.3 Oma kipeä sijoitusmuisto kokemustietona

Haastateltujen moraaliajatteluissa ilmenee erityisen vahvana piirteenä sen pohjautuminen omaan menneisyyteen ja kokemuksen kautta kertyneeseen tietoon. Termi ”tuttuustieto” viittaa filosofiassa tiedonmuodostuksen lajiin, jossa yksilö on pätevä arvioimaan jotakin asiaa, koska se on hänelle tuttu (Näreaho 2004, 37). Esimerkki tästä käy ilmi, kun haastatellut saavat ”Laitisen perheen tilanne”-kehyskertomuksen yhteydessä tehtäväkseen arvioida, pitäisikö perheen äidin tehdä lastensuojeluilmoitus. Erityisesti Pilvi ja Emma heijastelevat tapaukseen omia sijoituskokemuksiaan.

Pilvi toisaalta arvostaisi, jos Mikaelin äiti tekisi lastensuojeluilmoituksen: se olisi osoitus rohkeudesta ja moraalinen, ”hieno teko”. Hän on kuitenkin hyvin epävarma siitä, että ratkaisu on oikea, mitä perustelee omilla kokemuksillaan sosiaalihuollosta ja siitä, mitä lapselle seuraa, kun lastensuojeluilmoitus tehdään. Pilvi uskoo, että jos äiti tietäisi sosiaalihuollon puuttumisen tai huostaanoton seurauksista sen mitä hän tietää, ei äiti todennäköisesti olisi enää halukas ottamaan yhteyttä sosiaalityöntekijöihin, eikä enää pitäisi tätä lapsen parhaan edun mukaisena.

”En osaa vastata... Tämä semmoinen kysymys kerta kaikkiaan. Voin analysoida tätä mun vastausta sillä tavalla, tiedän, kokemuksesta, mitä tapahtuu, kun lastensuojeluilmoitus tehdään, sen perusteella... Äidiltä hienoa ja rohkeaa olisi toisaalta tehdä ilmoitus, mutta jos tietäisi, mitä lapselle siitä seuraa ja mitä tapahtuu, hän ei sitä tekisi, itselläni on kokemusta näistä seurauksista. (...) En voi siis vastata. Lastensuojeluilmoitus tarkoittaa todennäköisesti huostaanottoa, ehkä parhaimmassa tapauksessa äidille voisi jäädä huoltajuus, mutta tiedän kun olen nähnyt itse ja monista ystävistä juuri tällaista oireilua... Ei sosiaalihuolto voi siinä auttaa, keinot niin rajalliset, fyysisesti sosiaalihuolto voi suojella lasta ehkä, mutta auttamiseen keinot on sosiaalihuollolla niin rajalliset... Kaikki ne toimenpiteet mitä seuraa, kaikkiin ainoastaan sattuu, kaikki kokoukset mitä seuraa, kaikki toimet, kärsimystä vaan lapselle seuraa.” (Pilvi.)

Pilvin käsitykset siitä, että sosiaalityön lastensuojelullisista puuttumisista seuraa perheelle (tai ”kaikille”) ja etenkin lapselle pahaa, selittyvät hänen henkilökohtaisilla kokemuksillaan. Pilvin oma sijoitusprosessi oli monimutkaisesti toteutettu ja äärimmäisen kuluttava ajanjakso. Siihen kuului kaksi eri avohuollon tukitoimen sijoituspätkää, joiden välissä Pilvi

joutui muuttamaan hetkellisesti, puoleksi vuodeksi, takaisin äidin luo. Tämä oli Pilvin mielestä väärin, ja hän sai ”onneksi” muuttaa 17-vuotiaana uudelleen pois kotoa. Pilvin tilanteessa huostaan ottoon oltaisi voitu ryhtyä heti, mutta sen sijaan hänet sijoitettiin kahdesti. Sijoituksesta vastaava sosiaalityöntekijä ei puoltanut huostaan ottoa taloudellisista syistä ja ilmaisi tämän myös suoraan Pilville. Sijoitusprosessi on mahtanut tuntua kuluttavalta ja epäoikeudenmukaiselta. Siihen liittyi myös riitelyä äidin kanssa: äiti syytti palavereissa ja sosiaalityöntekijöiden tapaamisilla Pilviä valehtelijaksi, kun tämä yritti kertoa pahasta olostaan ja vaikeuksista kotona.

Myös Emmen puheissa tulee esiin oman sijoituksen monimutkaisuus. Emmalla on kokemus itsestä ”outona sijoitustapauksena.” Lastensuojelullinen prosessi hoidettiin vaikealla ja epäreilulla tavalla. Emmen äiti oli pahoinpidellyt tyttärensä ruhjeille edeltävänä iltana ja poliisi oli vienyt hänet lastenkotiin, mutta silti vastaava sosiaalityöntekijä ei ryhtynyt huostaan ottoon, kun se olisi tullut kalliiksi. Sosiaalityöntekijä selitti Emmalle kunnan tukalasta rahatilanteesta ja totesi, että Emma on ”onneksi” jo 17-vuotias: ”kyllä sää vielä vuoden kotona pärjää.” Reaktio oli järkytys Emmalle eikä tyttö osannut puolustaa itseään millään tapaa sosiaalityöntekijän edessä. Emmen onneksi lastenkodin omahoitaja alkoi ajaa aktiivisesti Emmen asiaa ja oikeutta asuinpaikkaan lastenkodissa, mutta loppujen lopuksi lastenkotiasumisen mahdollisti, että sen maksoivat vanhemmat, ei kunta. Sijoitusprosessi oli epämiellyttävä, henkisesti raskas ja äärimmäisen riitaisa. Riitelyssä olivat osapuolina isä ja äiti, Emma, sosiaalityöntekijät ja omahoitaja. Ainoastaan omahoitaja asettui Emmen puolelle eikä syyttänyt tätä mistään.

Myös Pilvi sanoo olleensa ”erikoinen sijoitustapaus”. Pilvi kokee outoutta, koska sijoitus tehtiin turhissa ”pätkissä” mutta myös, koska uskoo sijoituksen pääsyyksi, että hän löi riidan yhteydessä äitiään. Todellisuudessa äiti oli pitänyt tyttärensä raskaan henkisen yliotteen jo vuosia. Pilvi osoittaa selvästi tuntevansa edelleen syyllisyyttä nuoruusvuosinaan sattuneista tapahtumista, vaikka äiti esimerkiksi, huoltajan ja aikuisen asemastaan huolimatta, ei ole koskaan pyytänyt tekojaan anteeksi ja tytär taas on. Pilvi tuo jopa esille, että tietyllä tavalla olisi ollut parempi, jos äiti olisi tehnyt tytön lyönnistä lastensuojeluilmoituksen ja Pilvi olisi voinut sovittaa tekonsa vaikka nuorisovankilassa.

Se, että äidin ja tyttären vaikea ja riitaisa perhetilanne ”kriisiytyi” juuri Pilvin lyöntiin, oli Pilvin kannalta harmillista. Sijoituksen lastensuojelullisessa käsittelyssä tämä perheen ko-

konaistilanteen ja äidin oman käytöksen rinnalla mitättömältä, vähäiseltä rikkeeltä, vaikuttava sattumus vaikutti suuresti siihen, miten Pilvi tuli kohdelluksi sosiaalihuollon palaverissa. Äiti sai kiinnitettyä huomion omista kasvatuksellisista puutteistaan tyttären pahoihin tapoihin ja epämoraalisuuteen, ja Pilvi kokee tulleen sijoitusprosessin aikana leimatuksi ja arvostelluksi sosiaalityöntekijöiden ja äidin taholta: nämä puhuivat hänestä lyömisen jälkeen kuin tämä olisi jotenkin paha. Tosiasiassa Pilvi lapsena erityisen kiltti ja miellyttämishaluinen, mutta äidin kohtelu sai hänessä aikaan ”äärimmäisen ahdistuksen”.

Pilvistä poiketen Emma ei näe sosiaalihuollon väliintuloa huonona tapana auttaa tarinan Mikaelia. Hänen mukaansa Mikaelin toimintaan olisi päinvastoin pitänyt puuttua jo kauan sitten, jo ennen lyömistä, mieluiten juuri sosiaalityöntekijän ammattiapuun turvautuen. Pojan käytökselle pitäisi etsiä yhdessä syy. Se voi olla esimerkiksi sairaus, ei välttämättä vanhemmat. Syy pitää kuitenkin tutkia kuulemalla lasta niin, etteivät vanhemmat ole mukana. Emma toteaa, että ”itse ei ainakaan voinut puhua asioista vanhempien edessä.” Haastateltu Kiia tekisi ilmoituksen just ”näille sosiaalityöntekijöille”, koska ”ne osaa kuitenkin sit katsoa että miten toimitaan ja näin”. Vastauksesta voidaan päätellä, että Kiian suhtautuminen lastensuojeluilmoituksen tekemiseen on hyvin erilainen kuin Pilvin. Kiia ei näe sosiaalityön puuttumista kielteisenä asiana vaan oikeana kohteluna lasta kohtaan, siis pätevänä auttamiskeinona. Pilvin epäilevä suhtautuminen sosiaalihuollon auttamisen mahdollisuuksiin selittyy kuitenkin tämän taustaa tarkastelemalla, kun taas Kiian menneisyys ja kokemukset sosiaalihuollosta eivät tule haastattelun aikana esiin. Pilvi on sitä mieltä, että ainakin melkein kaikkia hänen tuntemiaan sijoitettuja lapsia yhdistää valtava pettymys sosiaalihuollon järjestelmään. Sieltä ei ole saatu apua, eikä tukea.

7.4 Kolmas kehyskertomus: Jaakon kosto

Linda-niminen lukioikäinen tyttö lyö koulun pihassa luokkatoverilleen Marille mustan silmän yhtäkkiä ja tarjoamatta minkäänlaista selittelyä teolleen. Marin samanikäinen poikaystävä Jaakko saa kuulla tapahtuneesta ja raivostuu. Jaakko päättää jo samana iltana etsiä Marin käsiinsä kaupungilla ja kostaa tälle. Hänellä on mukanaan pesäpallomaila aseena. Törmätessään Mariin Jaakko käy tämän kimppuun, lyö nyrkillä ja potkaisee vielä Maria, kun tämä jo makaa maassa vahingoittuneena. Tilanteen jälkeen Jaakko

poistuu paikalta huutaen, ettei kukaan lyö hänen tyttöystäväänsä kosta kokematta.

Linda on pahoinpitelytilanteen ajan Jaakon autossa. Hän ei halua mennä väkivaltatilanteen väliin, sillä kokee, että Mari on ansainnut koston. Kun Linda huomaa, että Mari vahingoittuukin pahasti, hän ei haluaisi antaa Jaakon ajaa autolla karkuun, mutta pelkää, että virkavallan paikalle soittaminen tuottaisi hänen poikaystävälleen ongelmia.

7.5 Tuomio: Jaakko toimii ehdottoman väärin

”Jaakon kosto”, raakaa väkivallan käyttöä kuvaava kertomus, herättää vahvoja reaktioita sen lukeneissa. Vastajien eläytyminen on voimakasta. Tarinan nähdään sisältävän niin rajua vääryyttä, että sitä kuvaillaan tilanteeksi, jossa on ”tavallaan kaikki väärin”: Marin ja Lindan käytös on arveluttavaa, ja erityisen väärin toimii Jaakko. Jokainen tuomitsee tyttöystävänsä pahoinpitelyn kostavan Jaakon käytöksen epämoraalisena. Kenellekään vastajista ei ole epäselvää, etteivätkö he itse ehdottomasti kokisi velvollisuudekseen auttaa Maria ja mennä väliin, kun tätä pahoinpidellään. Annika sanoo selkeästi, että Linda tekee väärin, kun ei mene tilanteen väliin, ja peräänkuuluttaa, että viimeistään nyt, kun Mari makaa maassa, Lindan on pakko auttaa. Ainakin hoivaeettiseen moraaliajatteluun kuuluu edellyttää moraaliselta toimijalta omaa aktiivisuutta eli sitä, että toimitaan toisen hyvinvoinnin eteen (Petrelius 2004, 63).

Leila menisi heti maassa makaavan avuksi ja soittaisi tälle apua.

”Olisin soittanut heti ambulanssin, mennyt mukaan sen kyytiin. Poikaan en ottais yhteyttä. Selittelyt ei auta. Ois aina pelko että voi käydä itellekin käsiks.” (Leila.)

Leila myös käräyttäisi Jaakon epäröimättä poliisille. Hänestä on ehdotonta, että Jaakko on tehnyt väärin ja tämän pitää kärsiä teostaan tuomio. Leila arvioi Jaakon ainakin velvolliseksi maksamaan Marille korvauksia törkeästä pahoinpitelystä.

”Olisin soittanut tietysti poliisiin, selittänyt tilanteen, antanut Jaakon ilmi. Ja tietysti menisin oikeuden eteen sitten todistamaan ja antaisin silminnäkijälausenon. Olisin kertonut kyllä ihan kaiken.” (Leila.)

Jaakon väkivaltaisuus on ehdottomasti väärin, tämän tuomion tekee jokainen haastateltu

moniin eri tilannetekijöihin viitaten. Niin Jaakon käyttämät keinot kuin motiivitkin tulevat arvostelluiksi. Jaakko on ylireagoinut, se on varmaa. Leila ei usko, että Jaakon toimintaa voidaan millään tapaa puolustella vaan se on ehdottoman moraalitonta. Leilan mielestä väkivalta ei ole koskaan oikein, mutta tarinan Marin oma väkivaltainen käytös on Jaakon reaktion rinnalla vähäpätöinen rike.

”Ei ketään ei ikinä saa satuttaa näin julmalla tavalla, ei työtökään saa käydä käsiksi, kyllähän tytöt välillä käy toisilleen. Sillä ei väliä kumminkaan. Ihan sama onko tyttö vai poika, kuka tahansa, tosi törkeetä. Tässä on kyllä kutsuttava heti poliisi, ei tommosta saa tehdä kenellekään. Ei voi antaa koskaan anteeksi, koska on kuitenkin kyse ihmishengestä.” (Leila.) ”Hyppäisin heti pois autosta, en edes ole vihainen Marille enää.” (Leila.) ”Mä olisin antanut sen anteeks, totta kai. Se pienentyy se ongelma siinä vaiheessa.” (Leila.)

Elina kytkee väkivallan kieltävään periaatteeseen, kuinka kostaminen on aina ja kaikissa tilanteissa väärin, olipa yksilö tullut kuinka loukatuksi tahansa.

”Koskaan ei pidä mennä kostamaan toisen puolesta, ylipäänsä kostamaan, ja ainakaan väkivallan kanssa. (...) Jos ite mulle oisi lyöty oisin ainakin mennyt poliisille, olisi seurannut jotakin korvausta tai jotain, musta se on ihan tarpeeksi hyvä rangaistus.” (Elina.)

Kostaminen on siis aivan turhaa, koska oikeudenmukaisuus voidaan palauttaa myös vaikkapa vahingonkorvauksella. Myös Annika nimeää kostamisen epämoraaliseksi. Koston teema kytkeytyy vahvasti eettiseen oikeudenmukaisuusteoriaan. Filosofit ovat usein puhuneet siitä luonnollisena reaktiona epäoikeudenmukaisuuden kokemiseen ja Uusi testamentti erottaa sen jyrkästi oikeudenmukaisuudesta. Vihan puolestaan on määritelty olevan vahva moraalitunne, joka kumpuaa epäoikeudenmukaisuuden kohteena olemisesta. Epäoikeudenmukaisuuden kohteeksi joutuminen synnyttää pahaa, vihaa ja kostamista ainakin Platonin, Aristoteleen, Tuomas Akvinolaisen ja Descartesin käsityksissä moraalitunteiden synnystä. (Virkki 2004, 57.) Annikakin ymmärtää Jaakon kostamishimon ja vihastumisen luonnollisiksi. Ihminen ei kuitenkaan ole pelkkä eläin, vaan myös vastuullinen toimija, joka voi itse päättää, ”miten vihantunteensa kanavoi”.

”Jaakkoa tässä ajaa viha, se on tunne, elämää ylläpitävä tunne on ne huonotkin ja negatiivisetkin, elämää ylläpitää evoluution tai, mihin kukakin haluaa uskoa, tuloksesta... Ihminen silti pystyy myös rajoittamaan tunteita. (...) Olisin itsekkin ollut varmasti todella vihainen. (...) Mun maailmassa ei (kosto ole oikein), joillekin se menee niin, itse en ole ikinä, jos jotakin olen kostanut, siitä saanut mitään kiksejä, seurannut vaan pahaa mieltä ja huonoa omatuntoa, hirveetä kärsimystä itelle. Toiset voi jatkaa elämää, heillä se menee niin.” (Annika.)

7.6 Ajattelumaailmojen ymmärtäväisyys ja psykologinen tapa ymmärtää ihmistä

Haastatteluun vastanneet tuomitsevat edellä esitetyillä perusteluilla Jaakon käyttämän väkivallan yhtä laajasti kuin alaikäiseen Mikaeliin kohdistuneen perheväkivallankin. Sen voisi lukea erääksi näiden omaksumista universaaleista periaatteista. Väkivaltakielteisyyden ohella haastateltavien ajattelua yhdistää myös vahva halu ymmärtää tilanteiden jokaista osapuolta: jopa Jaakkoa, niin hirvittävä kuin tämän teko onkin. Hoivaettava moraaliajattelu, joka on nimetty niin feminiiniseksi kuin myös sosiaalityölle ominaiseksi tavaksi suhtautua moraalisiin ongelmiin, sisältää tyypillisesti vaatimuksia vääryyksiin puuttumisista ja on lisäksi erityisen eläytyvää ja empaattista (Petrelius 2004, 63).

Kirsi toteaa toisaalta ymmärtävänsä Jaakon vihaa: poikaystävänsä haluaa puolustaa kumppaniansa. Tämän reaktio on kuitenkin ”täysin ylimitoitettu”. Vastaajat osoittavat ymmärtävyyttä etenkin Lindaa kohtaan, vaikka eivät itse voisi istua autossa menemättä väkivallan väliin. Leila eläytyy välittömästi Lindan asemaan. Hän säälii tyttöä alusta asti voimakkaasti, sillä uskoo, että nuorelle tytölle paljastuu ensi kertaa oman poikaystävänsä ”todellinen luonne”.

”Linda raukka, käy niin sääliksi, Linda todennäköisesti tähän asti luullut että Jaakko on kunnan mies, joka haluaa suojella, ja niinhän se tässä voi ollakin, mutta nyt tulee todellinen luonne ilmi. Linda on varmaankin ollut niin sinisilmäinen, voin vaan kuvitella... Ja ainakin mulle tulis nyt se oivallus, että nyt tajuan pysyä erossa.” (Leila.)

Myös Annika suhtautuu ymmärtäväisesti Lindaan vaikka tyttö toimii täysin erilalla kuin tämä itse voisi omatuntonsa puitteissa tehdä. Hän esimerkiksi käsittää, ettei Linda ehkä nuoren ikänsä vuoksi osaa täysin pohtia tekojensa viisautta ja seurauksia.

”Lindan ei tarvitse tuntea syyllisyyttä siitä ettei mennyt väliin, ettei tehnyt niin, mutta itse en voisi ikinä vain katsoa vierestä. Todennäköisesti Jaakolla ei ole kaikki kunnossa, kun saa tällaisia kiksejä kostamisesta. Lindalle voi olla vaarallista mennä väliin.” (Annika.)

Lindan omakin turvallisuus voi olla vaarassa, eikä tytön siksi ole pakko mennä lyömistilanteen väliin. Myös Leila näyttää toivovan sydämestään, että Linda tästä eteenpäin pysyy erossa Jaakon kaltaisesta pahansuovasta ihmisestä. Vastaajat viestivät monessa mielessä jopa hoivaavaa halua suojella kumpaistakin tyttöä tarinan todelliselta pahantekijältä, Jaa-

kolta. Tiettyjen ehtojen täytyessä Annika kuitenkin suhtautuisi Lindan tekoon paljon paheksuvammin. Mikäli Linda jättää Marin makaamaan vahingoittuneena, tai jos käy ilmi, että tyttö on provosoinut tai yllyttänyt Jaakon käytöstä, Lindasta tulee Jaakon ohella syyllinen käsistä karanneeseen väkivaltatilanteeseen.

”En kuitenkaan voisi elää sen teon kanssa, se että jättäisi Marin lojumaan paikalle, se olisi jo heitteillejätö, väärin jättää loukkaantunut, se on rikos ja tuomittava eri tavalla... Itseni olisi kuitenkin pakko (korostetusti) mennä väliin, kävi miten tahansa.” (Annika.)

Annikan kyky ymmärtää ihmistä jopa tämän syyllistyessä pahaan pohjautuu hänen kokemansa ja näkemänsä kautta hankittuun tietämykseen siitä, että kuka tahansa alkaa helposti käyttäytyä moraalittomasti, jos saa elämässään liian raskaan taakan kannettavakseen.

”Kaikillahan meillä on jotain. Joku pystyy selviämään ihan hirvittävästikin tilanteista, toisilla raja aiemmin... En osaa tuomita Jaakkoakaan. (...)Tätä niin vaikea arvioida. Ymmärrän toisaalta kaiken sen, mitä tapahtunut, mutta omat arvot niin kaukana tästä. Vaikea kuvitella, että olisi poikaystävänsä Jaakon tapainen. (...) Mutta ymmärrän, taustat vaikuttaa niin, suoraan sanottuna: tietty määrä paskaa kun niskaan tulee, ihmisyyys katoaa ja arvot, ääritilanteessa näin käy.” (Annika.)

Vahva kiinnostus psykologisiin selitysmalleihin on osallistujien ajatteluja yhdistävä ominaisuus. Nämä haluavat pyrkiä ymmärtämään ihmisiä, ja sitä varten on tutkittava näiden taustoja. Psykologinen kiinnostus liittyy siihen, että vastaajat tapaavat uskoa, että ihmisen pahuuteenkin on syy. Pahantekijä on ehkä saanut ”liikaa paskaa niskaan ja kadottanut ihmisyytensä”, kuten Annika arvelee Jaakon tapauksessa käyneen, tai kärsii jostakin sellaisesta psyykkisestä häiriöstä, joka tekee täysin tuomittavan teonkin jossain määrin ymmärrettäväksi.

Annika uskoo kostamisen himon paljastavan, että yksilö on jollain tapaa häiriintynyt. Myös Leila epäilee, että Jaakolla on pahemman luokan henkisiä ongelmia. Niin sanotusti normaalilla moraalitajulla ja empatiakyvyllä varustettu ihminen ei kykenisi sellaiseen tekkoon, jonka Jaakko tässä suorittaa. Leila tuo haastattelussaan ilmi, kuinka on erityisen kiinnostunut psykologiasta. Leila on perehtynyt psykologiaan halusta ymmärtää itseä. Kiinnostus kumpuaa etenkin omasta taustasta. Tyttö tietää omasta taustastaan ja perheestään hyvin vähän, sillä on tullut sijoitetuksi todella nuorena. Hän tietää, että biologiselle äidille on diagnosoitu jokin persoonallisuushäiriö, mutta kokee epäreiluksi, ettei kukaan kerro tästä enempää. Tuntuu, että sosiaalityöntekijät ja kasvattivanhemmat suojelevat äidin oikeuksia, mutta kukaan ei ota huomioon hänen asemaansa. On ollut pakko perehtyä asioihin itse, lukea edes psykologian yleisistä lainalaisuuksista. Jaakkoa Leila epäilee psykopa-

tiksi.

”Jaakosta mielentilatutkimuksissa varmaan selviäisi että on psykopaatti ja on empatia- tai syyllisyyskyvytön. Sillon ymmärtää miks se toimi näin, ja tää tyttö sit järkyttyy, koska piti hyvänä poikaystävänsä, uskoi ja luotti. (...) Tosi pahasta ihmisestä on kyse. Varmasti on mielenvikainen. Täysin moraaliton, ihan täysin... Täysi sekoboltsi.” (Leila.)

Psykologisten selitystapojen suosiminen kävi ilmi myös haastateltavien arvioissa Mikaelin tapausta, heistä kun lähestulkoon jokainen uskoi, että Mikaelin isä toimii niin kuin toimii koska purkaa omia traumojaan lapseensa. Myös Mikaelin käytökseen haettiin selitystä, koska tätä haluttiin ymmärtää: kävi ilmi, että vastaajat arvelivat useimmiten käytökseen takaa löytyvän joko psykologisia tai perheestä johtuvia syitä. Katja epäili, että Mikaelilla saattaa olla ADHD tai jokin muu tauti, joka voitaisiin diagnosoida ja että isää puolestaan todennäköisesti riivasivat tämän omaan taustaan liittyvät kipeät asiat tai ”turhautumat vanhempana”, joita tämä nyt purkaa lapseensa.

Annika pohtii myös Marin tekosia etsien niille psykologista selitystä: yksilöllä, joka lyö selittämättä ja toiselle mustan silmän ”ei mene hyvin” vaan ”taustalla varmaan, jos tekis tosta vaan ja tuskitta, se on jo mielenterveysongelmat sitten, mutta kaikkeen on syynsä ja seuraus.” Tämän vuoksi Lindan olisi pitänyt yrittää selvittää keskustelun avulla, mikä Maria vaivaa. Jos Mari ei vielääkään kykenisi tarjoamaan mitään selitystä väkivaltaisuudelleen, on syytä olettaa tämän kärsivän vakavimmista psyykkisistä ongelmista, kuten oletettavasti Jaakkokin. Moraalikasvatusta puolustanut kasvatusfilosofi Tapio Puolimatka (2003) teoretisoi, kuinka 2000-luvulla moraalikysymysten käsittely psykologisia termejä käyttäen on lisääntynyt. Tutkimukseeni osallistuneille innokkuus psykologisten käsitteiden käyttöön ei kuitenkaan merkitse heille moraalisen vastuun kysymyksen pois sulkemista, kuten Puolimatkan mukaan varsinkin ammatillisessa diagnoosipuheessa usein käy. (Puolimatka 2003, 276.) Ainakin Jaakkoa haastateltavat pitävät vastuullisena teoistaan, vaikka selvästi myös mielentilaltaan poikkeavana.

7.7 Yhteenvetoa tutkimukseen osallistujien väkivaltakäsityksistä

Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, ettei ainakaan näiden kotinsa ulkopuolella sijoitettuna varttuneiden ajattelu ole mitenkään väkivaltakeskeistä tai – myönteistä, vaikka sijoitetut väes-

töryhmänä altistuisivatkin keskivertaista useammin väkivallan "noidankehämäisille" ilmiölle. Eräs sosiaalityön huostaan otettujen asiakkaiden moraalisia käsityksiä väkivallasta hahmottava tutkimus on Päivi Honkatukian, Leo Nyqvistin sekä Tarja Pösön ”Violence from Within the Reform School” (2006), jossa selvitetään 12-17-vuotiaiden koulukotinuorten käsityksiä väkivallasta. Väkiältä kytkeytyy moniin näiden nuorten elämien keskeisiin ihmissuhteisiin, ainakin laitoksen sisäisiin, lasten ja vanhempien välisiin sekä parisuhteisiin. Halukkuus käyttää väkivaltaa määrittää merkittävästi, kuka pääsee sisään porukoihin tai jengeihin niin laitoksen sisällä kuin sen ulkopuolellakin. Erilaiset kaveriporukat ovat nuorille usein kuin toinen koti ja niille halutaan osoittaa uskollisuutta ensisijaisemmin kuin vaikkapa koulukodille tai perheelle. Väkivallasta kieltäytyminen voisi johtaa ulos porukasta joutumiseen, pelkuriksi leimautumiseen tai siihen, että joutuu itse väkivallan kohteeksi. (Honkatukia, Nyqvist, Pösö 2006, 336.)

Tutkimuksesta voidaan nähdä koulukotinuorten sisäistyneen varsin selkeitä moraaliperiaatteita määrittämään, milloin väkiältä on väärin ja milloin hyväksyttävissä. Näiden noudattaminen on kunnia-asia, sitovathan ne koko heidän yhteisöään. Moraaliperiaatteet ovat myös rationaalisesti perusteltuja, ainakin nuorten omasta mielestä. Nuoret esimerkiksi halveksuvat ”hulluja”, täysin itsehillinnän puutteessa olevia, jotka hakkaavat kaikkia ja ketä sattuu ja vieläpä huonoista syistä kuten vääränlaisten vaatteiden takia (Honkatukia, Nyqvist, Pösö 2004, 173). Väkiältä on oikein käyttää vain statukseltaan samanarvoista kohtaan. Pojat eivät saa lyödä tyttöjä, vanhemmat lapsiaan eikä koulukodin työntekijöiden ei suoda kajoavan nuoriin. (Honkatukia, Nyqvist, Pösö 2006, 336.)

Moraalikäsitykset siis sisältävät jonkinlaisia vaatimuksia oikeudenmukaisuudesta eikä väkivaltaa ihaila silmittömästi sen kaikissa mahdollisissa muodoissa. Toisaalta nuoret arvos-televat väkivallan oikeaksi ja vääräksi erityisesti sen perusteella, kuka sitä käyttää. Osa moraaliperiaatteista vaikuttaa myös kovin ehdottomilta ja siltä, että ne ovat enemmän pe-räisin ympäristön vaikutteista kuin oman järkipohdinnan avulla muodostettuja. Jengikäyt-täytyminen on niin sosiaalisten paineiden kyllästävä, ettei koulukotien nuorilla välttämät-tä ole muuta vaihtoehtoa kuin suhtautua väkiältäan kuten vertaiset siihen suhtautuvat. Tämä prosessi ei välttämättä sisällä minkäänlaista autonomisen moraalidentiteetin raken-tumista vaan kyse on pikemmin pyrkimyksestä sopeutua ympäristöön ja selviytyä väkival-taisessa yhteisössä.

Lawrence Kohlbergin moraaliteoria painottaa, että moraalikehityksen esikonventionaalilla tasolla ihmisen käyttäytymistä ohjaa huoli sosiaalisesta hyväksynnästä ja konventionaalilla tasolla lojaalius jotakin ryhmää, henkilöitä tai auktoriteettia kohtaan. Konventionaalista tasoa pidemmälle päässyt yksilö sen sijaan huomioi muiden hyvinvointia ja yhteisen hyvän toteutumista omaa tai oman porukan näkökulmaa laajemmin. (Kohlberg 1985, 177.) Huolestuttavin piirre nuorten moraalijattelussa on kuitenkin se, että he ovat alkaneet arvostaa väkivaltaa, ja toimivat tämän mukaisesti eli käyttävät sitä usein. Haastatellut nuoret ilmaisevat paljon väkivaltaa hyväksyviä ja puoltavia, jopa ihannoivia lausuntoja.

Myös Inkeri Eskonen (2004) tutkii sosiaalityön asiakkaiden väkivaltapuhetta, mutta edellistä tutkimusta nuorempien, 4-9-vuotiaiden turvakotiin asiakkaiksi tulleiden lasten tuottamana. Eskonen raportoi turvakodin lapsien haaveilevan usein väkivallan kostamisesta ja väkivaltatilanteiden voittamisesta. He luovat väkivaltafantasioita, joissa esimerkiksi kehittävät mitä hurjimpia tapoja kostaa väkivaltaisille isilleen. Eräs tyttö kertoo haluavansa lyödä isää vasaralla ja pojat puhuvat isiensä sukupuolielinten polttamisesta. Tarinoissa lapsista tulee aktiivisia väkivallan käyttäjiä vaikka he eivät ole tällaisia oikeassa elämässään. Eskonen pohtii, miten väkivaltafantasioihin tulisi suhtautua: onko järkevää ajatella, että väkivaltaisilla ajatusleikeillä on terapeuttinen vaikutus lapseen, vai pelätä, että fantasiat pahimmillaan johtavat siihen, että lapset myös toteuttavat suunnitelmansa. Olisi hätiköityä kuvitella kostofantasioiden ilmentävän lapsen heikentyneitä moraalia tai sitä, että hän suhtautuisi väkivaltaan muita myötämielisemmin, sillä väkivaltafantasioilla voi olla terapeuttinen vaikutus lapseen. Ne kumpuavat yleensä halusta puolustaa äitiä tai muuta läheistä väkivallan edessä. (Eskonen 2004,12–13.) Honkatukian, Pösön ja Nyqvistin havainnot väkivaltaa ihannoivista huostaan otetuista saavat kuitenkin pohtimaan, mahtaako myös turvakodissa olevista väkivallalle altistuneista lapsista kasvaa teini-ikään tai aikuisuuteen tullessa samankaltaisia moraalijattelijoita. Huolta aiheuttaa tällöin väkivaltaa kokeneiden lasten mahdollinen ajautuminen väkivaltaisuuden ylisukupolviseen kierteeseen, sillä kummankin tutkimuksen lapsista enemmistö oli perheväkivallan uhreja. Huoli saattaa olla aiheellista, jos väkivaltaan ehditään tottua ja turtua niin, että se alkaa tuntua arkipäiväiseltä, ihmissuhteisiin kuuluvalta välienselvittelykeinolta (Honkatukia, Nyqvist, Pösö 2006, 333).

Tämän tutkimuksen sijoituksen kokeneiden suhtautuminen väkivaltaan on ehdottomasti kielteinen, tosin muutama annettu kommentti ilmaisee, että on olemassa tiettyjä tilanteita, jolloin sen käyttö on mahdollista. Jotkut tilannetekijät voivat vaikuttaa hieman siihen,

kuinka väärin väkivaltaisuus kulloinkin on. Perheväkiväkivaltaa kokenut Maaria muistuttaa väkivallan sopivan itsepuolustustilanteisiin ja Kirsi sallisi Jaakon kertomuksessa tyttöjen välisen ”catfightin” tai keskenään fyysisesti tasavertaisten poikien välisen nahistelevan välienselvittelyyn. Kirsin väkivalta-analyysissä keskenään tasavertaiset voivat periaatteessa selvittää välinsä itse parhaaksi kokemalla tavalla, ja silloin muiden väliin meno vain sekoittaisi tilannetta entisestään. Tarinan Mari ja Lindakin olisivat voineet tehdä näin: väkivaltatarinasta tulee ehdottoman epäreilu vasta siinä vaiheessa kun Jaakko pesäpallomailoineen astuu kuvioihin, sitä edeltänyt tappelu oli pikemmin ”hölmöä” tai turhaa, mutta näiden oma asia.

Honkatukia, Nyqvist, Pösö – tutkijakolmikron haastattelemat koulukotinuoret välillä ihan-
noivat väkivaltaa, mutta antavat enimmäkseen sille hyvin samankaltaisia merkityksiä kuin haastattelemani Kirsi. Väkivalta on väärin, kun osapuolet eivät ole keskenään samanarvoisia. Se voi kuitenkin olla ongelmanratkaisun ja sosiaalisten suhteiden selvittelyn keino. (Honkatukia, Nyqvist, Pösö 2006, 333.) Koulukotinuorille vaatimus siitä, että väkivalta saa kohdistua ainoastaan statukseltaan ”samanarvoiseen” merkitsee perheväkivallan ja koulukodin henkilökunnan asukkaisiin kohdistaman fyysisen kohtelun ehdotonta kieltämistä (Honkatukia, Nyqvist, Pösö 2006, 336). Lähestulkoon yhtä väärin on, kun mies lyö naista, tyttöjen ja naisten status kun ei näytä olevan yleisesti yhtä arvokas kuin poikien ja miesten (Honkatukia, Nyqvist, Pösö 2006, 334).

Useimmat nuorista tuomitsee parisuhdeväkivallan eikä kukaan myönnä syyllistyneensä siihen. Osa pitää tyttöjen ojentamista jossakin määrin sallittavana (Honkatukia, Nyqvist, Pösö 2006, 334). Eräs haastateltu poika ilmaisee hyväksyvänsä naisiin kohdistuvan väkivallan ikään kuin kohtuuden rajoissa: ”mut ei nyt kuiteskaan nyrkeillä hakkaa vittu pään tohjoks” (H3) (Honkatukia, Nyqvist, Pösö 2004, 167). Jaakon kosto -tarina saa osan haastateltavista pohtimaan väkivallan moraalisuutta sukupuolitekijät huomioon ottaen. Leila tuo ilmi, ettei hänen tuomioonsa vaikuta tekijän tai uhrin sukupuoli, mutta Kirsi arvioi Jaakon tekevän raukkamaisen ”kardinaalivirheen”, kun käyttää aseistettua väkivaltaa tyttöön, alempiarvoiseen. Kuten enemmistö Honkatukian, Nyqvistin ja Pösön haastattelemissa enemmistö, myös Kirsi on ollut lapsuudessaan perheväkivallan uhri ja todistaja (Honkatukia, Nyqvist, Pösö 2006, 336).

8 MORAALIEKSPERTTIYS JA PAHUUDEN KOKEMUKSEN KÄÄNTÄMINEN MORAALISEKSI PÄÄOMAKSI

Tutkimukseen osallistuneet käyttävät ihailtavalla tavalla omaa kokemustietoaan moraali ajattelunsa kulmakivenä ja osoittavat moraali ajattelunsa olevan varsin määrätietoista ja vankkumatonta. Kyky kääntää oma kipeä menneisyys moraali ajattelun voimavaraksi edustaa vastakkaista näkökulmaa riskikeskittyneelle lähestymistavalle kotinsa ulkopuolella sijoitettuna kasvaneisiin. Ainakin nämä nuoret aikuiset näyttävät pikemmin niin sanotuilta ”moraalieksperteiltä” kuin kovien kokemustensa johdosta arveluttavan moraalisen maailman omaksuneilta.

Tässä lanseeraamassani moraalieksperttiyden käsitteessä on kyse kokemustiedosta, jossa hyvään ja pahaan liittyviä kokemuksia käytetään tietoisesti hyödyksi voidakseen edistää hyvää ja välttää pahaa. Tällöin esimerkiksi oikeudenmukaisuuteen pyritään, kun on itse koettu epäoikeudenmukaisuutta, ja tiedetään että se tuntuu pahalta ja että siitä seuraa toiselle kielteistä. Pahaa ei missään nimessä haluta aiheuttaa muille. Reetta ilmaisee, että otti osaa tutkimukseeni halusta auttaa muita sijoitettuja. Hänelle merkitsisi paljon, jos voisi muuttaa tarinallaan yhdenkin lapsen elämän.

Uskon siis, että pahan ja epäoikeudenmukaisuuden kohteeksi joutuminen voi synnyttää moraalisesti arvokkaan oivalluksen, joka on halua kohdella muita paremmin kuin on itse tullut kohdelluksi. Käytän tästä oivalluksesta termiä ”moraalieksperttiys”, ja määrittelen moraalieksperttiyden seuraavilla ehdoilla: moraaliekspertti on henkilö, joka on kokenut omakohtaisesti epäoikeudenmukaisuutta ja pahuutta. Moraaliekspertti on myös henkilö, joka on päättänyt, ettei tahdo muiden joutuvan kokemaan samaa vääryyttä, se on suojelehalua. Moraalieksperttiys on epäoikeudenmukaisuuden kokemisesta oppimista, mikä vaatii riittävää älykkyyttä ja itsetuntemusta. Moraaliekspertin on täytynyt tunnistaa kokemustensa edustavan pahaa, jotta tämä on voinut päättää tietoisesti haluavansa välttää aiheuttamasta muille samaa, eli hänen on täytynyt käsitellä ja prosessoida kokemaansa jollain tapaa.

”Kovia kokeneesta” lapsesta tai nuoresta voikin siis ehkä juuri kovasta taustastaan kummusten kasvaa erityisellä moraalisisella herkkyydellä tai moraalisisella intuitiolla varustettu yksi-

lö, joka välttäisi viimeiseen asti tuottamasta toiselle samanlaista kärsimystä kuin on itse kokenut. Kyky tunnistaa oikeaa ja väärää varsin intuitiivisesti on osa rankoista kokemuksista karttunutta moraalitietoa. Tiedon karttuminen on johtanut siihen, että hän tunnistaa herkästi oikean ja väärän ja pitää tärkeänä olla toistamatta omien vanhempiensa virheitä tai muuta pahaa jolle on ollut altis.

8.1 Tutkimukseen osallistuneiden osoittama moraalieksperttiys

Tutkimukseni tarkastelemat henkilöt osoittavat moraalieksperttiyttään muun muassa siinä, että he vetoavat moraaliperusteissaan kokemustietoonsa kiitollisina tuesta, rakkaudesta ja avusta, joiden saamisen avulla ovat itse pystyneet selviytymään. He eivät tuomitse ketään ja heidän kykynsä ymmärtää erilaisia ihmisiä ja elämäntilanteita on syvää. Omatunnon kysymykset ja halu tehdä oikein ohjaavat heidän ajatteluaan.

Moraalieksperttiyteen liittyvät myös moraalijattelun yksilöllisyys ja kyky arvioida omaa moraalijattelua. Haastatellut nuoret naiset osasivat usein analysoida, minkä vuoksi oma moraalitietäminen on sellaista kuin on, ja hahmottivat sitä menneisyydestään käsin. Inka arvioi, että lastenkoti-aika on vaikuttanut hänen moraalijatteluunsa paljon, sillä siellä varttuessa näki niin paljon kaikenlaista ja erilaisia ihmisiä. Lastenkodissa oppi ymmärtämään ihmisiä paremmin. Reettakin uskoo, että on saanut niin ikään kantapään kautta oppia ihmistuntemusta ja nykypäivänä ”hälytysvalot palaa tarkkaan ihmisten kanssa”. Hän on oppinut erottamaan ihmisistä esimerkiksi ”hyötykiipijät”, joita inhoaa. Inka näki kristillisen arvomaailmansa määrittävän omaa moraalijatteluaan merkittävästi.

”On lastenkoti-aika paljon vaikuttanut. Näki niin paljon, erilaisia ihmisiä, ymmärtää nyt ihmisiä paremmin, mutta se, miten tilanteessa toimii, vaikuttaa siinä eniten se, miten muut ovat toimineet sua kohtaan, miten sua on tuettu siinä, miten koet oikean ja väärän. Itse oon 15-v asti halunnut papiksi... Se suurin omalla kohdalla vaikuttanut moraalijatteluun... Se on siunaus, uskovaisena ajattelen näin, hyvää ja huonoa on siinäkin niin kuin kaikessa, voisin olla niin eri ihminen, jos en ois seurakunnassa.” (Inka.)

Se, että on voinut rakentaa vahvan moraalisen identiteetin ja omaksua ikioman arvomaailman, kertoo moraalin autonomisuudesta. Autonomisuus on piirre, jonka sekä Lawrence Kohlberg ja Jean Piaget liittävät moraalijattelun kehittyneisyyteen. Piagetin moraalikehi-

tyksen teoriassa heteronominen moraalii viittaa lapselle ominaiseen tapaan nojautua moraalissaan auktoriteettien käskyvaltaan. Nuorten ajattelu, tunne-elämä ja moraalii ovat jo kehittyneet lopulliseen muotoon, johon kuuluu persoonallisuuden autonomisuus, moraalisen identiteetin muodostuminen ja yhteiskuntaan sopeutuminen. Moraalista on tullut aiempaa itsenäisempää. (Piaget 1988,91- 92.) Myös Erik Eriksonin kehitysvaihetheoria määrittää, että varhaisen aikuisuuden tärkein kehitystehtävä on luoda aikaisemmista auktoriteeteista itsenäinen ja eettinen, ideologinen ja moraalinen oma arvomaailma (Esim. Vuorinen 1998, 220).

Inka kuvailee arvojaan myös Heinzin dilemman yhteydessä samalla kun osoittaa sitoutuvansa ihmisoikeuksien kunnioittamiseen.

”Taustalla on se arvomaailma, mikä mulla on. Jokaisella ihmisellä ja eläimelläkin on oikeus elää tässä maailmassa.” (Inka.)

Autonominen ajattelu tulee ilmi kyvykkyytenä arvioida omaa moraalii ja tunnistaa itselle tärkeät arvot ja periaatteet. Arvomaailma, joka on autonominen ja kehittynyt, on siis myös sellainen, josta yksilö on tietoinen ja jota pystyy esittelemään sanallisesti eli kykenee ”moraaliargumentoimaan” (esim. Mackie 1977, 9). Suvi Keskinen (2004) kuvailee tätä kielellisesti muodostetuksi kuvaukseksi minän eheydestä. Sitä rakennetaan, kun kerrotaan muille ja itselle siitä, millainen itse on - ja omista kokemuksista. (Keskinen 2004, 34.)

Autonominen moraalii-identiteetti edellyttää moraalista itsetuntemusta tai itseluottamusta sekä moraalii-ajattelun eheyttä. Moraalisesti itsenäinen ja itsetuntoinen on niin sanottu post-konventionaalisen tason moraalii-ajattelija. Moraalii-ajattelun autonomisuuden voidaan väittää olevan jossain määrin alisteinen sen universaalisuudelle, sillä autonominen ajattelu voi olla luonteeltaan subjektivistisempää. Universaalii moraalii on väistämättä autonomista, mutta autonomisuus on jo huomattavasti alempien tasojen tunnuspiirre. (Kohlberg 1981, 19.) Piagetin mukaan autonomisuus kehittyy jo 7-8-vuoden iässä, jolloin moraalii-arvioissa otetaan jo huomioon tekojen motiiveja ja niihin vaikuttavia tilannetekijöitä (Kalliopuska 2005, 28).

Autonomisuuteen voi kuulua myös subjektiivisempää ja tilannekohtaisempää ajattelua, mutta se on joka tapauksessa moraalii-estististä. Yksilö voi alkaa kehittää tilanneetiikkaansa ja moraalii-identiteettiään vasta, kun saa syvemmän käsityksen itsestään ja minätunteen. Kun tämä voi luottaa omiin tunteisiinsa, myös suhtautuminen moraalii-lakeihin

muuttuu. (Kopp 2004, 131.) Hoivaeettinen feministinen teoria moraaliajattelusta korostaa, että tytöt ja naiset tulkitsevat moraalisia ongelmia eri tavoin kuin miehet. Naiset esimerkiksi korostavat yksilön subjektiivista päätösvaltaa vahvemmin. Silti "välittämisen moraalii" on ihan yhtä hyvää ajattelua. On väärin tarkastella sitä kuin siihen kuuluisi pelkkiä universaalia moraaliajattelua vähempiarvoisia ja naisille ominaisia piirteitä. (Petrelius 2004, 58.)

8.2 Spesifioitunut moraalitieto

Haastateltujen moraalinen eksperttiys kytkeytyy monentasoiseen periaatteellisuuteen. Reetta ei esimerkiksi koskaan juo alkoholia päihtymystarkoituksessa. Hän näkee humalaisen itsensä kuin äitinsä ja siitä tulee voimakkaan inhottava olo. Aivan erityisesti sijoitettujen moraalieksperttiys ilmentää kokemustietoa perhe-elämään ja lapsuuteen liittyvistä asioista. Teemat voivat korostua saamissani vastauksissa, kun etenkin laatimani ”Laitisen perheen tilanne”-kehyskertomus käsittelee niitä. Kertomus ikään kuin johtaa tutkimukseen osallistujien ajattelun tiettyjen aiheiden pariin. Välittäminen, huolenpito ja hoivaamishalu esimerkiksi lapsia kohtaan saatetaan myös käsittää naisellisiksi, äidinmoraaliin liittyviksi taipumuksiksi (Petrelius 2004, 58). Vastaajien tapa pohtia perhe-elämän moraalista ulottuvuutta erityisen usein ja syvällisesti johtuu kuitenkin omien tulkintojeni mukaan vahvimmin siitä, että vastanneita yhdistää juuri perhe-elämään kohdistuva interventio eli sijoitus.

Tutkimukseeni osallistuneilla näyttäisi olevan kovista kokemuksistaan juontavaa erityistä herkkyyttä pohtia elämäskertomuksia tuomien kaltoin kohtelun ja väkivallan pahoiksi asioiksi. Osallistujien moraalieksperttiys vaikuttaa lapsuuden, perheen ja väkivallan teemoihin spesifioituneelta. Heillä on selvästi hyödynnettävissään paljonkin vahvaa kokemustietoa juuri näistä ilmiöistä. Tämä spesifioitunut moraalieksperttiys ilmenee mielestäni ainakin silloin, kun tutkimukseen osallistujat jakelevat paljon hyviä ja oikeudenmukaisia lapsenkasvatusvinkkejä. He esittävät erityisen paljon mielipiteitä oikeanlaisesta lapsenkasvatuksesta ja vanhemmuudesta etenkin Laitisten perheen ongelmatilannetta ratkaistessaan, mutta tuovat näitä esiin myös muissa yhteyksissä.

Sirkku on pohtinut erityisen paljon oikeanlaisen kasvattamisen kysymyksiä etenkin siskon-

sa kehittymistä seuratessaan. Mikaelin tapauksesta hänelle muistuu mieleen omat sisarusket perhekodista, jossa asui lapsena. Mikaelin murrosiän tottelemattomuutena ja kotiintuloajoista luistamisena näkyvä oireilu tuo mieleen Juulia-siskon, riitaisa tilanne kotona ja kouluongelmat puolestaan sijaisveljen Artun. Näiden kokemusten pohjalta Sirkku ohjeistaa, kuinka isän pitäisi ottaa tilanne haltuun jämptinä vanhempana. Hän ehdottaa, että isä olisi voinut vaikkapa ottaa poikaa tämän olkapäistä kiinni ja sanoa että ”pidetäänpä nyt perhepalaveri, istutaan kaikki saman pöydän ääreen ja selvitetään asia.”

Sirkku arvioi Mikaelin tilannetta kokemustietonsa pohjalta, sillä on jo soveltanut näkemyksiään oikeanlaisesta kasvatuksesta sijaissisarensa. Sirkku kantaa suurta huolta Juulista ja pelkää, että tämä ajautuu huonoihin porukoihin ja vaarantaa oman kasvunsa itsenäiseksi, pärjääväksi ja hyvinvoivaksi naiseksi nuoruuden kokeiluillaan. Sirkku on koettanut olla Juulialle esimerkkinä, turvana ja olkapäänä, ja miettinyt, millä tavoin voisi itse parhaiten tukea siskoä vaikkeassa murrosiässä. Hän on käynyt läpi auttamiseen, tukemiseen ja kasvattamiseen liittyviä moraalisia kysymyksiä. Oma sisko on Sirkulle todella rakas ja Sirkku on huolissaan, koska tietää, kuinka sijoitettujen lasten on usein erityisen vaikea oppia elämään ja tulla sinuiksi oman rikkinäisen taustan ja menneisyyden kanssa. Pelkona on, että sisko joutuu huonoihin piireihin, tämä kun on hauras ja tarvitsee erityisen paljon tukea.

”Vanhempien tehtävä on ymmärtää lasta, sanoa, että kerro mulle, mikä sulla on, ja osoittaa oikeasti että kuuntelee. Kun mäkin Juulialta paljon joudun kaivamaan, kysyn tuntemuksia, miltä susta tuntuu, koitan saada niitä vastauksia pala palalta, mutta tärkeintä on, että oot läsnä. Ei saa, jos vanhempien asenne on negatiivinen, ja aina on huutoa ja riitaa kotona, se vaikuttaa nuoren jaksamiseen ja henkiseen hyvinvointiin niin paljon jos on aina huutamista vaan.” (Sirkku.)

Reettakin peilaa omia kokemuksiaan Laitisten perheen ongelmatilannetta arvioidessaan ja osaa antaa ohjeita, kuinka vanhemmat voisivat hoitaa tilanteen ”paremmin”. Ei ole ihme, että perheen tilanne on karannut käsistä, vanhemmilla kun ei ole yhtäläistä linjaa lastenkasvatuksessa. Tästä Reetalla on omakohtaista tietoa, sillä omilla vanhemmilla oli taipumusta antaa keskenään ristiriitaisia sääntöjä ja käskyjä, esimerkiksi eri kotiintuloajat. Vanhempien ehdottomiin vastuisiin kuitenkin kuuluu kyky yhteistyöhön: ”näissä asioissa pitää tulla toimeen”. Itse hän on toteuttanut periaatettaan aviomiehensä tyttären Riinan suhteen. Hän ei henkilökohtaisesti pidä Riinan äidistä, mutta sivuuttaa tunteensa ja pyrkii tulemaan toimeen edistääkseen Riinan parasta eli tyttären ja äidin hyvää suhdetta. Reetan omat vanhemmat erosivat ”noin kaksi kertaa vuodessa” ja aina kun näin kävi, Reetta ei saanut nähdä isää lainkaan ja joutui kuuntelemaan kuinka äiti puhuu tästä pahaa. Reetta tietää, miten

paha ja hylätty olo tästä tulee. Reetan omien sanojen mukaan näistä kokemuksista kumpuaa myös hänen hylätyksi tulemisen pelkonsa.

Saman asiantuntemuksen alueen moraalieksperttejä ovat esimerkiksi Leena Valkosen (1995) tutkimuksen sijoitettuina kasvaneet. Valkonen selvittää, millaisia sisältöjä omilta vanhemmiltaan huostaan otetut liittävätkin vanhemmuuteen. Tutkimuksessa nämä määrittelevät, mikä vanhemmuudessa on tärkeää ja millaisia vanhempia he itse haluaisivat olla. Valkosen tarkastelemat huostaan otetut nuoret kytkevät vanhemmuuden olemukseen vaatimuksia, jotka ovat erityisen moraalissävytteisiä verrattuna niin sanotuissa keskivertoperheissä kasvaneiden nuorten näkemyksiin. Aiemmissä tutkimuksissa ”tavallisten perheiden” nuoret ovat kuvailleet vanhemmuuden ytimen olevan mm. ymmärtäväisyys, tuen antaminen ja itsenäisyyden salliminen.

Perhehoitонуoret painottavat vahvemmin ikään kuin perustason vaatimuksia, jotka muille lapsille voisivat tuntua itsestään selviltä. Huostaan otettujen kommentteissa korostui ensisijaisesti vastuu: vanhemmuus edellyttää kykyä ottaa vastuuta lapsestaan. (Valkonen 1995, 88.) Nuoret luettelivat velvollisuuksia ja tehtäviä, joita vanhemman roolissa olevan aikuisen ei koskaan tulisi unohtaa. He näkivät vanhemmuuden asiana, joka edellyttää ehdottomasti kypsyyttä ja kykyä ottaa lapsi huomioon kaikissa ratkaisuisaan ja elämäntilanteissaan. Huostaan otetut muistuttivat, kuinka kenenkään ei pitäisi hankkia lasta ennen kuin on valmis tällaisiin uhrauksiin. (Valkonen 1995, 89.) Valkonen huomaa, että nuoret liittävätkin vanhemmuuteen nimenomaan niitä seikkoja, joista itse omien biologisten vanhempiansa kohdalla ovat jääneet paitsi, sekä ominaisuuksia, jotka omilta vanhemmilta on puuttunut, esimerkiksi huolenpidon antaminen ja kunnolliset elämäntavat (Valkonen 1995, 88).

Kun Valkonen jatkoi vanhemmuuden merkityksiä arvioivien nuorten vastausten keräämistä 2000-luvulla, perinteisempien ydinperheiden peruskoululaiset vaativat, että vanhempi ”huolehtii, muttei liikaa” ja ”on kiva ja salliva, muttei liikaa” (Valkonen 2006, 38-39). Perhehoitонуorten vastausten voitaisiin väittää nojaavan tietyllä tapaa perustavanlaatuisempiin eettisiin perusteisiin, kuten siihen, ettei ole oikein hankkia lapsia ennen kuin on valmis takaamaan näiden huolenpidon ja hoidon (Valkonen 1995, 89). Tavallisten perheiden nuorten arvot liittyvät enemmän itsenäisyyden kunnioittamiseen ja ymmärtäväisyyden kaltaisiin toivottaviin ”lisäominaisuuksiin”, jotka ovat hyödyksi hyvän lapsivanhempisuhteen luomiselle. Perhehoitонуorten vaatimukset takaisivat kaikille lapsille sellaiset perus-

oikeudet kuin ihmisarvon tai oikeuden arvokkaaseen elämään ja ne sisältävät vakavan vaatimuksen toimia oikeudenmukaisesti. Perhehoitонуoret osaavat ehkä arvioida aivan erityisellä tavalla sitä, mikä merkitys lapselle on jäädä vaille rakkautta ja huolenpitoa verrattuna tavanomaisissa perheissä kasvaneihin. (Valkonen 1995, 88.) He ovat ”eksperttejä” painotamaan, kuinka paljolti lapsen hyvinvointi on kiinni siitä, millaista hoivaa ja huolenpitoa vanhempi kykenee jälkeläiselleen antamaan.

Tähän tutkimukseen ei kuulu vertailuryhmää niin sanotuista ”tavallisten perheiden nuorista”, johon vertaamalla voitaisiin arvioida, korostuvatko sijoituskokoneiden eläytymisissä todella erityisen paljon lapsuuteen, perheeseen ja vanhemmuuteen tai väkivaltaan liittyvät moraaliset kannanotot, mutta ainakin vastaajat osoittavat selvästi tietävänsä paljon väkivallan seurauksista etenkin lapsen kannalta. Heillä on tietoa myös vanhemmuuden laiminlyönnin seurauksista, ja sen pohjalta näkemyksiä siitä, kuinka kasvattaa lapsia oikein. Haastateltavilla ei ollut omia lapsia, mutta perhe oli monelle heistä selvästi erityisen tärkeä asia. Kenties tämä kertoo siitä, että perhe-elämän asioita ”osataan arvostaa” koska ne eivät ole itsestäänselvyyksiä.

Vastaajien suhtautumista väkivaltaan määrittävät joka tapauksessa useimmiten omakohtaiset tai lähipiirin väkivaltakokemukset. Sirkku kammoksuu Mikaelin perheen tilannetta, jossa uskoo, että lyödyksi tuleminen jättäisi ainakin häneen itseensä hirvittävät traumat. Häntä ei ole lyöty, mutta hän muistaa kihlattunsa kertoneen omista väkivaltakokemuksistaan. Haastatellut tuomitsevat perheväkivallan ehdottomasti ja uskon heidän tekevän tuomion joko omien kokemusten tai sen pohjalta, mitä ovat kuulleet ja nähneet muiden sijoitettujen elämistä. Myös puutteellisen vanhemmuuden ja sitä seuranneen ”elämättä jääneen lapsuuden” teemat ovat tulleet tutuksi oman taustan tai läheisten kautta.

Luulen, että on mahdollista nähdä tämän antavan hieman tukea sille tutkimustiedolle, jonka mukaan sijoitetuilla usein olisi ns. keskivertolapsuuden eläneihin verrattuna enemmän kokemusta väkivallan ilmiöistä. Omassa tutkimuksessani vastaajat lähes poikkeuksetta heijastavat väkivaltakertomuksiin omia tai läheisten kokemuksia, ja nämä läheisetkin ovat lastensuojelun lapsia, ”siskoja ja veljiä perhekodista”, kuten Annika kiteyttää Jaakkopohdintansa yhteydessä. Haastateltu ei välttämättä itse ole väkivallan tai pitkään jatkuneen kaltoin kohtelun uhri, esimerkiksi vauvaiässä huostaan otettu Sirkku ei ollut. Hän ei muista syitä omaan sijoitukseensa, mutta vuosia perhekodissa asuneena hän oli tottunut, että

enemmistön ystävistä ja sisaruksista elämäntarinoihin kytkeytyy paljon surua, traumoja ja selviytymiskamppailua.

9 POHDINTAA

9.1 Kasvaako sijoitetusta riskitapaus vai moraaliekspertti? Moraalitiedon hyödyntämisen edellytykset

Lawrence Kohlberg (1981) hahmottelee eräänlaisen ”moraalieksperffin” kuvatessaan post-konventionaalisen moraalien vaiheeseen kuusi kehittyntä ajattelijaa, joka on oikeudenmukainen ja kykenee vaivatta asettumaan muiden ihmisten rooliin. Oikeudenmukaisuuden moraalissa moraaliekspertti esittää argumentteja, joissa vaatii itseltään ja muilta toisten hyvää kohtelua. Moraalinen erinomaisuus rakentuu etenkin oikeudenmukaisuudelle ja roolinottokyvyille. Mielestäni aineistoni haastatellut osoittavat kaikkea tätä vastauksissaan ja lisäksi sitoutuvat moniin universaaleihin periaatteisiin.

Näen, että moraalieksperttiys onkin ollut kehityksellinen eli ihmisen kasvamiseen liittynyt prosessi. Prosessi on kognitiivinen eli ajatusmaailmallinen siinä mielessä, että siinä yksilö on käynyt läpi kokemuksiaan, työstänyt näitä, oppinut uutta ja muodostanut kaiken tämän pohjalta autonomisia moraaliperiaatteita. Moraalieksperttiys on monella tapaa kognitioon kytkeytyvä ominaisuus, mutta koetun pahan kääntäminen moraalien hyötypiirteeksi vaatii etenkin kehityksessään kesken olevalta lapselta muutakin kuin yksilöstä itsestään löytyviä (kognitiivisia) ominaisuuksia. Se edellyttää apua, kasvatusta ja rakkautta.

Uskon, että moraalijattelun ”eksperttiydelle” on välttämätöntä, että yksilö kykenee käsittelemään kokemaansa. Pahasta täytyy voida selvitä, ja mahdollisesti kaikkein tehokkaimmin käsittelyä avustavat terapia, kriisiapu tai lastensuojelulliset toimet. Ainakin tähän tutkimukseen osallistuneet ovat saaneet näitä tukitoimia. Siihen, kuinka ehdoton edellytys ammattiapu on kovien kokemusten voimavaraksi kääntämiselle, voi riippua pahan voimakkuudesta, toistumisesta tai ongelmien kasaantumisesta. (Poijula 2007, 42–43.) Lapsuudessa koettu paha voi vaatia kipeästi selviytymisen tukea. Näin ainakin osa tutkimukseeni haastatelluista väitti arvioidessaan Laitisen tilanteen varioitua versiota ja toisaalta kertoessaan omaa elämäntarinaansa.

Lisäksi mahdollisuus moraalieksperttiyteen voi edellyttää oikeanlaista väliintuloa, *interventiota*, jolla lapsi tai muu pahaan kokeva erotetaan pahan piiristä tai tätä loukkaavasta elämäntilanteesta, ympäristöstä tai henkilöstä. Sosiaalityön huostaanotto tai sijoitus saattaa olla tällainen interventio. Myös interventiota seuraavan tuen jatkuvuudesta, jälkihuollosta ja terapeutisesta avusta, on huolehdittava. Moraalieksperttiiden vastakohta tai kääntöpuoli saattaa olla pahuuden kokemus, josta seuraa joutuminen pahan kierteseen: kokemuksen toistaminen tai kosto. Pahojen elämäkokemusten myötä voidaan myös omaksua epämoraalisia ajattelutapoja, pahimmillaan halukkuus tai kyky satuttaa toista. (Haapasalo 2006, 49.) Todennäköisyys siihen, että pahasta seuraa pahaan tai siitä ei kyetä muuten toipumaan, voi myös olla riippuvaista iästä jolloin pahuutta on koettu, sen kytkeytymisestä läheissuhteeseen tai traumaa tuottavan kokemuksen intensiteetistä ja pitkäkestoisuudesta (Poijula 2007, 42). Kaikkein vahingollisimmat traumat ovat toisen ihmisen pahantahtoisesti aiheuttamia (Poijula 2007, 43).

Lastensuojelun lapset saattavat olla riskialttiita kehityksen häiritsejille eli erityisen ”haavoittuvaisia” (Haapasalo & Aaltonen 1999). ”Haavoittuvuus” merkitsee yksilön herkkyyttä häiriintyä trauma- ja stressitilanteissa, ja lapsuus ja nuoruus ovat erityisen haavoittuvuuden aikaa. (Vuorinen 1998, 337). Ehdottomasti pahan kierteen pysäyttämistä vaatii ainakin perheväkivallan monen sukupolven yli jatkuva kierre. Jaana Haapasalon ja Aaltonen mukaan (1999) lastensuojelun asiakasperheisiin kuuluvat ovat tälle muita alttiimpia, sillä väkivaltaisten äitien lastensuojeluasiakkuus, sosiaaliset ongelmat, sosioekonominen asema ja lapsuuden väkivaltakokemukset voivat selittää yhteensä jopa 50 prosenttisesti alttiutta omien lastensa pahoinpitelyyn. (Haapasalo & Aaltonen 1999, 29.)

Sirkku tuo kiinnostavasti esiin, että hänellä on tietoa tästäkin ilmiöstä, siitä, kuinka perheväkivallasta voi seurata sen uhriksi joutuneen väkivaltaisuutta. Hän pelkää eläytymistarinan Mikaelille käyvän näin. Sirkku muistelee kihlattunsa kertomia perheväkivaltakokemuksia.

”Jani on monesti kertonut isästään, siitä miten toimi jos meni kääpä, tukisti ainakin. Jani ei oo kokenut että se on tehnyt hänestä väkivaltaista kuitenkaan, sehän riippuu aina miten säännöllistä on jne.” (Sirkku.)

Myös Katja tunnistaa ilmiön arvioidessaan Mikaelin isän väkivaltaisuutta. Tieto siitä, että ”toimintamalli saattaa toistua” on Katjan perustelu sille, että on peruuttamattoman väärin lyödä lasta.

Monisukupolvisesta väkivallan kierteestä ja sen ehkäisystä kirjoittavat suomalaiset tutkijat ovat havainneet, että alle kouluikäisinä pysyvään sijoituspaikkaan päässeillä on lastensuojeluasiakaskirjoissaan harvemmin mainintaa pahoinpitelyistä ja rikollisuudesta. Sijoitetuista moniongelmaisimpia ovat sellaiset, jotka olivat päässeet sijaiskotiin myöhemmin, esimerkiksi vasta kouluikänsä. (Haapasalo & Aaltonen 1999, 66.) Havaitut oireet voivat johtua pitkäaikaisesti laiminlyödyksi joutumisesta, pahoinpitelyistä tai epävakasta sijoitushistoriasta (Haapasalo & Aaltonen 1999, 67). Hanna-Maija Sinkkonen (2004) mainitsee lastensuojelulasten yleisiksi käytösongelmiksi aggression, alhaisen pettymyksensietokyvyn, vaikeuden kontrolloida omia tunnetiloja ja ottaa muiden tarpeita huomioon, mutta huomioi myös kuinka interventiot, auttamistoimenpiteet, vähentävät ongelmia ja jatkotoimenpiteiden tarvetta (Sinkkonen 2004, 122). Riittävän varhainen ja tehokas puuttuminen voi olla moraalijattelun ”pelastaja”.

Sijoitettujen lasten tulevaisuus näyttää tutkimustiedon valossa usein uhkien täyttämältä. Sijoitettujen tulevaisuudesta onkin helpompaa löytää traagisia kertomuksia kuin moraalijattelun ”menestystarinoita”. Kaiken kaikkiaan huostassa olleiden lasten myöhempää selviytymistä koskevaa tutkimusta on vähän (Heino & Oranen 2011, 223). Paitsi risikävyytynyttä kuvausta, on kuitenkin myös tutkimusesimerkkejä, joissa lastensuojelulasten kehitys on onnistuttu ”pelastamaan” sijoituksen avulla - myös näiden oman kokemuksen mukaan. Mahdollisuus uuteen elämään on tuonut turvan, jonka avulla heistä on kasvanut terveitä ja onnellisia aikuisia tai taannut, että elämä lähtee edes jotenkin päin rullaamaan kovien kokemusten jälkeen. (esim. Kivistö 2006, 87.)

Tutkimukseeni osallistunut Raija uskoo, että olisi narkkari tai kuollut, jos ei olisi päässyt lopulta sijaiskotiin ja pois kotoa. Anja Laurilan (1993) teoksessa on hyvin samankaltainen tarina Seposta. Seppo on sijoitettu lapsena sijaiskotiin, kuten muutkin Laurilan tutkimuksessa elämäntarinaansa kertovat. Aikuisena Seppo sanoo, että on sijoituksen ansiota, ettei hänestä tullut juoppoa. Sijaiskodissa oli rauhallista, siellä saattoi ”tasaantua”. Myös sijaisäiti Kaarina kuvaa Sepon kehitystä. Hän muistelee poikaa, joka sai raivokohtauksia ja vihasi naisia, mutta muuttui. Kova lapsuus jätti luultavasti pysyvät jäljet, mutta Sepon käytös koheni niin, että ulkopuolisetkin ihmettelivät. (Laurila 1993, 36–38.)

Tarinat, joissa sijoitettuna kasvaneet sanovat, että olisivat ilman sijoitusta päätyneet vankilaan, juopoiksi, kuolleiksi, tulleet hulluiksi tai eivät uskalla edes kuvitella, mitä heistä olisi

ilman interventiota tullut, kertovat niin sanotusta ”moraalin pelastumisen” ilmiöstä. Osalla haastateltavistani oli vahva kokemus avun saannista, joka on merkinnyt myös oman moraalilin tai arvomaailman ”pelastumista”. Inkan mielestä tämän arvomaailman on suojannut, että hän liittyi osaksi kristillisiä piirejä ja tuli hyväksytyksi ja rakastetuksi myöhemmissä elämänvaiheissaan.

”Voisin olla niin eri ihminen, jos en ois seurakunnassa, kuitenkin, siskot ja veljet perhetukikeskuksesta valinnut (korostaen) niin eri polun. Lastenkoti oli pelastus mulle, siinä tilanteessa parempi, sijaisperhe oisi ehkä ollut, paitsi jos huono: keskihyvä. Tuen avulla voi pelastaa, korjata kamaliakin arpia. Niistä voi tulla voimavara.” (Inka.)

Erityisen tärkeää pelastamiskokemuksessa voi itse intervention ohella olla, että sen yhteydessä lapsen tai nuoren kokemaan pahaan on puututtu, kenties ensimmäistä kertaa. Paha ja sen väärä on viimein nimetty ja tunnistettu, niihin on otettu kantaa. Pahuutta kokeneella on inhimillisen kohtelunsa nimissä oltava oikeus siihen, että paha, jonka tämä on kokenut, nimetään vääräksi. (Hurtig & Laitinen 2006, 19.) Tämä on tärkeää siksikin, että perheväkivaltaa kokeneet, jotka tiedostavat tullessaan kohdelluksi väärin, katkaisevat väkivallan kierteen todennäköisemmin kuin ne, jotka pitävät kokemuksiaan ansaittuina tai normaalina kasvatuksena. Jos ei tunnista väkivaltaa ja kaltoin kohtelua, ei pyri toimimaan toisin kuin itseä kohtaan on toimittu (Haapasalo & Aaltonen 1999, 35). Leena Valkosen (1995) haastattelema lapsuudessaan huostaan otettu Riku kuvailee huostaanottonsa hetkeä. Hän oli kokenut tärkeäksi, että oli kohdannut sen yhteydessä ensimmäiset aikuiset, tässä tapauksessa tulevat sijaisvanhempansa, jotka ottivat kantaa hänen huonoon kohteluunsa. Riku toteaa kokeneensa ensi kertaa elämässään turvallisuuden tunteen, kun kasvattivanhemmat hakivat pois humalaisten äidin ja isän luota. Sijaisvanhemmat olivat paheksuneet ääneen, kuinka lapset joutuvat olemaan kodissa, jossa on siivotonta, ei lainkaan ruokaa, ja vanhemmat ovat juovuksissa. Tämä ilmaiseminen jäi Rikulle mieleen ja merkitsi paljon. (Valkonen 1995, 66.)

Rikun tarinasta tulee mieleen Katja, joka ylistää perhekodin ajan omahoitajaansa ”pelastusenkelikseen” ja ”varaäidiksi”, ensimmäiseksi aikuiseksi joka on koskaan puolustanut häntä, auttanut tai pitänyt lupauksiaan. Kun Katja vielä asui synnyinkodissaan väkivaltaisten alkoholivanhempiensa kanssa, moni sukulainen tiesi kodin vaikeuksista. Osa saattoi tämän vuoksi ottaa Katjan esimerkiksi viikonlopuiksi luokseen kyläilemään. Sen pidemmälle kukaan ei kuitenkaan koskaan auttanut. Katja mainitsee vielä, että äidin sisko oli

johtava sosiaalityöntekijä, ja usein mukana juhlissa, joissa ryypättiin, vaikka pikkuinen Katjakin oli kotona.

Samantapaista moraalista pelastumista muilta saadun tuen avulla, josta tutkimukseeni osallistuvat puhuvat, kuvaa myös Tuija Virkki (2004). Virkin ”Vihan voima” -tutkimuksessa käsitellään vihan ja aggression tunteita liittämällä ne omaan narratiivisesti tuotettuun elämäntarinaansa. Anu kirjoittaa vihan käsittelyn merkityksestä väkivaltaisesta lapsuudestaan toipumisessa. Aikuisena Anu havahtui olevansa tilanteessa, jossa toistaa isältä omaksuttuja toimintamalleja omien lastensa kasvatuksessa. Anun muutoksen väkivallan käytön kierteseen jääneestä moraalieksperttiyttään hyödyntäväksi moraalijattelijaksi mahdollistaa erityisesti terapia, joka antaa eväitä ottaa etäisyyttä omiin tavoitteisiin ja tarkastella niitä. Tämä edustaa Anulle täysin uudenlaista toimintaa, joka on intentionaalista, tietoista, reflektioivaa ja valtavan voimaannuttavaa. (Virkki 2004, 162.)

Aggressiosta pois pyrkiminen on Anulle terapian tuoma oivallus. Käsiteltynä, tiedettynä ja tunnistettuna vihaa on myös mahdollista hallita. Se voi olla jopa ystävä ja puolustaja: Anu löytää lohdutusta terapiakirjallisuudesta, jossa todetaan, että terveellä tavalla ilmaistuna viha on paras puolustajamme ja sen avulla voimme estää toisia kohtelemasta ihmisiä väärin. (Virkki 2004, 164.) Terapian käyneenä Anu oppii purkamaan oman vihansa uudella tavalla. Aiemmin hän on kohdellut lapsiaan samoin kuin aiemmatkin sukupolvet perheessään (Virkki 2004, 161). Sen jälkeen kun Anu haluaa tietoisesti katkaista sukupolveutuneen vihan ja väkivallan ketjun, hän perustaa muutaman muun samaan pyrkivän naisen kanssa keskustelupiirin: ”sydämissään polttava halu antaa lapsilleen jotain parempaa, mitä olimme itse saaneet”, kuten Anu kirjoittaa. Anun mukaan halua muutokseen motivoi käsittää, että on vastuussa omista teoistaan, että uhrin asemaan jääminen olisi pahan kierteen ylläpitämistä. (Virkki 2004, 161.)

Terapiasuhte antaa erityisen paljon, koska terapeutti on vahva tukija, luottamuksen ja turvan lähde (Virkki 2004,172). Anu uskoo, että perimmäisin ongelma hänen elämässään on ollut rakkauden puute ja siitä seurannut kyvyttömyys rakastaa (Virkki 2004, 175). Hän kokee, että aiempi aggressiivisuus oli johtunut ennen kaikkea siitä, että vanhemmat olivat jättäneet hänen rakkaudentarpeensa tyydyttämättä. Vasta tunne terapeutin hyväksynnästä ja rakkaudesta teki mahdolliseksi moraalisen eheytyksen, eräänlaisen ihmistymisen. (Virkki 2004, 173.)

Uskoakseni käsittelemättä jätetyt traumat voivat johtaa pahan toistamiseen ja lisääntymiseen, mutta terapiatyö ja lämmin ihmissuhde edistävät moraalieksperttiyyttä. On usein etenkin lasten kohdalla täysin sattumanvaraista, tai ainakin lapsesta ja tämän persoonasta riippumatonta, kasvaako tästä ekspertti vai pikemmin pahantekijä. Riski haitallisempaan vaihtoehtoon on, jos lapsi ei saa koskaan kokea tulevansa rakastetuksi tai lainkaan apua. Rakkaus ja autetuksi tuleminen voi sen sijaan ”parantaa haavat, auttaa tekemään niistä voimavara” – kuten haastatteleman Inka ilmaisee haastattelun lopuksi.

Myös Mikaelin tarinaan eläytyvä Nea onnistuu kiteyttämään rakkauden merkityksen yksilön eheydelle.

”Lapsesta ei ikinä tule tervettä ellei vanhempi tai joku muu, minun tapauksessani ainakin joku muu, hyväksy tätä ja rakasta, lapsi peilaa aina itseään muiden kautta”.
(Nea.)

Nea ei itse saanut onnelliseksi tai henkisesti ja moraalisesti eheäksi tekevää rakkautta omalta äidiltään. Hän on ikuisesti kiitollinen siitä, että sai sen jostain: ja haluaisi taata saman mahdollisuuden kaikille maailman lapsille. Joskus tie kovia kokeneesta moraaliseksi asiantuntijaksi on raskas kulkea. Matkalla tarvitaan suojeluenkeleitä.

9.2 Johtopäätökset

Haastatteluni sisältämät ”kehyskertomukset” herättivät tutkimukseen osallistuneissa paljon mielipiteitä ja vahvoja, eläytyviä reaktioita. Aloin tuloksia analysoidessani pohtia haastatteluihini selvästi valikoituneen ihmisiä, joilla on paljon annettavaa moraaliin liittyvien asioiden ”kentälle”. Tutkimukseni tavoite oli auttaa ottamalla osaa lastensuojeluun ja siitä käytävään keskusteluun, ja sen johtopäätöksensä totean saaneeni tutkia sellaista ihmisajattelua, joka voi ja myös haluaa auttaa muita. Tämä on mielestäni tärkein ”löydös”, jonka tein. Tunnistin tutkimukseeni osallistuneet ”moraalieksperteiksi”, kokemustietoa ja auttamishalua omaaviksi moraalisesti kehittyneiksi ajattelijoiksi.

Moraalieksperttien moraalista etevyyttä voitaisiin varmasti hyödyntää esimerkiksi käytännön auttamistyössä. Voihan hyvin olla, että esimerkiksi auttamistyöntekijöiksi valikoituu erityisen usein sellaisia ihmisiä, joiden moraalijattelut sisältävät hahmottelemiani mo-

raalieksperttiyden tunnuspiirteitä. Esimerkiksi hoivaettisyyttä on pidetty sosiaalityössä oivallisena tapana kohdata asiakas (Daly 2010, 85). Empaattisia, moraalikysymyksiin orientoituneita henkilöitä olisi ehkä myös hyvä kannustaa sosiaalialan opintoihin ja houkuttella osallistumaan sosiaalityöhön ja sen kehittämiseen.

Näissä pohdinnoissa on aineksia kiinnostaviin jatkotutkimusaiheisiin. Sijoitettujen moraalijattelun erityispiirteisiin ja niiden hyödynnettävyyteen muiden ja näiden itsensä auttamiseksi voitaisiin syventyä tieteellisessä tutkimuksessa useamminkin. Lastensuojelun asiakkaita tulisi kuulla tutkimuksessa enemmän. Heidän tietopääomaansa voitaisiin myös soveltaa useammin käytännön työssä ja sen menetelmällisessä kehittämisessä. Sosiaalityössä tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi vertaistukeen perustuvien menetelmien käytön lisäämistä. Vertaistuellla voidaan esimerkiksi jouduttaa traumaista toipumista. Moraalijattelun ”noidankehiä” ja niiden välttämistä käsittelevä jatkotutkimus puolestaan voisi tuottaa työkaluja ennaltaehkäisevään työhön.

Esimerkiksi koulu- ja perhesurmien jälkeen julkinen keskustelu on kokenut Suomessa suunnanmuutoksen. On huomattu, ettei arvoneutraaliuteen ole varaa. (Heberlein 2010, 15.) Varsinkin syrjäytymisvaarassa oleviksi käsitettyjen pahoinvoinnin syitä on tutkittava perin pohjin. Uutisoinnin lisääntyttyä kodin ulkopuolelle sijoitettuja nuoria on pyritty kuulemaan kenties aiempaa enemmän. (Oranen 2012.) Esimerkiksi joulukuussa 2012 tasavallan presidentin Sauli Niinistön itsenäisyyspäivän vastaanotolla nähtiin Pesäpuu ry:n projektityöntekijä Pipsa Vario edustamassa omakohtaisiin kokemuksiin perustuvaa sijaishuollon asiantuntijuutta. Vario valittiin projektityöntekijäksi *Osallisuuden taidot ja valmiudet – lapset ja nuoret resurssina lastensuojelun sijaishuollossa* – hankkeeseen ja hän on ollut vuosia Pesäpuu ry:n Selviytyjät – tiimissä ”kokemusasiantuntijana” (Vario 2012). Selviytyjien ”kokemusasiantuntijat” ovat sijaishuollon piirissä kasvaneita nuoria, joita Pesäpuu on ottanut mukaan lastensuojelun kehittämistyöhön vuodesta 2008 (Pesäpuu ry:n verkkosivut 2010).

Tutkimustehtävinäni oli siis ”herätellä” moraaliin ja hyvään ja pahaan liittyvää sosiaalityön keskustelua lastensuojelullista ja filosofisen etiikan terminologiaa yhdistelemällä. Etiikassa ja sosiaalityössä on kyse halusta selvittää, mikä on ihmiselle hyväksi ja mikä pahaksi. Sosiaalityöntekijä voi antaa asiakkaalle moraalikasvatusta esimerkiksi terapeuttisen keskustelun yhteydessä (O’Hare 2009, 135). Toisena tarkoitukseni oli puuttua stereotypioihin,

jota tutkimuskirjallisuudessakin välillä kohdistetaan kodin ulkopuolelle sijoitettuihin ja heidän moraaliinsa. Taustateoria antoi paikoitellen syytä aprikoida, voisiko sijoitettuna kasvaneiden moraalinen ajattelu osoittautua huolta aiheuttavaksi. Niin ei tämän tutkimuksen kohdalla käynyt.

Omasta mielestäni tutkimukseen osallistujat osoittautuivat pikemminkin ”moraalieksperteiksi”, joilla on paljon etiikkaan liittyvää kokemustietoa. He myös toivat julki sijoitettujen elämiin liittyviä riskejä ja uhkia. Nämä moraaliajattelijat olivat ”selviytyjiä”. Silti he uskoivat usein olevan todennäköisempää, että kaltoin kohtelun ja pahuuden kokemukset vaikuttavat ihmisten ajatteluun enemmän moraalialue heikentävästi kuin vahvistavasti. Kaltoin kohtelun ja pahuuden kokemukset voivat johtaa muiden hyvinvoinnista piittaamattomuuteen, kostonhimoon, väkivaltaisuuteen ja toimintaan, joka ei ole hyväksyttävissä eikä oikein. Kun jaksamme auttaa ja rakastaa toisiamme, näin ei välttämättä käy. Mielestäni haastatteluun osallistuneiden kokemustieto on vahvaa, ja se on syytä ottaa tosissaan. Moraalieksperttien mielestä pahuuteen voidaan myös puuttua, ja siksi pahuuteen puuttumisesta tulee velvollisuutemme. Jos emme edes yritä toimia toisten hyväksi silloin kuin voimme, käy pahuuden noidankehä yhä sietämättömämmäksi ja se vaikuttaa koko yhteiskuntaamme.

Aiempi teoreettinen tutkimus ohjasi tutkimustani erityisen vahvasti. On syytä todeta, että tutkimukseni vahvisti mielestäni hyvin myös taustateorian määritelmiä moraaliajattelulle: se sisältää eritasoisia tai -tyyppisiä periaatteita ja on melko hyvin tarkasteltavissa empiirisen tutkimuksen avulla. Moraalisen ongelman kohtaaminen saa ihmiset ajattelemaan tavalla, josta voi tunnistaa moraaliargumentteja ja näiden perusteluja. He alkavat arvioida tilannetta joillakin hyvän ja pahan kriteereillä, eivätkä tyydy ainoastaan kuvailemaan sitä.

Tutkimukseni tulosten perusteella ei voida tehdä kovinkaan yleistettäviä johtopäätöksiä, vaan suhtaudun niihin enemmänkin case study – tyyppisenä tietona. Kaikenlaisten stereotyypioiden rikkominen on joka tapauksessa tärkeää, ja tutkimukseeni osallistuneet sijoitettuna kasvaneet raportoivat kohdanneensa näitä. Tämänkin vuoksi sosiaalityön asiakkaiden omaa määrittelyvaltaa ja kuulemista heitä itseään koskevissa asioissa on lisättävä. Sijoituksen kokeneet ovat itsekin huolissaan toistensa moraaliajattelusta. Kodin ulkopuolella sijoitettuna kasvaneiden moraalikehitys voi todellisuudessakin altistua keskivertoa suurempien riskien alaiseksi. Tällöin kyseessä ei enää ole pelkkä stereotypia eikä asia, johon voitaisiin

suhtautua kevyesti. On kuitenkin myös syytä painottaa, kuinka kovan kokemuksesta voi oikein kohdattuna tulla korvaamaton voimavara.

10 LÄHTEET

Aho, Sirkku (1985) Lasten moraalinen kehitys Piagetin ja Kohlbergin teorian mukaan: esitutkimus. Turun yliopiston Rauman opettajankoulutuslaitos. Turku.

Bardy, Marjatta (2003) Huoli lapsuudesta ja vanhemmuudesta. Teoksessa Bardy, Marjatta, Heino, Tarja & Salmi, Minna (toim.) Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. 4. painos. STAKES. Sosiaalialantutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja 263. Helsinki. 3–23.

Barry, Brian (2005) Why Social Justice Matters. Polity Press. Cambridge.

Berkowitz, Leonard. (1962) Aggression: A Social Psychological Analysis. McGraw-Hill series in psychology. New York.

Daly, Mary (2010) Gender and welfare. Teoksessa Shawn, Ian. The Sage Handbook of Social work research. SAGE. London. 81–93.

Dattalo, Patrick (2010) Ethical Dilemmas in Sampling. Virginia Commonwealth University. Journal of Social Work Values and Ethics. 1/2010 (7). White Hat Communications.

(Luettu 22.2.2013) Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa):

<<http://www.socialworker.com/jswve/spring2010/2dattalo.pdf>>

De-Shalit, Avner & Wolff, Jonathan (2007) Disadvantaged. Oxford University. Oxford University Press. New York.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1999) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Gummerus. Jyväskylä.

Eskola, Jari (2001) Eläytymismenetelmä sosiaalitutkimuksen tiedonhankintamenetelmänä. Eläytymismenetelmäopas. TAJU, Tampereen yliopiston julkaisujen myynti. Tampere.

Eskonen, Inkeri (2004) Lasten toimijuus perheen väkivaltatilanteissa. Lastensuojelu 4/2004 (22). Nuorisotutkimus. Nuorisotutkimusseura. Teoksessa Eskonen, Inkeri (2005) Perheväkivalta lasten kertomana. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampere University Press. Tampere. 3-16.

Foot, Philippa (2010) Moraaliset perustelut. Teoksessa Oksanen, Markku, Launis, Veikko & Sajama, Seppo (toim.) Etiikan lukemisto. Gaudeamus. Helsinki. Suom. Seppo Sajama. Alkuperäinen julkaisu *Moral arguments* (1958) 217–224.

Forsberg, Hannele (2012) Johdatus kirjan käsitemaailmaan. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Vastapaino. Tampere. 25–44.

Grönfors, Martti (1982) Kvalitatiiviset kenttätöiden menetelmät. WSOY. Juva.

Haapasalo, Jaana (1999) Kالتoin kohtelun ylisukupolvisuus lastensuojelun asiakasperheissä. Teoksessa Haapasalo, Jaana (toim.) Väkivallan kierre. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 5/1999. Vantaa. 45–84.

Haapasalo, Jaana & Aaltonen, Terhi (1999) Lapsen pahoinpitelyalttius lastensuojelun asiakasperheissä. Teoksessa Haapasalo, Jaana (toim.) Väkivallan kierre. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 5/1999. Jyväskylä. 9–44.

Hare, R. M. (1952) *The Language of morals*. Clarendon Press. Oxford.

Hare, R. M. (1981) *Moral thinking: Its levels, method, and point*. Clarendon Press. Oxford.

Hare, R. M. (2010) Moraalinen argumentti. Teoksessa Oksanen, Markku, Launis, Veikko & Sajama, Seppo (toim.) Etiikan lukemisto. Gaudeamus. Helsinki. Alkuperäinen julkaisu *Freedom and reason* (1963) 229–252.

Heberlein, Ann (2010) Pieni kirja pahuudesta. Suom. Lempinen, Ulla. Atena Kustannus Oy. Jyväskylä.

Heino, Tarja (2009) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Keitä ovat lastensuojelun asiakkaat? Teoksessa Bardy, Marjatta, Heino, Tarja, Kaikko, Kirsi, Pirinen, Anne, Pösö, Tarja & Aaltonen, Sanna (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. 52–75.

Heino, Tarja & Oranen, Mikko (2012) Lastensuojelun asiakkaiden koulunkäynti – erityistäkö? Teoksessa Jahnukainen, Markku (toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. 2. painos Vastapaino. Tampere. 217–248.

Helavirta, Susanna (2012) Koti lastensuojelun asiakkaana olevien lasten kuvaamana ja moraalisten kannottojen kohteena. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Vastapaino, Tampere. 147–168.

Honkatukia Päivi, Nyqvist Leo & Pösö Tarja (2004) Väkiältä koulukodista käsin. Teoksessa Jahnukainen Markku, Kekoni Taru, Pösö Tarja (toim.) (2004) Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki. 151–188.

Honkatukia Päivi, Nyqvist Leo & Pösö Tarja (2006) Violence from Within the Reform School. Youth Violence and Juvenile Justice. 11/2006 (4). 328–344.

Huhtalo, Pekka, Kuhanen, Jarkko & Pyykkö, Eero (2003) Kotona turvassa. Katkaise väkivallan kierre. SMS – Tuotanto Oy. Helsinki.

Huovinen, Anu & Lindgren, Heidi (2012) Tukiperheissäkin on väkivaltaa kokeneita lapsia. Teoksessa Huovinen, Anu & Immonen, Eeva (toim.) Kokemukset näkyviin – artikkeleita väkivallasta ja sijaishuollosta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 20. K-print. Helsinki. 66–75.

Huovinen, Anu (2012) Sijais- ja tukiperhevanhemmuus ja väkivaltataustainen lapsi. Teoksessa Huovinen, Anu & Immonen, Eeva (toim.) Kokemukset näkyviin – artikkeleita väki-

vallasta ja sijaishuollosta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 20. K-print. Helsinki. 36–38.

Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2006) Johdanto. Teoksessa Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (toim.) Pahan kosketus. ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä PS-kustannus. Jyväskylä. 8–17.

Husu, Eija (2012) ”Väkivalta ja ne kokemukset on ollu siellä ja ne näkyy nyt tässä elämässä”. Sijoittujen lasten väkivaltakokemusten kohtaaminen sijaisperheessä. Teoksessa Huovinen, Anu & Immonen, Eeva (toim.) Kokemukset näkyviin – artikkeleita väkivallasta ja sijaishuollosta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 20. Pelastakaa Lapset ry. Helsinki. 39–54 .

Hämäläinen, Juha (2011) Perheintervention oikeutus lastensuojelussa. Teoksessa Pehkonen, Aini. & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus. Jyväskylä. 47–66.

Hänninen, Jorma (1990) Suomalainen sosiaalityökeskustelu tulkintojen tuotoksena ja kohteena. Sosiaalityön pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Jyväskylä.

Häyry, Matti (2002) Hyvä elämä ja oikea käytös: historiallinen johdatus moraalifilosofiaan. Yliopistopaino. Helsinki.

Immonen, Eeva & Hämäläinen, Mariaa (2012) Haloo – kuuleeko kukaan? Teoksessa Huovinen, Anu & Immonen, Eeva (toim.) Kokemukset näkyviin – artikkeleita väkivallasta ja sijaishuollosta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 20. Helsinki. 101–108.

Immonen, Eeva & Jokisalo, Taina (2012) ”Ettei menneisyys määrittele sitä mikä minusta tulee.” Sijaishuollossa lapsuutensa eläneiden väkivaltakokemukset ja niistä selviytyminen. Teoksessa Huovinen, Anu & Immonen, Eeva (toim.) Kokemukset näkyviin – artikkeleita

väkivallasta ja sijaishuollosta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 20. K-print. Helsinki. 109–115

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2012) *Kategoria-analyysin juuret*. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Kategoriat, kulttuuri & moraali. Johdatus kategoria-analyysiin*. Vastapaino. Tampere. 17–43.

Jokinen, Arja (2012) *Kategoriat, instituutio ja sosiaalisen järjestyksen tuottaminen*. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Kategoriat, kulttuuri & moraali. Johdatus kategoria-analyysiin*. Vastapaino. Tampere. 227–266.

Kakkuri-Knuutila Marja- Liisa & Ylikoski, Petri (1998) *Merkitys ja tulkinta*. Teoksessa Kakkuri-Knuutila Marja- Liisa (toim.) *Argumentti ja kritiikki: lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Gaudeamus. Helsinki. 24–32.

Kalliopuska Mirja (1983) *Empatia – tie ihmisyyteen*. Kirjayhtymä. Helsinki.

Kalliopuska, Mirja (2005) *Psykologinen sanasto*. Otavan Kirjapaino Oy. Helsinki.

Kannasoja, Sirpa & Svenlin, Anu-Riina (2011) *Osallistumisen ja suojelun yhdistäminen lähtökohdaksi sosiaalityön nuorisotutkimukselle?* Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. PS-kustannus. Jyväskylä. 275–292.

Keskinen, Suvi (2004) *Katkokset ja jatkumot feministisessä sosiaalityökeskustelussa*. Teoksessa Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta, Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) *Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja*. Jyväskylä. 19–46.

Kinnunen, Ulla & Löppönen, Raija (1983) *Lukion ensimmäisellä ja toisella luokalla olevien oppilaiden moraaliajattelu Kohlbergin teorian pohjalta arvioituna*. Pro gradu –työ. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Jyväskylä.

Kirjavainen, Heikki (1996) Moraali, motivaatio ja yhteiskunta: Johdatus eräisiin motivaatioteoreettisen sosiaalietiikan keskeisiin ongelmiin. Suomalainen teologinen kirjallisuusseura, Helsinki.

Kitinoja, Manu (2004) Koulukoteihin sijoitetut lapset lapsityyppinä. Teoksessa Jahnukainen, Markku, Kekoni, Taru & Pösö, Tarja: Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimuseura. Julkaisuja 43. Helsinki. 97–118.

Kivistö, Jaana (2006) "Missä mä olisin muuten"? Nuorten kokemukset lastensuojelusta ja muista viranomaispalveluista. Marginalisaatiokysymysten sosiaalityön erikoisala. Ammatillinen lisensiaatin tutkielma. Turun yliopisto. Turku. (Luettu 22.2.2013) Saatavilla www-muodossa: <<http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=a7e04db9-2cf3-417b-844f-3b6b1c53fd1d>>

Kohlberg, Lawrence (1981) The philosophy of moral development. Essays on Moral Development, Volume 1. Harper & Row. California.

Kohlberg, Lawrence (1984) The psychology of moral development: The nature and validity of moral stages. Essays on moral development Vol 2. Harper & Row. California.

Kopp, Sheldon B. (2004) Jos kohtaat matkallasi Buddhan, tapa hänet!: psykoterapeuttinen pyhiinvaellus. Suomentanut Viitanen, Raija. Alkuperäinen teos If you meet the Buddha on the road, kill him! (1972) WSOY. Helsinki.

Kuusinen, Jorma (1995) Nuorten aikuisten kehitystehtävät, onnellisuus ja kehityksen hallinta. Teoksessa Lyytinen, Paula, Korkiakangas, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.) Näkökulmia kehityspsykologiaan – Kehitys kontekstissaan. WSOY. Helsinki.

Kuusisto-Niemi, Sirpa, Rissanen, Sari & Saranto Kaija (2011) Asiakastiedon käyttö sosiaalityön tutkimuksessa –eettinen näkökulma. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus. Jyväskylä. 257–274.

Kääriäinen, Juha (2008) Johdanto. Teoksessa Ellonen, Noora, Kääriäinen, Juha, Salmi, Venla & Sariola, Heikki. Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset: tutkimus peruskoulun 6. ja 9. luokan oppilaiden kokemasta väkivallasta. OPTL:n tutkimustiedonantoja 87 / Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 71/2008. Poliisiammattikorkeakoulu. Tampere. 25–31.

Laakso, Riitta (2012) Vanhempien kanssa tehtävä työ ja moraalikysymykset lastenkodissa. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Vastapaino. Tampere. 25–44.

Lagerspetz, Eerik, Saari, Juho & Yeung, Anne Birgitta (2007) Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Saari, Juho & Yeung, Anne Birgitta (toim.) Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa. Gaudeamus. Helsinki. 9–31.

Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Vastapaino. Tampere.

Laitinen, Merja & Väyrynen, Sanna (2011) Eettiset haasteet lastensuojelun sosiaalityön prosessissa. Perheintervention oikeutus lastensuojelussa. Teoksessa Pehkonen Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus. Jyväskylä. 163–179

Laurila, Anja (1993) Lainaksi annettu lapsi: sijaiskoti - kokemuksia ja ajatuksia. Kirjapaja. Gummerus. Helsinki.

Lewkowitz, Monroe M. (1977) Growing up to be violent: A longitudinal study of the development of aggression. Pergamon General Psychology Series 66. New York.

Mackie, J.L. (1977) Ethics: inventing right and wrong. Penquin books. Harmondsworth.

Metsämuuronen, Jari (2006) Kokeellisen tutkimuksen perusteet ihmistieteissä. International Methelp. Helsinki.

Nykyri, Tuija (1998) Naisen viha. Lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylä.

Näreaho, Leo (2004). *Mieli, aivot ja filosofia. Näkökulmia tietoisuuden ongelmaan.* Yliopistopaino. Helsinki.

O'Hare, Thomas (2009) *Essential skills of social work practice: Assessment, intervention, evaluation.* Lyceum Books Inc. Chicago. Illinois.

Ojuri, Auli (2006) *Parisuhdeväkivalta ja turvakotien naistyö.* Teoksessa Kainulainen, Heini (toim.) *Perhe- ja lähisuhdeväkivalta. Auttamisen käytäntöjä.* Ensi- ja turvakotien liitto. Julkaisu numero 35. Hämeenlinna. 16–39.

Oranen, Mikko & Keränen, Eija (2006) *Lasten auttaminen.* Teoksessa Kainulainen, Heini (toim.) *Perhe- ja lähisuhdeväkivalta. Auttamisen käytäntöjä.* Ensi- ja turvakotien liitto. Julkaisu numero 35. Hämeenlinna. 63–83.

Oranen, Mikko (15.11.2012) *Puheenvuoro: Punaiset korvat ja muita kokemuksia sijaishuollossa olevien nuorten kuulemisesta.* Perhehoitoliitto: Eheyttävä arki – toimiva tuki. Valtakunnalliset lastensuojelun perhehoidon päivät. Jyväskylä 14.-15.11.2012. (Luettu 7.12.2012.) <http://www.perhehoitoliitto.fi/ajankohtaista/mikkooranen_151112.pdf>

Paavilainen, Tuula (1999) *Nuorten vankien lapsuuden väkivaltakokemukset ja heidän vanhempiensa parisuhdeongelmat.* Teoksessa Haapasalo, Jaana (toim.) *Väkivallan kierre. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 5/99.* Jyväskylä. 101–126.

Pearce, Rosemary, Sales, Jenny J. & Thom, Betsy (2007) *Growing up with risk.* Policy. Bristol.

Pekkarinen, Elina (2010) *Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu: viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä.* Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 102. Helsinki.

Pekkarinen, Elina (2011) *Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma.* Nuorisotutkimusverkosto verkkojulkaisu 51. Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura & Lapsuudentutkimuksen seura & Lastensuojelun Keskusliitto & Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.

Petrelius, Päivi (2004) Naistapaiset hoivaeettiset lähestymistavat sosiaalityössä. Teoksessa Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta, Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja. Jyväskylä. 47–76.

Pesäpuu ry:n verkkosivut. (Luettu 22.2.2013.) ><http://www.pesapuu.fi/toiminta/nuoret-lastensuojelussa/kehittaminen/> >

Piaget, Jean (1932) *The Moral Judgment of the Child*. Routledge & Kegan Paul, London.

Piaget, Jean (1983) *The moral judgement of the child / Jean Piaget ; with the assistance of seven collaborators ; transl. by Marjorie Gabain*. Penguin Books. Harmondsworth.

Piaget, Jean (1988) *Lapsi maailmansa rakentajana: kuusi esseetä lapsen kehityksestä*. Suom. Saara Palmgren. Alkuteokset: *Six études de psychologie, Problèmes de psychologie génétique & Psychologie et épistémologie*. WSOY. Helsinki.

Puolimatka, Tapio (2003) *Kasvatuksen mahdollisuudet ja rajat. Minuuden rakentamisen filosofia*. Kirjayhtymä. Helsinki.

Pösö, Tarja (1993) *Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Tampereen yliopiston julkaisutoimikunta. Tampere.

Pösö, Tarja (2012) *Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina*. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.) *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö*. Vastapaino. Tampere. 75–97.

Pojjula, Soili (2007) *Lapsi ja kriisi. Selviytymisen tukeminen*. Kirjapaja. Helsinki.

Raitanen, Marko (2001) *Aikuistuminen: uusi vaihe elämässä vai uusi elämä vaiheessa?* Teoksessa Sankari Anne, Jyrkämä Jyrki (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Vastapaino. Helsinki. 185–224.

Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Pehkonen Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-Kustannus. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 9. Jyväskylä. 235 – 255.

Rawls, John (1988) Oikeudenmukaisuusteoria. Suom. Pursiainen, Terho. Nootit Nevanlinna, Tuomas. Alkuteos A theory of Justice (1971). WSOY. Juva.

Salmi, Minna & Sauli, Hannele: Suomalainen lapsi ja perhe (2003). Teoksessa Bardy, Marjatta, Heino, Tarja & Salmi, Minna (toim.) Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Neljäs painos. STAKES. Sosiaalialantutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja 263. Helsinki. 23–30

Salmi, Venla (2008) Väkivallan kasautuminen. Teoksessa Ellonen, Noora, Kääriäinen, Juha, Salmi, Venla & Sariola, Heikki (toim.) Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset: Tutkimus peruskoulun 6. ja 9. luokan oppilaiden kokemasta väkivallasta. OPTL:n tutkimustiedonantoja 87 / Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 71/2008. Poliisiammattikorkeakoulu. Tampere. 136–148

Sevenhujisen, Selma (1998) Citizenship and the ethics of care: feminist considerations on justice, morality and politics. Routledge. London.

Sidgwick, Henry (1913) The methods of ethics. Macmillan. London.

Siegal, Michael (1982) Fairness in children: a social-cognitive approach to the study of moral development. Academic Press. London.

Sinkkonen, Hanna-Maija (2004) Koulukodin vaihtoehtona kotikoulu. Teoksessa Jahnukainen, Markku, Kekoni, Taru & Pösö, Tarja (toim.) Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 43. Helsinki. 119–148

Takala, Annika & Takala, Martti (1988) Psykologinen kehitys lapsuusiässä. 3. painos.

WSOY. Helsinki.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2004) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 3. painos. Tammi. Helsinki.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki.

Valkonen, Leena (1995) Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonoorten vanhempisuhteet. T2 Tutkimuksia / Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Stakes. Helsinki.

Valkonen, Leena (2006) Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides - ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Vario, Pipsa (2012) Pesäpuu ry:n verkkosivujen uutistiedote 29.11.2012. (Luettu 24.1.2013.) <<http://www.pesapuu.fi/ajankohtaista/uutiset/2012/11/29/lastensuojelukokemusasiantuntija-sai-kutsun-tasa/>>

Vasta, Ross (1992) Six Theories of Child Development. Revised Formulations and Current Issues. London.

Vilka, Hanna (2006) Tutki ja kirjoita. Tammi. Helsinki.

Virkki, Tuula (2004) Vihan voima. Toimijuus ja muutos vihakertomuksissa. Atena. Jyväskylä.

Viemerö, Vappu (2006) Aggressio ja aggressiivisuus. Tieteessä tapahtuu 3/2006. 18–22

Von Wright, Georg Henrik (2001) Hyvän muunnelmat. Suom. Oittinen, Vesa. Alkuperäinen teos The Varieties of Goodness (1963) Otava. Helsinki.

Vuorinen, Risto (1998) Minän synty ja kehitys. Ihmisen psyykkinen kehitys yli elämänkaaren. 2. uudistettu painos. WSOY. Helsinki.

Wolf, Jonathan & De-Shalit, Avner (2007) Disadvantage. Oxford University Press. Oxford. New York.

Yhdistyneet Kansakunnat: Yleissopimus lapsen oikeuksista. Artikla 27: kohta 1 (LOS)

Hyväksytty 20.11.1989. (Luettu 28.01.2013.)

<www.unicef.fi/files/unicef/pdf/LOS_A5fi.pdf>